

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU (GENEL KAMU HUKUKU)
ANABİLİM DALI

MODERN DEVLETİN OLUŞUM SÜRECİNDE
EGEMENLİK KURAMI

Yüksek Lisans Tezi
Yeliz TÜRK

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

117726

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Yahya Kâzım ZABUNOĞLU

ANKARA-2002

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
KAMU HUKUKU (GENEL KAMU HUKUKU) ANABİLİM DALI

117 726

MODERN DEVLETİN OLUŞUM SÜRECİNDE EGEMENLİK KURAMI

Yüksek Lisans Tezi

Yeliz Türk

Tez Danışmanı: Prof.Dr. Yahya Kazım ZABUNOĞLU

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Prof.Dr. Yahya K. Zabunoğlu
Prof.Dr. Yavuz Sabuncu
Doç.Dr. Mithat Sancar

İmzası

.....
.....
.....

Savunma tarihi ; 25.9.2002

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
KISALTMALAR.....	IV
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

"KAVRAM" OLARAK EGEMENLİK.....	6
A- TERİM SORUNU.....	8
1- Neden "Egemenlik" Sözcüğü Tercih Edildi?.....	8
2- Egemenlik Sözcüğünün Etimolojik Kökeni.....	17
B- TANIM SORUNU.....	19
1- Egemenlik Kavramının Sözlük Anlamı.....	19
2- Ortaya Atılan Egemenlik Kategorileri ve Egemenlik Kavramını Tanımlamaya Yönelik Bir Deneme.....	33
a- Egemenlik Kategorileri.....	33
aa- Klasik (Mutlak) Egemenlik Anlayışı.....	34
bb- Popüler Egemenlik Anlayışı.....	35
cc- Normatif Egemenlik Anlayışı.....	39
b- Egemenliğe Dair Bir Tanımlama Denemesi.....	43

II. BÖLÜM

FEODALİTE, MODERN DEVLETİN ORTAYA ÇIKIŞI

VE EGEMENLİK KURAMI.....59

A- FEODAL DÖNEM.....60

1- Feodal Toplum Yapısı.....61

2- Feodal Siyasî Yapı ve Ekonomik Sistem.....67

3- Feodal Döneme Etki Eden Düşünürler.....77

a- St. Augustinus.....78

aa- Hayatı ve Genel Felsefesi.....78

bb- Toplum ve Siyaset Felsefesi.....80

b- Salisbury'li John.....82

aa- Hayatı ve Genel Felsefesi.....82

bb- Organizmacı Toplum Kuramı ve Tiranlık Sorunu.....84

c- Aquina'lı Thomas.....87

aa- Hayatı ve Genel Felsefesi.....87

bb- Devlete İlişkin Görüşleri.....90

B- MODERN DEVLETİN ORTAYA ÇIKIŞI VE EGEMENLİK KURAMI.....	93
1- Modern Devletin Ortaya Çıkışına Yol Açan Gelişmeler.....	96
a- Ekonomik Gelişmeler.....	96
b- Sosyal ve Kültürel Gelişmeler.....	101
c- Siyasal Gelişmeler.....	106
2- Modern Devletin Yapısal Özellikleri Bağlamında	
Egemenliğin Yeri ve Önemi.....	109
3- Jean Bodin ve Thomas Hobbes'un Egemenlik Kuramları.....	121
a- Jean Bodin'in Egemenlik Kuramı.....	121
b- Thomas Hobbes'un Egemenlik Kuramı.....	127
SONUÇ.....	135
KAYNAKÇA.....	139

KISALTMALAR

AUSBFD : Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi

AÜHF : Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi

B. : Baskı

Bkz. : Bakınız

C. : Cilt

Çev. : Çeviren

Der. : Derleyen

dn. : Dipnot

ed. : Edition

m. : Madde

s. : Sayfa

S. : Sayı

Trans. : Translated

V. : Volume

vd. : Ve diğerleri

Y. : Yıl

YKY : Yapı Kredi Yayınları

GİRİŞ

Egemenlik kavramı ortaya çıkışından bu yana oldukça tartışmalı bir kavram olmuştur. Hem kavramın kendisine yüklenen yapısal özellikleri üzerinde uzlaşmaya varılamamış hem de kavram, tarihi seyri içerisinde dönemsel koşullara göre farklı şekillerde algılanmıştır. Bu durum neticesinde üzerinde herkesin anlaştığı bir egemenlik tanımı ortaya çıkmadığı gibi kavramın hukuk ve siyaset bilimi alanında sahip olduğu ya da olması gereken yer hakkında da kesin bir yargıya ulaşılabilmiş değildir.

Egemenliğe ait bu iki soruna karşı takınılacak tavır, bu çalışmanın da temel sorunsalıdır ve yöntemini belirleyici bir öneme sahiptir. Bu bağlamda öncelikle değinilmesi gereken husus, egemenliğin tanımı sorunudur. Çalışmamızda egemenliğe dair statik bir tanım ortaya koyma çabası yerine, bu kavramın özünü yakalama gayesiyle girişilecek bir tanıma girişimine yer verilecektir. Böylesi bir girişim, kavramın geçirdiği tarihsel süreç

içerisinde dönemsel koşullara göre ortaya çıkan farklı algılanış biçimlerinin doğuracağı muhtemel sıkıntılardan da bizi azat eder görünmektedir. Çünkü, kavramın özüne inilerek gerçekleştirilecek olan bir tanıma çabası, belirli bir döneme hapsolunarak yapılmayacak, aksine kavramın genel karakteristiklerine ilişkin böylesi bir girişim, tarihi süreci inceleyebilmek bakımından daha aydınlatıcı nitelikte olacaktır.

Egemenlik modern devletle eşzamanlı ortaya çıkmıştır ve diyebiliriz ki modern devletin oluşumuna giden yolda etkili olan gelişmeler egemenlik kavramı bakımından da canalıcı önemdedir. Bununla birlikte egemenlik, modern devletin bir unsuru olmaktan ibaret değildir. Egemenliğin kendine has birtakım karakteristikleri vardır ve bu durum onu içinde cisimleştiği kurumlardan ayırt etmemize yardımcı olur. Çalışmada ayrıntılı olarak üzerinde duracağımız bu husus hakkında şimdilik kısaca şunu söyleyebiliriz: Egemenlik insanlık tarihinin belirli bir aşamasında yaşanan gelişmeler neticesi ortaya çıkan önemli dönüşümler sayesinde varlık kazanan bir kavram olup, çoğunlukla sylenilenin aksine münhasıran modern devletin bir unsuru ve onun zayıflaması karşısında ortadan kalkmaya yüz tutan devlet kudretine ait betimleyici bir özellik değildir.

Egemenliğin ortaya çıkışına yol açan gelişmeler, kavramın doğum yeri olan Batı Avrupa'da "feodal dönem" olarak adlandırılan ve toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasî açılımları olan bu dönemin ortadan kalkmasına yol açan ve her yönden farklı bir dünya kurma gayesini içinde barındıran olaylardır. Bu olaylar neticesi ortaya çıkan yeni anlayış, yalnızca yeni bir

siyasî yapı kurmakla kalmaz. Bu, her yönüyle dünyayı algılamaya dair yeni bir bakış açısıdır ve temelinde insan aklının doğaya, topluma ve yönetim birimi olan devlete ilişkin yeni kavrayışı yatmaktadır. İnsan aklının dinsel düşünüşün etkisinden kurtulması bu anlamda belirleyici olan noktadır. Bu dönüşümün kökenlerini antik çağlara kadar götürmek mümkün ise de, bu durum çalışmanın hacmini epeyce aşar niteliktedir. Dolayısıyla çalışmaya ait ilk sınırlama burada ortaya çıkmaktadır. Çalışmanın başlığında da belirtildiği gibi, modern devletin oluşum süreci demekle çalışma kendi içinde bir sınırlamaya tâbi tutulmaktadır. Asıl belirleyici dönem olarak ise modern devletin içine doğduğu ve anti-tezi olarak değerlendirilen feodal dönemden itibaren yaşanan gelişmeler ana eksen olarak ele alınmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde egemenliğin kavramsal analizine ait yapacağımız değerlendirmeden sonra, ikinci bölümde ele alacağımız egemenlik kuramını da bu kuramın belli bir zamana özgü anlaşılışına hasretmek durumundayız. Bu nedenle başlık “modern devletin oluşum süreci” olarak belirlendiği için, bu yapının ortaya çıkışından önce geçerli olan feodal düzenden bahsedildikten sonra konu, çalışmanın başlığında yapılan sınırlandırmaya uygun olarak modern devletin oluşum sürecinde karşımıza çıkan ve modern devletin ilk örneği sayılan mutlakiyetçi devlet üstbaşlığı altında ve bu yapının toplumsal, ekonomik ve siyasal ardalanı çerçevesinde işlenecektir. Dolayısıyla bu oluşum döneminden sonra yaşanan ve ucunun günümüze kadar getirilmesi mümkün olan süreçte yaşanan gelişmelere ancak konumuzu aydınlatıcı olduğu ölçüde ve belirlediğimiz sınırlar nedeniyle çoğunlukla kısa ifadelerle değineceğiz. Anılan sürece kısaca değinmek

gerekirse, egemenlik bir kez ortaya çıktıktan sonra esas olarak insanın, dünyayı ve toplumu algılayışına ve bunları yeniden düzenleyişine ilişkin bir anlayış olduğu için tarihi gelişimi boyunca da bu alanlarda yaşanan gelişmelere paralel olarak kendini yeniden üretmiştir. Bu yeniden üretimin en tipik örneği, ulus-devlet bünyesinde yaşanan gelişimdir. Aydınlanma ve onu takiben modernite ile bir proje gündeme gelmiş ve bu süreçte yıkılan kutsallıklar ile bundan beslenen devlet ve iktidar yapısı yerine ulus ve ulus yararı kavramları ortaya çıkmıştır. Bu iki kavram meşruiyet temeli olmuş ve egemenlik de buna paralel olarak artık “ulus egemenliği” şeklinde formüle edilmeye başlanmıştır. Ulus-devlete ilişkin bu örneğin ardından verilebilecek diğer bir örnek de, bu yapının zayıflamasıyla birlikte yakın tarihte yaşanan gelişmeler neticesi ortaya çıkan küreselleşme olgusu ve bu olgunun beraberinde getirdiği kendine özgü meşruiyet anlayışı ve egemenlik biçimidir. Ulus-devletin çekirdeğini oluşturan ulus fikrinin yerini daha ufak birimler olan cemaatlerin aldığı bu anlayışta dünyanın eskiden olduğu gibi egemen devletler halinde değil, serbest piyasalar biçiminde örgütlenmesi isteği göze çarpmaktadır. Buna paralel olarak, güç kaybeden devletten sökülen egemenlik, bu yeni yapılanmada hâkim ekonomik birimler üzerinden üretilir hale gelmiştir. Sonuç olarak, bütün bu gelişmeleri dikkate aldığımızda, bunların hepsini ihtiva eder bir çalışma nerdeyse bütün insanlık tarihini incelemek durumunda kalacaktır. Bu durum ise çalışmamıza ilişkin belirlediğimiz sınırları aşmaktadır.

Özetleyecek olursak, bu çalışmanın sınırları dahilinde değinilecek olanlar, egemenlik kavramının kavramsal analizi ve çalışmanın başlığında da

ifadesini bulduğu üzere sözkonusu kavramın belli bir zaman ve mekana özgü oluşturulan kuramı olacaktır.

Bu sınırlama dahilinde yürütülecek olan çalışmanın planına dair bir şeyler söylemek gerekirse, “kavram’ olarak egemenlik” başlığını taşıyan ilk bölümde, “terim sorunu” başlığı altında ‘egemenlik’ sözcüğünün tercih edilış sebebi ve sözcüğün etimolojik kökeni üzerinde durulacaktır. “Tanım sorunu” olarak adlandırılan bölümde ise, egemenliğe dair yapılmış mevcut tanımlar ve sınıflandırmaların incelenmesinin ardından egemenliğe dair bir tanıma girişimine yer verilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde üç başlık yer almaktadır. Bunlar, “feodalite”, “modern devletin ortaya çıkışı” ve “egemenlik kuramı”dır. Modern devletin ortaya çıkışından önceki dönem olarak üzerinde durulacak olan feodalite, bu bölümde, toplum yapısı, ekonomik sistemi ve siyasi yapısı bakımından incelenecektir. Son olarak bu dönemde etkili olmaları bakımından St. Augustinus, Salisbury’li John ve Aquina’lı Thomas üzerinde durulacaktır.

İkinci bölümün modern devletin ortaya çıkışı ve egemenlik kuramı kısmında ilk olarak modern devletin oluşumuna yol açan ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel gelişmeler açıklanacak, ardından modern devletin yapısal özellikleri bağlamında egemenliğin yerine ve önemine değinilecektir. Son olarak bu dönemde oluşturulan egemenlik anlayışının en güçlü temsilcileri olan Jean Bodin ve Thomas Hobbes’un görüşleri üzerinde durulacaktır.

I. BÖLÜM

“KAVRAM” OLARAK EGEMENLİK

Tezin başlığı her ne kadar “egemenlik kuramı” olarak belirtilmiş olsa da, “kuram”a esas teşkil eden “kavram”ın ne olduğunu ortaya koymaksızın sağlıklı bir inceleme yapılamaz. İlk bakışta tez sistematığı açısından elzem olmadığı ileri sürülebilecek böyle bir ayırım yapmak, egemenlik üzerine gerek teorik gerek salt pratik bir çalışma yapmanın ön şartıdır. Bu tez ile amaçlanan da teorik bir çalışma yapmak olduğundan, bu noktada bir ön açıklama yapmakta fayda vardır.

“Kavram”, “nesnelerin ya da olayların ortak özelliklerini kaplayan ve bir ortak ad altında toplayan genel tasarım; tek bir nesnenin (bireysel kavram) ya da bir nesnelere sınıfının (genel kavram) özünü belirleyen, birbiriyle bağlantılı niteliklerin ya da özel belirtilerin (özelliklerin) bir sözcükte düşünülmüş olan birleşim”dir¹. Kavram düşüncenin bir başlangıç noktası olmayıp, düşüncenin kendisini topladığı, yoğunlaştığı bir noktadır; düşüncenin bir bütüne, bir birliğe dönüşmüş biçimidir².

¹ Bedia AKARSU, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılap Kitabevi, Ankara 1998, s.114.

² Akarsu, s. 114.

“Kuram” ise, “deneyle karşıtlık içinde, düşünce ile kazanılmış bilgi, belli olayların ilkelerinden kalkarak bilimsel olarak açıklanması ve tek tek bilgilerin genel yasalar altında toplanması, kendilerinden her türlü yasallığın ve tek tek olayların çıkarılabileceği ilkelere göre düzenlenmesi”dir³.

Verilen bu tanımlarda konumuz açısından önemli olan ve vurgulanması gereken hususlar şunlardır: Bu tanımlardan hareketle bu çalışma boyunca, “egemenlik kavramı” dediğimizde ortak bir adlandırmaya, birbiriyle bağlantılı niteliklerin ve özel belirtilerin öz belirleyici bir şekilde bir sözcükte birleştirilmesine atıf yapmış olacağız. Buna paralel olarak, kavram, düşüncenin başlangıç noktası olmayıp, düşüncenin bir birliğe kavuşmuş hali olarak anlaşılacaktır. “Egemenlik kuramı” demekle ise, egemenlik kavramına dair düşünce ile kazanılmış bilgiye, belli olayların ilkelerinden kalkarak bilimsel olarak açıklanmasına atıf yapmış olacağız. Dolayısıyla egemenlik kavramını tanımaya çalıştıktan sonra ancak kuramının incelenmesine geçilecektir.

Bu konuyla bağlantılı olarak vurgulanması gereken bir nokta daha vardır ki bu, esas olarak yönteme ilişkin bir husustur. Tez konusunu algılayışa yönelik yapılan bu tercih, içinde yönteme ilişkin bir tercihi de barındırıyor gibi gözükmektedir. Şöyle ki, egemenlik kavramını, öz belirleyici ortak bir adlandırma olarak ortaya koymak konuya soyut, yukarıdan bakmayı gerektirir. Diğer bir deyişle, konudan mümkün olduğunca dışa çıkmayı, onu nesnelleştirmeyi öngörür. Nesnelleştirme yolu ile ancak -eğer mümkünse-

³ Akarsu, s.120.

devlet ve egemenlik kavramları analiz edilebilir. Ancak bu mesafeleniş, çalışmanın başında bir kez söylenip tüketilecek bir söylem olmayıp, aksine her zaman bütün olarak ifade edildikten sonra metnin gövdesi içinde, söylemin akışı içinde incelenmelidir⁴.

A- TERİM SORUNU

1-Neden “Egemenlik” Sözcüğü Tercih Edildi?

Egemenlik sözcüğü ile kastettiğimiz fikri ifade etmek için ikame bazı terimler mevcuttur. Bu duruma ilişkin yaklaşımları ikiye ayıracak olursak; birinci grup, esas olarak egemenlik fikrine karşı olmayıp, bu fikrin mutlak anlaşılış biçime olan itirazlarından dolayı başka terimler kullanma yoluna giderken, ikinci grup taraftarları ise temelden egemenlik fikrine karşı olup onu reddettikleri için “egemenlik” sözcüğünü kullanmamaktadırlar. Bu çalışmada “egemenlik” sözcüğünün kullanımı ise, yaygın kullanıma ayak uydurmaktan daha fazla bir anlama sahiptir.

Yukarıda kısaca iki başlık altında topladığımız alternatif kullanım önerilerine biraz daha yakından bakacak olursak, karşımıza ilk olarak devletin bir üstün güce sahip olduğu temelinde birleşen ancak bu üstün gücü ifade etmek için kullanılan terim bakımından bir yeknesaklığa sahip olmayan anlayış çıkmaktadır. Bu çalışmada kullanılan “egemenlik” sözcüğünün

⁴ Bu görüş için bkz. René LOURAU, *Bilinçaltında Devlet*, Çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2001, s.25.

yanısına, bazı yazarlar tarafından geçirdiği gelişme seyri içerisinde bu kavramın sebebiyet verdiği çeşitli tartışmalara atıf yapılarak bu terimin terk olunduğu ve bunun yerine “emretme gücü”, “amme kudreti”, “amme iktidarı”, “devlet gücü”, “devlet iktidarı”, “otorite”, “siyasî güç” gibi çeşitli tabirlerin kullanıldığı görülmektedir⁵.

Bu yaklaşıma göre, “egemenlik” teriminin kullanılması isabetli değildir. Öncelikle egemenlik sözcüğü, kaynağı itibariyle devlet gücünü ifade için kullanılmış bir terim değildir. İktidarın niteliğini açıklayan egemenlik, devlet gücünün içte üstün ve sınırsız olma ve dışta sınırsız bağımsızlığa sahip bulunma özelliklerini, onun ne kendi üstünde ve ne kendi kendisine rakip bir gücün bulunduğunu kabul etmeme niteliğini açıklama hususunda kullanılmış bir terimdir. Örneğin, “devlet egemenliğe sahiptir” denildiği zaman, bununla, devletin kendi otoritesini kullanacağı alan içinde sınırsız üstünlük ve sınırsız bağımsızlık gibi sözcüklerle ifadesi mümkün nitelikteki bir güce sahip bulunduğu, kendi otoritesini icra edeceği alan içinde bu niteliği haiz bir güce sahip olma yönünden tekele sahip olduğu ifade edilmektedir⁶. Diğer bir deyişle, bu terim, “iktidarın sınırsızlığı ve mutlaklığı şeklinde anlaşılıyor ise, (ki bu klasik egemenlik anlayışıdır) bu anlayış modern devlet kudreti kavramına yabancıdır: Bilindiği gibi, modern devletin iktidarı ne mutlaktır ne de sınırsız. Günümüzde devlet, içeride ve dışarıda, iktidarı birtakım sınırlarla çevrili olan devlettir; bu sınırların mevcudiyeti devleti egemen saymamıza

⁵ Recai Galip OKANDAN, *Umumî Âmmø Hukuku*, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1968, s.742.

⁶ Okandan, s. 742, 743.

mani değildir. Devletin egemenliğinin yeni görünümü, daha çok hukuksal yanı belirgin olan bir anlayıştır ki, içte ve iç hukuk bakımından sınırlı olmakla beraber, en son sözü söylemek bakımından oranlı bir üstünlüğü ve zecir uygulamasına başvurmakta bir tekel durumundan yararlanmayı, dışta ve dış hukuk bakımından ise, milletlerarası ilişkiler alanında özne olarak yer alabilmeyi ve dış hukuk ilişkilerinde devletler ailesinin eşit haklara sahip bir öznesi olarak kabul edilmeyi içermektedir. İşte bütün bu nedenlerle egemenlik yerine, karıştırmayı önlemek ve birtakım ayrımları yapmamayı sağlamak üzere, daha yerinde ve uygun bir terim olarak “devlet kudreti” veya “devlet iktidarı” terimlerinin kullanılması uygun olacaktır⁷.

Kısaca özetlemeye çalıştığımız bu yaklaşım, temelde “mutlak egemenlik” anlayışı ile ifade edilen devlete izafi mutlak üstün güce, günümüzdeki devlet anlayışı karşısında geçerliğe sahip bulunmaması nedeniyle karşı çıkmakta gibi görünmektedir. Aşağıda daha ayrıntılı incelenecek olmakla birlikte bu noktada kısaca bir değerlendirme yapmak gerekirse, “egemenlik” terimini kullanmakla ifade etmeye çalıştığımız fikrin yalnızca devletin sahip olduğu ya da olması gereken “mutlak üstün güç” olmadığını belirtmemiz gerekiyor. Bu yaklaşıma göre ise, egemenliğin belirleyici unsuru devletin içeride ve dışarıda mutlak üstün güç olmasıdır ki artık böyle bir durumdan bahsedemeyeceğimize göre, egemenlik sözcüğünü kullanmak da isabetli değildir. Oysa egemenlik terimi ile belirli özelliklerin öz belirleyici bir şekilde ortak bir adlandırmaya tâbi tutulmasını kastettiğimize

⁷ Yahya Kâzım ZABUNOĞLU, *Kamu Hukukuna Giriş: Devlet (Tanım-Kaynak-Unsurlar)*, Sevinç Matbaası, Ankara 1973, s. 112-113.

göre, terim tercihimizi de bu özelliklerden yalnızca birini tartışmaya açarak ortaya koymak isabetli görünmemektedir. Kaldı ki, atfedilen niteliklere yönelik böyle bir ayrıştırma, kavramı daha iyi anlayabilmek için analitik olarak yapılabilirse de algılar ve dolayısıyla anlamlar dünyasında böylesine bir ayrıştırma ancak kavramı total olarak algılayıp adlandırdıktan sonra mümkündür ki, bu durumda da öncelikle düşüncenin bir bütüne, birliğe dönüşmüş şekli olarak egemenlik kavramına eriştikten sonra bu kavramın ayırt edici bir özelliği olarak böylesi bir üstün güçten bahsedebiliriz. Ancak kavramı, bu süreci tersine çevirerek, bir düşünce birliği olarak anlamlandırdıktan sonra pragmatik olarak kalemler halinde sayabileceğimiz unsurlarından birinin olumsuzlanması üzerinden tanımlayacak olursak, yadsımaya çalıştığımız gerçekliği hakikat olarak kabul etmiş oluruz. Çünkü, böyle bir kavramın mümkün olamayacağını, kavramın “belirli bir zamana özgü anlaşılması”ndan (klasik egemenlik anlayışı) hareketle iddia etmek esasen anlamlandırma sürecini tersten okuyarak kavramın var olmasından hareketle yapılmış olmaktadır. Kısacası, bu çalışmada egemenlik teriminin kullanılması basit bir tercihten ibaret olmayıp bilinçli bir seçime dayanmaktadır. Çünkü incelenecek olan husus, egemenlik kavramının ve kuramının fiilî pratikler karşısındaki dayanıklılık durumu değildir.

Terim sorunu konusundaki ikinci yaklaşım olarak ise, egemenliği ve dolayısıyla egemenlik terimini reddeden görüşü görmekteyiz. Bu yaklaşımı açıklarken Léon DUGUIT'nin görüşlerinden yararlanmak aydınlatıcı olacaktır.

Duguit, kendi hukuk sistemi içinde, doğa bilimlerinde olduğu gibi, sosyal bilimlerin de gözleme dayalı gerçek bir bilim olabileceğini göstermeye ve sosyal bir kurum olan hukukun temelinde yer alan bilginin de, metafizik kaynaklı olmak yerine, gözleme dayalı bilgi olmak gerekliliğini kanıtlamaya çalışmıştır⁸. Ona göre, devlete ilişkin tartışmalarda kötü bir yöntem takip edilmiştir. Çünkü, “doğrudan doğruya olayları gözleyerek ve olayların nasıl cereyan ettiğini inceleyerek pozitif ve gerçekçi (réaliste) gözlem metodu ile devletin ne olduğunu belirtecek yerde metafizik bir cevher (entité) tasarlanmış ve politik belirtiler arkasına yerleştirilmiştir. Böylece bugün öyle bir noktaya gelmiş bulunuyoruz ki hukukçuya düşen ilk iş, öncelikle bütün bu metafizik kavramaları ortadan kaldırmak ve doğrudan doğruya gözlem metodu ile gerçekte ne olduğunu araştırmak noktasında toplanıyor”⁹. Kamusal güçle egemenliği birbirinden ayıran ve egemenlikle kamusal gücün belli bir vasfını ifade eden yazarların terminolojisini reddettiğini ve egemenlik, kamusal güç, devlet gücü, siyasî otorite deyimlerini eş anlamlı kabul ettiğini belirttikten sonra, Duguit, egemenliğin teorik olarak izahının mümkün olmadığını belirtmiştir¹⁰.

Ona göre devlet egemenliği inancı ile kamu hukukunu da devletler hukukunu da kurmak mutlak surette imkânsızdır. Egemenlik, eğer mevcut ise, devlet iradesi olabilir, bu irade bağımsızdır, kendi kendini tayin eder,

⁸ Bahir Güneş TÜRKÖZER, **Toplumsal Gerçeklik Olarak Hukuk –Léon Duguit Sistemi-**, Ankara 1996, s. 17.

⁹ Léon DUGUIT, **Kamu Hukuku Dersleri**, Çev. Süheyp Derbil, İstiklâl Matbaacılık, Ankara 1954, s. 54.

¹⁰ Léon DUGUIT, “Egemenlik ve Özgürlük”, Çev. Didem Köse - Sedef Koç, **Devlet Kuramı** içinde, Der. Cemal Bali Akal, Dost Kitabevi, Ankara 2000, s.380.

faaliyetinin sınırını ancak kendisi tespit eder. Devlet hukuk kuralı ile bağılı olmadıkça ve bu hukuk kuralı dolayısıyla birtakım şeyleri yapmak, birtakım şeyleri de yapmamak mecburiyetinde bulunmadıkça kamu hukuku olamaz. Halbuki, devlet kendi faaliyetinin konusunu kendisi tayin eder ve devletin iradesi yabancı bir unsurla sınırlanmazsa devleti bağlayan bir hukuk kuralı tasarlanamaz ve gerçekleşemez. Bundan dolayı “ya kamu hukukunu feda etmeli veya egemenliği feda etmelidir. İkisinin ortası yoktur”¹¹.

Duguit, egemenlik kavramını reddederken bunu, egemenliğe ait olarak sıraladığı özelliklerin geçersizliği üzerinden yapmaktadır. Subjektif bir irade kudreti olan egemenliğin emreden, bağımsız, tek, bölünmez, temlik edilmez ve zamanaşımına uğramaz bir kudret olduğunu belirttikten sonra, bu özellikleri tek tek ele alıp her birini çürütme yoluna gitmiş ve sonuç olarak egemenlik kavramının metafizik bir önermeden ibaret olduğunu belirtmiştir. Örneğin, egemenliğin emreden bir irade kudreti olduğunu kabul edecek olursak, egemen irade ile egemen olmayan irade arasındaki ilişkiler üst ve ast arasındaki münasebetler haline geleceğinden, bu doktrin devletle uyrukları arasındaki sözleşme hükümlerinin mecburi karakterde olduğunu kabul etmeye elverişli değildir. Dolayısıyla taraflar eşit olmadıklarına göre, hakiki bir sözleşme, devlete yerine getirilmesi mecburi borçlar yükleyen sözleşme imkânsızdır. Ayrıca egemenlik bağımsız bir irade olduğuna göre,

¹¹ Duguit, Kamu Hukuku Dersleri, s.67.

devletler için mecburi mahiyette milletlerarası anlaşma da olamaz ve bundan dolayı devletler hukuku da olamaz¹².

Duguit'nin devlet kuramına ilişkin görüşleri bu çalışmanın konusu olmamakla birlikte, egemenlikle ilgili görüşlerini değerlendirmeye geçmezden önce kısaca devlet kuramına ilişkin görüşlerine değinmemiz gerekiyor.

Duguit'ye göre, insan topluluklarının yaşaması için gerekli olan otorite yalnızca topluluk halinde yaşayan insanlara düşen ödev üzerine kurulabilir. İdare edenler ödevlerini yerine getirmedikçe bir devlet yaşayamaz; görevleri ise, kendileri için değil, vatandaşlar için hükümet etmektir. İdare edenlerin sahip oldukları kudret ise daima maddi belirtiler şeklini alan maddi kuvvettir. Yani, "devletin kuvveti jandarmadır, çünkü jandarma kamu kuvvetinin sembolüdür ve kuvvetsiz devlet olmaz"¹³. Devlet ise, idare edilenler ve edenler arasındaki farklılaşmanın mahsulüdür. Bu politik farklılaşma ise güvenlik ihtiyacı, dini inançlar gibi çeşitli unsurların etkisi altında gerçekleşmiştir. Bu farklılaşma neticesinde ortaya çıkan hükümet, ülkede mevcut belirli politik kuvvetlere dayanmadıkça ve ayrıca kendine düşen sosyal görevi yerine getirmedikçe vücut bulamaz ve tutunamaz. Böyle bir hükümet mevcut olduğu takdirde topluluk devlet olarak teşkilatlanmış demektir. Devlet ise egemen bir kolektif kişi değil, sadece bir topluluk içinde idare edenler adı verilen bir veya birkaç kişinin politik kudreti yani mukavemet edilmez bir zorlama kudretini haiz olması demektir. Ayrıca Duguit bu noktada, teorisinin kilit kavramı olan sosyal dayanışmayı devreye sokarak sosyal

¹² Duguit; Kamu Hukuku Dersleri, s.57-59.

¹³ Duguit, Kamu Hukuku Dersleri, s.71.

dayanışma olayı gerçekleşip gelişmedikçe bir milletin yaşayamayacağını belirtmektedir. Bir milletin bütün üyeleri için ellerinden geldiğince bu dayanışmanın gerçekleşmesine çalışmak bir mecburi bir vazifedir. Bu dayanışma ise hizmet müdahalesi ile gerçekleşir; herkes, durumuna ve kabiliyetine göre hizmet arz etmelidir. İşte sosyal hayat için sürekli gerçekleşmesi gerekli olan bu faaliyetler kamu hizmetlerinin konusunu teşkil ederler. İdare edenlerin görevleri de kamu hizmetlerinin işlenmesini sürekli olarak sağlamak borcu olarak özetlenebilir. Böylece kamu hizmeti kavramı egemenlik kavramının yerine geçmiştir. Devlet artık emreden bir kudret değil; ellerinde tuttukları kuvveti kamu hizmetlerini kurmak ve işletmek için kullanmakla ödevli birtakım fertlerden oluşan bir yapıdır. Kamu hizmeti kavramı da bu şekilde kamu hukukunun temel kavramı olmaktadır¹⁴.

Duguit'nin yukarıda özetlemeye çalıştığımız görüşleri hakkında ilk olarak söyleyebileceğimiz şey, Duguit'nin metafizik önermeler olması dolayısıyla reddettiği egemenlik ve devlet kuramı yerine ikame ettiği sosyal dayanışma ve kamu hizmeti kavramlarının da en az reddettiği kavramlar kadar metafizik birer önerme oluşlarıdır. Gerçekten de sosyal dayanışma ve kamu hizmeti kavramlarının ortaya çıkıp devlete vücut vermeleri, Duguit'nin bilim anlayışında temel aldığı gözlem metodunu uygulamak için elverişli bir hadise değildir.

İkinci itiraz noktamız ise, yöntem konusunda belirlemektedir ki temel itiraz olması gereken husus da budur. Bu itirazımızı tanım sorununa da

¹⁴ Duguit, Kamu Hukuku Dersleri, s. 71-76.

sirayet etmesi nedeniyle esas olarak bundan sonraki bölümde temellendirecek olmakla birlikte burada şunu belirtmek gerekir ki, Duguit, sistematığında kurduğu devlet kuramı üzerinden giderek egemenlik kavramını reddederken konuyu bizatihi devlet kavramından kopuk bir şekilde ele alıyor gibi görünmektedir. Diğer bir deyişle, konuyu, “kamu hizmeti” vasıflandırmasına gidip egemenliği reddederek, devlet kavramından kopuk bir şekilde ele alıyor. Dolayısıyla bu minvalde kurduğu devlet kuramı tarihsel bağlamdan kopuk bir teorik temele sahip gibi görünmektedir. İlerleyen bölümlerde belirteceğimiz gibi egemenlik, tarihsel gelişimi itibariyle modern devletin ortaya çıkışı ile beraber sahneye çıkmış ve o tarihten bu yana çoğunlukla modern devlet yapısı içinde incelenmiş ve anlamlandırılmış olsa da, kendisini modern devletten ayırtırmaya yarayacak bazı karakteristikleri vardır. Egemenlik, kavramsal olarak bu anlamda tek başına ele alınabilir bir olgu olmakla birlikte analizi devlet üzerinden yapacak olursak kaçınılmaz olarak modern devlete ve onun yapısal özelliklerine atıf yapmak gerekecektir. Duguit'nin yaklaşımında ise, bu tür bir yöntemin eksikliği görülmektedir.

Toparlayacak olursak, bu aşamada Duguit örneğinde ele aldığımız bu görüşe yönelik itirazımız, ısrarla reddedilene metafizik yaklaşımın bu yaklaşımda da geçerli olduğunu söylemek ve konunun ele alınışında esasa ilişkin olarak yapılan atlamalara katılmadığımızı söylemekle sınırlıdır. Ancak görüşlerini ele alıp tartıştığımız karşıt görüşe yönelik olarak dile getirilecekler, egemenliğin tanımlanmasına ilişkin bölümde sunulacaklarla bir bütünlüğe kavuşmuş olacaktır.

2- Egemenlik Sözcüğünün Etimolojik Kökeni

Dilimizde “egemenlik” sözcüğü ile ifade ettiğimiz kavramın Fransızca karşılığı olan “*souveraineté*” sözcüğü hemen bütün dillerde örnek olarak kullanılmıştır¹⁵. Buna örnek olarak; “*souveranität*” (Almanca), “*sovereignty*” (İngilizce), “*sovranità*” (İtalyanca) sözcükleri ele alınabilir.

Ortaçağ’da insanların yoğun olarak “hiyerarşi”ye ilişkin bir duygumu vardı; ancak kuramsal bir fikir olarak “egemenlik”ten yoksun idiler. “Egemenlik” sözcüğü yaygın olarak kullanılsa da, bu modern anlamda değildi. Basitçe “*superior*” anlamına geliyordu –ki bu etimolojik anlamıdır- ve her bir “*superior*” kendisine bağlı olanlarla olan ilişkisinde, onların “egemen”iydi¹⁶.

Bu dönemde yaygın biçimde kullanılan “*sieur*”, “*sire*” ve “*seignior*” sözcükleri de aynı kökten gelmektedirler; “*sovereign*” ve “*suzerain*” sözcükleri ise aynı düşünceye yönelik bir başka kökten gelir. Şöyle ki, “*Seignior*”, “*seniorem*”den gelir, “*sire*” ve “*sieur*” ise “*senior*”dan; üç sözcük de “*senex*”den doğar ve dönemin fikrine bağlantılı olarak üstünlük anlayışını taşırlar. Diğer yandan, “*suzerain*”, “*susum*” ya da “*sursum*” kökünden gelirken, “*super*” sözcüğünden temellenen halk Latincesi “*superanus*”,

¹⁵ İlhan LÜTEM, *Egemenlik Kavramı ve Uluslararası Hukuk*, Sakarya Basımevi, Ankara 1947, s.4.

¹⁶ Bertrand de JOUVENEL, *Sovereignty*, Trans. by J. F. Huntington, Cambridge University Press, Cambridge 1957, s.171.

“sovereign”a kaynaklık eder; “yukarıda” ya da “üstte olmak” anlamına gelen iki sözcüğün ifadesi aynıdır¹⁷.

Günümüzdeki kullanılış şekliyle “egemenlik” kavramına ilk olarak Jean Bodin’in 1576 yılında yayımlanan *Les six livres de la République* (Devletin Altı Kitabı) adlı yapıtında rastlamaktayız. İlk kullanım hakkı Fransızcaya ait olsa da, sözcüğün kökü belirttiğimiz gibi Latince’den gelmektedir.

Özetle, “souveraineté” sözcüğünün esası Latince’deki “**superanus**” sözcüğünden türetilmiştir ki “yüksek” demektir : **Superior**¹⁸. Bu sözcük de **souveranus** şeklinden Fransızca **souverain** sözcüğünü vermiş, bundan da **souveraineté** vücuda getirilmiştir¹⁹.

¹⁷ Jouvenel, s.171.

¹⁸ Sina KABAAĞAÇ/Erdal ALOVA, *Latince-Türkçe Sözlük*, Sosyal Yayınları, İstanbul 1995, s. 582.

¹⁹ Lütem, s.4.

B- TANIM SORUNU

Birbirinden farklı çok sayıda tanıma konu olan egemenliğin kavram olarak tarihi gelişimi, bize onun muhteva itibariyle sabit ve müspet bir şey olmadığını gösterir, kavram, üzerine anlaşmaya varılmayan müphem bir tasavvur halinde daima anlam değiştirmiştir²⁰.

1- Egemenlik Kavramının Sözlük Anlamı

Sözlük anlamıyla işe başlayacak olursak, egemenlik, “1- Egemen olma durumu. 2- Milletin ve onun tüzelkişiliği olan devletin yetkilerinin hepsi, hükümlerlik, hakimiyet” anlamına gelmektedir²¹. Bir başka kaynağa göre, “1- Egemen olma hali. 2- Buyruğunu yürütme hakkı, hakimiyet”tir. “Egemen” ise, “1- Erkli olup buyruğunu yürüten hâkim 2- Kendisinden daha yüksek ve ulu bir şey tasarlanamayan” anlamına gelir²². Türk Hukuk Lûgatı’nda, egemenlikle eşanlamlı olarak kullanılan ve “hâkimlik, amir olma”²³ olarak tanımlanan hakimiyet şu şekilde açıklanmıştır: “Devletin başlıca unsuru olup ferdi iradelere hâkim olan ve devlette nizam ve intizamı temine yarayan yüksek bir iradedir. Hakimiyeti milleti hariçte temsil ve diğer devletlerle muahede akdeyleyerek salahiyetini ve başka bir devlet veya milletlerarası

²⁰ Yavuz ABADAN, **Amme Hukuku ve Devlet Nazariyeleri**, Güney Matbaacılık, Ankara 1952, s.255.

²¹ **Türkçe Sözlük**, 8. B., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998.

²² **Türkçe Sözlük**, 4. B., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1964.

²³ Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, 12. B., Aydın Kitabevi, Ankara 1995.

makama tâbi olmamayı tazammun eden harici kısmına “istiklal” (bağımsızlık) adı verilir ve devletler umumi hukukunu alakadar eder. Hakimiyetin millete aidiyeti esası resmen ve alenen insan ve vatandaş beyannamesiyle ilân edilmiş, Türk inkılabı da bu esas üzerine kurulmuştur (Anayasa m. 3)”²⁴.

Yabancı dillere ait sözlüklere bakacak olursak, bir tanıma göre egemenlik, “üstün güç, üstünlük, en yüksek ya da denetlenemez güce sahip olmak” anlamına gelmektedir²⁵. Bir diğerine göre ise, “1- En üstün ya da yüksek güç; herşeyden üstte olan, başta olan 2- Diğer herşeye karşı bağımsız ve sınırlandırılmamış; aslî otorite ya da yetki sahibi 3- Hâkim, en yüce, en üst”²⁶ olandır.

Sosyal bilimlere ait bir kaynağa göre ise, egemenlik, “ (a) hukuki bir sistemin kurallarından kaynaklanan kanun koyma ve değiştirme gücü; (b) devletin siyasî ya da etik otoritesi; (c) siyasî ya da hukukî iktidar kullanımındaki temel kaynak ya da etken; (d) hukuki bir topluluğun bağımsız yasal ya da etik durumu”na işaret eder²⁷. Oldukça kapsamlı bir açıklamaya göre de “egemen”, “bağımsız ve üstün otorite sahibi kişi, topluluk ya da devlet; üstün güce sahip baş yönetici; bir monarşideki kral ya da bir diğer yönetici”dir. Egemenlik ise şu şekilde izah edilmiştir : “Sayesinde her bağımsız devletin idare edildiği üstün, mutlak ve denetlenemez güç; üstün siyasî otorite, üstün irade, diğer bütün özel iktidarların kendisinden

²⁴ **Türk Hukuk Lügatı**, Türk Hukuk Kurumu Yayınları, Ankara 1944.

²⁵ **American Dictionary of the English Language**, Vol.II, Noah Webster, 1828.

²⁶ **Webster’s Revised Unabridged Dictionary**, 1913.

²⁷ **A Dictionary of the Social Sciences**, Der. Julius Gould - William L. Kolb.

kaynaklandığı, kendisine yeten siyasî iktidar kaynağı; herhangi bir dış müdahale olmaksızın kendi işlerini düzenleme iktidarına sahip olma hakkı ile birlikte bir devletin uluslararası bağımsızlığı; ayrıca egemen ve bağımsız bir siyasî topluluk ya da devlet.

Sorumluluğa tâbi olmadan bir devlette herşeyi yapabilme iktidarı – kanun yapma, yürürlükten kaldırma, uygulama, vergi koyma ve toplama ve mecburi katkı toplama, savaş ya da barış yapma, yabancı devletlerle ittifak ya da ticaret anlaşmaları yapma vb.”²⁸

Bir diğerine göre ise, egemenlik, siyasal hiyerarşideki tepe noktasına yakın bir yerde, karar verme ve anlaşmazlıkları noktalama yetkisine sahip asal yargıç konumundaki bir tarafın –bir kişinin ya da kişilerin oluşturduğu bir yapılanmanın- niteliklerine ters düşen erk ya da yetkedir. Bu tür kararları alabilmek, dış ya da iç erkler üzerindeki asal yetke ya da baskılardan bağımsızlığı ifade eder. Egemen, egemenlik sahibi kişi ya da (temsili bir meclisi de kapsayan) kişiler grubudur²⁹. Bu tanıma göre, egemenliğin ilk özelliği *konumdur*: Egemenlik, siyasal-hukuksal bir hiyerarşinin en tepesindeki erktir. İkinci özellik *sıralamadır*. Egemenlik, siyasal-hukuksal bir hiyerarşideki sonal ya da asal kararı verme erkidir. Üçüncü özellik *etkidir*; egemenlik, eylemliliğin tüm akışı üzerinde etkili olmak anlamına gelen genellik kavramını içerir. Egemenliğin dördüncü özelliği,

²⁸ Black's Law Dictionary, 6th ed., West Publishing, 1990.

²⁹ Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi I, Yay. haz. David Miller - Janet Coleman - William Connolly - Alan Ryan, Çev. Bülent Peker - Nevzat Kırac, Ümit Yayıncılık, Ankara 1994.

özerkliliktir: Egemen, öbür taraflarla (iç, dış, yerli ya da yabancı) ilişkilerinde bağımsız, onlar tarafından sorgulanamaz durumda olmalıdır³⁰.

Bölüm başlığında ortaya attığımız “egemenlik tanımlanabilir mi ya da tanımlanmalı mıdır?” sorusuna bir cevap verebilmek için yukarıda örneklediğimiz tanımlara göz atmak gerekiyor. Buna göre:

- Egemenlik, bir “devlet” kavramı üzerinden tanımlanmaktadır.
- Egemenliğe tâbi olanlar ise sözkonusu devletin yurttaşları ve diğer devletlerdir.
- Egemenliğin sahibi olarak bir kişi ya da kişiler topluluğu gösterilmektedir.
- Bir devlet içinde bir kişi ya da kişiler topluluğuna özgülenerek tanımlanan egemenlik mutlak, üstün, bağımsız ve sürekli bir güçtür.

Egemenliğe atfedilen bu özelliklere baktığımızda, karşımıza doktrinde “mutlak egemenlik anlayışı” olarak adlandırılan durum çıkmaktadır. Yine kısaca saydığımız bu maddelerde göze çarpan diğer bir husus ise, her bir maddenin kendi içinde egemenliği bir diğer unsur ile ilişkilendirmiş olmasıdır: Egemenlik ve devlet, egemenlik ve yurttaşlar ile diğer devletler, egemenlik ve sahibi olarak gösterilen kişi ya da kişiler topluluğu, egemenlik ve mutlak, üstün, bağımsız ve sürekli güç. Bu noktada şu soru ortaya çıkmaktadır: Her biri şüphesiz önemli olmakla birlikte bütün bu maddelerdeki

³⁰ Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi I.

“ve”den sonraki kısımları atacak olursak egemenliği yine de tanımlayabilir miyiz ? Yani başlı başına bu unsurlardan bağımsız olarak egemenlikten bahsedebilir miyiz ?

Tanım, “bir kavramın ya da bir nesnenin sınırlanması, belirlenmesi; kavramın içeriğini kuran belirtilerin gösterilmesi; bir kavramın ya da bir sözcüğün anlamının belirtilmesi”dir³¹. Bu formülasyonun temelinde yer alan “anlam” sözcüğünün ise, “ bir sözcüğün belirttiği, düşündürdüğü (şey)”³² olarak ifade edildiğini görüyoruz.

Tanım, bir sözcüğün ya da kavramın anlamının belirtilmesi olarak ifade edildiğine göre, egemenlik kavramının anlamını belirlediğimiz takdirde onu tanımlamış oluruz. İlk bakışta herhangi bir prze rastlanmayan bu önermeyi gündelik hayata aktardığımızda ise, karşımıza totolojik bir önermenin çıkması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü yukarıda açılımları verdiğimiz anlam sözcüğünden hareketle bir kavramı tanımlama içsel bir koşulu gerektirmektedir ki bu koşul da “anlama”dır. Bu içsel koşulu dışlayarak girişilecek bir anlam ve tanım kurma projesi ise, isellikten bağımsız salt dışsallık ihtiva eder nitelikte olacaktır. Çünkü anlama, “bir şeyi yalnızca dıştan değil, kendi içinden kavrama; bir şeyin özünü, bir bağlam bütünü olarak anlamını tanıma”dır³³. Dolayısıyla tanıma sürecinden bağımsız bir tanımlama çabası yani “betimlemeye dayanan bir adlandırma süreci tam da onları kurmakla aynı kapıya çıkıyorsa, o zaman nesnelere betimleyici zellikleri

³¹ Akarsu, s.166.

³² Akarsu, s.22.

³³ Akarsu, s.22.

esasen istikrarsız ve her türlü hegemonik yeniden eklemlenmeye açık olacaktır. Adlandırmanın esasen performatif karakteri, her türlü hegemonya ve siyasetin önkoşuludur³⁴. Konuyu dağıtmak pahasına yukarıda yaptığımız alıntıya devam edecek olursak, “betimleyiciler ile betimleyicilik-karşıtları arasındaki tartışma, adların nesnelere nasıl göndermede buldukları sorunu etrafında döner. Betimleyicilere göre, aradaki bağ bir adın anlamının ürünüdür –yani her ad bir grup betimleyici özellik içerir ve gerçek dünyada bu özellikleri sergileyen nesnelere göndermede bulunur. Oysa betimleyicilik-karşıtlarına göre, ad nesneye, onların deyimiyle “birincil vaftiz” sayesinde göndermede bulunur; nesnenin vaftiz edildiği esnadaki bütün betimleyici özellikleri ortadan kalkmış bile olsa, ad bu nesneye göndermede bulunmayı sürdürür (...) Her türlü betimleyicilik-karşıtı yaklaşımın temel sorunu, nesnede, betimleyici özelliklerin ötesinde, onun özdeşliğini kuran şeyin ne olduğunu –yani “değişmez adlandırıcı”nın nesnel karşılığını oluşturan şeyin ne olduğunu- belirlemektir (...) Betimleyicilik-karşıtlığının en azından standart versiyonunda şu gözden kaçmaktadır: Bütün karşı-olgusal durumlarda bir nesnenin özdeşliğini bu şekilde, yani bütün betimleyici özelliklerini değiştirerek garanti altına almak, *adlandırmanın kendisinin geri dönüşlü etkisidir*: Nesnenin özdeşliğine dayanak olan şey adın kendisidir, gösterendir (...) Pozitif gerçeklikte onu boşuna ararız, çünkü pozitif bir tutarlılığı yoktur, çünkü bir boşluğun –gösterenin ortaya çıkışıyla gerçeklikte açılmış olan bir süreksizliğin- pozitifleşmesinden ibarettir. Şimdi, bu argüman canalcı önemdedir. Çünkü eğer nesnenin birliği adlandırmanın kendisinin geri

³⁴ Slavoj ŽIŽEK, *İdeolojinin Yüce Nesnesi*, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul 2002, s.12.

dönüflü etkisi ise, o zaman adlandırma, önceden kurulmuş bir özneye boş bir ad atfedilen katıksız nominalist bir oyundan ibaret değildir. Nesnenin kendisinin söylemsel inşasıdır. Bu argümanın bir hegemonya ya da siyaset teorisi için yarattığı sonuçları görmek zor değildir³⁵.

Bu alıntıların işaret ettiği analiz tekniğinin ışığında yukarıda aktardığımız egemenlik “tanım”larına bir kez daha bakacak olursak, “özü kavrama eksikliği” üst başlığı kapsamında bunlara yönelik itirazlarımızı kabaca şu maddelerin altında birleştirebiliriz:

Öncelikle bu tanımların hemen hepsinde ortak olup en göze çarpan husus, egemenliğin devlet ya da daha özel olarak modern devlet üzerinden tanımlanmasıdır.

Buna göre, “devleti olmayan toplumlarda egemenlik kavramından bahsedilemez”³⁶. Ya da diğer bir deyişle “egemenlik, bir devletin hükümetinin hem üstün hem de bağımsız olduğuna dair temel varsayımdır”³⁷.

Modern anlamda egemenlik kavramının tarihsel ortaya çıkış süreci itibariyle modern devletle bir eşzamanlılık gösterdiğini kabul etmek gerekir. Modern devletin ortaya çıkışı ile yani, feodal olarak tanımlanan bir toplumsal düzenden başka bir düzene dönüşüm süreci ile birlikte bu dönüşüme paralel olarak yeni bir toplum ve devlet kuramı paradigması da ortaya çıkmıştır. Bu

³⁵ Žižek, s.11, 12.

³⁶ F. H. HINSLEY, **Sovereignty**, Alden Press, London 1966, s.22.

³⁷ Robert JACKSON, “Sovereignty in World Politics: A Glance at the Conceptual and Historical Landscape”, **Political Studies**, Vol. XLVII, Special Issue, 1999, s.433.

yeni paradigmanın önemli özelliklerinden biri de, “devletin bir toplumsal kuruma indirgenmesidir”³⁸. Bu önermeden hareketle gidecek olursak, devlet toplumsal bir kurum olduğuna göre ancak belli aşamalardan geçmiş ve toplum haline gelmiş insan toplulukları bakımından sözkonusu olabilir. Egemenlik de ancak bu aşamalardan geçtikten sonra ortaya çıkan modern devlet yapısı bünyesinde kendisine yer bulabileceğine göre onu tarihsel süreciyle birlikte incelemek istiyorsak modern devlet değinilmesi gereken bir noktadır. Uluslararası toplum ve dünya toplumu kavramları ortaya atılmadan evvel ve ideolojik temellerini bir yana bırakacak olursak modern devlet ve onun insan topluluğu olan toplumu aşar nitelikte birtakım yapılanmaların ortaya çıktığı yakın tarihte ve günümüzde, modern devlet yönetim sahnesindeki tek aktör olma sıfatını kaybeder görünmektedir. Dolayısıyla egemenlik kavramını modern devlete özgülediğimiz takdirde ortaya çıkmakta olan bu yeni oluşumları analiz etmekte çekeceğimiz güçlük ortadadır. Bu durumda modern devlet ve egemenlik anlayışı ortadan kalktığını söylemek yerine örneğin küreselleşme süreci ile ilgili olarak, “küresel piyasa ve küresel üretim çevrimleriyle birlikte bir küresel düzen, yeni bir yönetim mantığı ve yapısı, kısacası yeni bir egemenlik biçimi ortaya çıktı” demek daha isabetlidir³⁹. Çünkü egemenliği, tarihin içinde yerini tespit edip böylelikle

³⁸ Gencay ŞAYLAN, *Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*, İmge Kitabevi, Ankara 1995, s.197.

³⁹ “Ulus devlet egemenliğinin gerilemesi genelde egemenliğin gerilemekte olduğu anlamına gelmez. (...) Egemenlik yeni bir biçim almış, tek bir hükmetme mantığı altında birleşmiş bir dizi ulusal ve ulus-üstü organdan oluşmuştur. İşte bu yeni küresel egemenlik biçimi bizim İmparatorluk dediğimiz şeydir.” (Michael HARDT/Antonio NEGRI, *İmparatorluk*, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2001, s.17, 18).

hafızamıza kaydettiğimiz bir kavram olarak kabul edecek olursak, bu durum başta doğurabileceği olumlu etkiye rağmen bugünü okumak ve buna göre duruş belirlemek gerekliliğinin önünde engel olabilmektedir⁴⁰. Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, egemenlik Thomas HOBBS'un Leviathan adlı eserinin kapağında resmedildiği üzere kralın bedeni ile cisimleşen devlet ve bu beden içinde eritilen insanlar üzerinde sahip olunan zorlayıcı fiziki güç ve Duguit'nin ifadesiyle metafizik bir iddiadan ibaret değildir.

Son olarak şunu da eklemek gerekir ki, çalışmanın bu bölümünde esas olarak üzerinde durulan husus, egemenliğin "ne olması gerektiği" değil "ne olduğu"dur. Dolayısıyla egemenliği, devlet ile olan zorunlu birlikteliğinden azat ettiğimiz takdirde klasik egemenlik anlayışı, popüler egemenlik anlayışı

⁴⁰ Benzer sonuca diğer modern kavramlar açısından ulaşmak da ilk bakışta mümkün görünmektedir. Faşizm ve anti-semitizmi örnek alacak olursak, "tabii ki insanlık için, dolayısıyla siyasi açıdan, hafıza çok önemli, bu bakımdan Batı dünyasının faşizme ve antisemitizme ilişkin hafızasını siyasi bir vicdana dönüştürmesi anlamlı. Ama siyaset salt hafızaya indirgendiğinde, değil bugüne ilişkin uyanıklık, aksine bugün olanları anlamının ve onlara ilişkin tavır takınmanın önünde engel bile olabiliyor. Taguieff, tarihte hiçbir şeyin kendini aynen tekrar etmediğini hatırlatarak, 'ne faşizm, ne ırkçılık, eskisinin aynısı olarak geri dönerek, bize onları kolayca tanıma şansını vermeyecekler' diyor" (Nuray MERT, "Faşizme Karşı Omuz Omuz", **Radikal**, 09.05.2002). Kendisi de modern bir kavram olan egemenliği dondurulmuş birtakım kalıplar içinde ele almak da benzer bir etki doğuracaktır. Oysa tam tersine yapılması gereken, egemenliğin deri değiştirmesine neden olan karakteristiklerini tespit etmektir. Zira, "iktidar için ya da egemenlik biçimlerini sürdürmek için mücadele hem son derece evrenseldir, hem de doğal olduğuna inandığımız şeye biraz, hatta tamamen yabancı tuhaflıklara öylesine indirgenebilir ki, bu mücadelenin rasyonel olan veya olmayan tüm perspektifler üzerindeki etkisini, onların yerini değiştirdiğini, eğdiğini nerdeyse hiç görmeyiz. Çünkü, toplumsal, politik, doğal ve fiziksel bilimlerden bilimsel adı altında kurumsallaştırılmış temsiller de dahil olmak üzere –ve öncelikle bunları-, bizim tüm temsillerimiz politik olan tarafından eğiliyorsa eğer, bunun nedeni, iktidar figürlerini doğallaştırmak, nötralize etmektir." (Lourau, s.37).

gibi ayrımlara da gerek kalmayacak ayrıca modern devletin güç kaybından bahisle egemenliğin de ortadan kalkmak üzere olduğu iddia edilemeyecektir. Özden kopuk yapılan bu analizler neticesinde izahı oldukça zor olan bazı çelişkiler de ortaya çıkmaktadır. Örneğin egemenliği sınırsız ve mutlak bir güç olarak tanımlayıp aynı zamanda bu gücün sınırlandırılması gerektiğini ileri sürmek hem kavramı dondurucu bir etkiye sahiptir hem de kavramın özüne dair tanıtıcı herhangi bir ipucunu haiz değildir. Keza kavramı, münhasıran “realist” uluslararası ilişkiler teorisi üzerinden okumaya çalışmak da çok elverişli bir yol değildir. Bu görüş, egemenlik ve devlet arasındaki bağı muhakkak addeder. Dolayısıyla konu tartışma üzerine geldiğinde karşılına bir problem çıkmaktadır. Egemenliği “iç” siyasî meseleler olarak gördükleri demokrasi, hukukun üstünlüğü, otonomi ya da özgürlük gibi bir hususla ilişkilendirmeye yönelik herhangi bir girişim, kavramı, ortadan kaldırılması gerektiği yolundaki bir tartışmaya saplar. Realistlere göre, ancak eğer kendimizi uluslararası ilişkilerde egemen devletlerin analizi ile sınırlandırarak olursak egemenlik tartışmadan kurtarılabilir⁴¹. Egemenliğin en iyi formel terimlerle ifade edilebileceğine inanan ve uluslararası alanda devletlerin birbirleriyle olan etkileşiminin fazlasıyla farkında olan bu görüşe göre, egemenlik; otonomi, siyasî bağımsızlık ya da sınırlandırmadan muaf gibi müstakil bir şey anlamına gelemez. Kısaca egemenlik anayasal bağımsızlığa işaret eden hukuki bir terimdir⁴². Bu şekilde tanımlanan egemenliğin belli başlı üç özelliği vardır: Hukukî, mutlak ve bölünmez, tek. Bir devletin egemen olduğuna dair yapılan bir gözlem, anayasa hukukunun üzerinde yükselen bir

⁴¹ John HOFFMAN, *Sovereignty*, Open University Press, Buckingham 1998, s.2.

⁴² Hoffman, s.2.

devlete dair yapılan gözlemdir. Egemenlik anayasal bağımsızlık anlamında kullanıldığında bu değişik bir fenomene atıf yapar. Bu daha az ya da daha çok gibi derecelerle var olacak bir husus değildir. Siyasî terimlerle bir devletin zayıf olarak ifade edilmesi devletin anayasal statüsünün değerini düşürmez. Dolayısıyla ya anayasal bağımsızlığa sahiptir ya da değildir. Ayrıca “tek” olma özelliğinden ötürü anayasal bağımsızlık, başka hiçbir varlığın ister iç ister dış işlerine ilişkin olsun karar alabilme pozisyonunda olamayacağına işaret eder. Sonuç olarak, hem iç hem de dış politikanın kontrolü aynı kaynaktan gelir ve dolayısıyla ayrılmaz bir şekilde birbirlerine bağlıdır. İkisi de anayasal olarak bağımsız, egemen bir varlık olmanın sonucudur⁴³.

Bu görüş karşısında şu soru akla gelmektedir: Kendini bu şekilde ifade eden bir devletin bu iddiasından ikna olmayan diğer devletler bu egemenliğe meydan okursa ne olacaktır? Bu soru karşısında realistler sonuçta önemli olanın devletin etkinliği olduğu görüşüne varmaktadırlar. Buna göre makul bir şekilde yasal güç tekeli kullanımı iddiasında bulunan kurumlar egemendir.

Bölüm başlığında sorduğumuz soruya dönecek olursak, son olarak üzerinde durulması gereken bir husus da “egemenliğin tanımlanamazlığı” tezidir. Esas olarak post-modernistler ve post-yapısalcılar tarafından geliştirildiğini söyleyebileceğimiz bu teze göre, terimin ortadan kaldırılmasına gerek yoktur ancak onu tanımlamak da imkânsızdır. Egemenliğin tartışmalı yapısını kabul eden bazılarının göre, egemenliğin bu derece problemlili bir

⁴³ Alan JAMES, “The Practice of Sovereign Statehood in Contemporary International Society”, *Political Studies*, Vol. XLVII, Special Issue, 1999, s. 462-464.

kavram haline gelmesinin kaynağında devletle kurulan bağ vardır. Buna göre, örneğin, ister realist uluslararası teoriye, ister devlet oluşumuna vurgu yapan makrososyolojiye, ister sosyal analizlerinde yapı ve faili sentezlemeye çalışanlara bakalım, bunların hepsi “egemen devlete ilişkin önyargı” tarafından adeta hipnotize edilmişlerdir.

Egemenliğin tartışmalı doğasını haklı olarak devlete bağlayan ve kavramın tanımlanamazlığı konusunda ısrar eden bu görüşe göre, egemenliğin tek başına ne anlama geldiğini sormak yerine kuramcılarının ve siyasetçilerin, devletlerin birinin diğerinin işlerine müdahale ederken kavramı nasıl “stabilize” ettiklerine bakmak gerekir. Egemenlikten bahsettiğimizde işaret edebileceğimiz tek şey, devletlerin kendilerini egemen varlıklar olarak yapılandırırken kullandıkları belirli tanımlardır. Egemenliğin herhangi bir “gerçek” ya da “doğru” bir tanımını yoktur. Egemenlik kavramı, “bilgi”ye ilişkin fikrimize bağlıdır ve bilgiden ne kastettiğimiz “varoluş”tan ne anladığımıza dayanır. Egemenlik karar verir. Egemen olmak neyin bilinebilir, neyin doğru ve neyin var olduğunu belirlemektir. Bilebileceğimiz şeylerin önkoşulu olması dolayısıyla da kendisi bilginin bir parçası olamaz. Yani egemenlik bilgi ve gerçekliğin temelini oluşturduğu için, oluşturduğu birşeyin parçası olamaz. Egemenliğin ne olduğunu söylemeye çalışmak yerine, diğerleri bu soruyu cevaplamaya çalışırken ne olduğunu incelemeliyiz⁴⁴.

Eğer egemenliği devlet üzerinden tanımayacak olursak, “devletin bir ülke ve insanlar üzerinde sahip olduğu mutlak güce” atıf yapmamız

⁴⁴ Hoffman, s.16.

gerekecektir. Ancak bu şekilde yapılan bir tanımlama oldukça problematiktir ve dolayısıyla bu sorun egemenliği “tanımlamama” ve bütün bir temsil fikrine yönelik eleştiriler getirilerek aşılmaya çalışılmıştır⁴⁵. Ayrıca bu görüş taraftarları, dil ve varlık arasında “temsili” bir ilişki kurdukları gerekçesiyle bütün tanımlara karşıdırlar. Egemenlik, ister “orada” bir gerçekliği temsil etsin ister bağımsız devletleri tanımlayan hukukî kurallar bütünü olsun, belirsiz ve karışık kurumları ihtiva eder. Bu belirsizlik ve karışıklık egemenliği tartışmalı bir hale getirmektedir. Teorik bir karmaşa ve siyasî bir mücadele alanı olarak egemenliği tanımlamak imkânsızdır.

Pozitivizme benzer bir tutum olarak değerlendirebileceğimiz bu anlayışa göre, eğer, yapabileceğimiz tek şey diğerlerinin tanımlarını analiz etmekten ibaret ise, bu kendimize ait temel değerlendirmeler yapma gücünü haiz olmadığımız anlamına gelmektedir. Ayrıca bu görüş, egemenlik ve devleti birbirinden ayırmamaktadır. Diğer bir deyişle, devletin, egemenliğin kavramsal problemlerinin kaynağında yatan tartışmalı bir kavram olduğunu belirtmek yeterli olmamaktadır. Bu anlamda devleti ve egemenliği birbirinden ayırmayı mümkün kılacak bir yolla tanımlamak gerekmektedir. Söz konusu görüş, devletin tartışmalı bir kavram olması nedeniyle egemenliğin kavramsallaştırılmasını felce uğrattığımızı haklı olarak belirtse de, aynı zamanda egemenliğin devlet dışında var olamayacağını varsaymaktadır. Devletin bu şekilde verili bir halde ele alınmasının ise iki sonucu vardır: Akla

⁴⁵ Hoffman, s.17.

uygun tek egemenlik formu devlet egemenliğidir ve egemenlik bilgi ve anlama bağlandığında bu bağ, “devletçi” bir şekilde ortaya konmaktadır⁴⁶.

Toparlayacak olursak, tanımlanamazlık tezine ilişkin bu yaklaşımın en büyük sıkıntısı, kanımızca, devlet ve egemenliği birbirinden ayırmanın mümkün olmadığına ilişkin iddiasıdır. Bu ikisi arasındaki ilişki karşılıklı olarak kurucu biçimde tasvir edilmiştir ve bunlar ilkesel olarak tanımlandıklarında, “biri olmaksızın diğeri varolamaz” gibi görünmektedir. Kaldı ki eğer egemenliğe ilişkin tartışmalar, egemen devlete ilişkin önyargılar tarafından felce uğrattılıyorsa, üzerinde durup aşılması gereken de bu önyargıdır. Egemenliği devletten ayırdığımız takdirde tartışma yine devam edecektir ama artık kavramsallaştırma üzerinde felce uğrattır bir etkiye sahip olmayacaktır.

Sonuç olarak, yukarıda da belirttiğimiz gibi belirli bir zaman ve mekana hapsetmeksizin özsel bir tanımayı hedeflemek kaydıyla egemenliğe dair bir tanımlama çabası denemeye değerdir. Ayrıca bu şekilde girişilecek bir çaba, eğer, egemenliğin yeni türlerini analiz etmek istiyorsak gereklidir de. Bu çalışmada ise, “kavram” sorununa ait birinci bölümden sonra “ne olduğu”nu anlamaya çalıştığımız egemenliğin belirli bir zaman ve mekana ait kuramı üzerinde durulacaktır.

⁴⁶ Hoffman, s.18.

2- Ortaya Atılan Egemenlik Kategorileri ve Egemenlik Kavramını

Tanımlamaya Yönelik Bir Deneme

a- Egemenlik Kategorileri

Daha önce de değindiğimiz gibi, egemenlik kavramı her ne kadar en tartışmalı ve üzerinde bir türlü anlaşmaya varılamayan kavramlardan biri olarak belirse de, tanımlamaya ve hatta kategorize etmeye yönelik sayısız girişime konu olmuştur. Tanımlama girişimlerinden başka, kategorilere de kısaca değinecek olursak, en yaygın olanları “klasik (mutlak) egemenlik anlayışı”, “popüler egemenlik anlayışı”, “normatif egemenlik anlayışı” gibi sınıflandırmalardır.

Verdiğimiz bu örneklerden “klasik” egemenlik anlayışı ve “popüler” egemenlik anlayışı esas olarak birbirlerinin anti-tezi gibi sunulmaktadır. Buna göre, günümüzden geçmişe bakarak oluşturulan bu kategorilerde, genellikle egemenlik iki türlü açıklanır. Birincisi, otoritesini son haddine kadar empoze etme hakkına ve teoride kapasitesine sahip olan üstün kamusal güce atıf yapar. İkincisi ise, otoriteye sahip olduğu varsayılan, meşru iktidar sahibine atıf yapar. Klasik anlayıştan ve ulusal egemenlikten bahsettiğimizde birinci tanıma, özellikle kolektif bir varlığın davranış özgürlüğü olarak anlaşılan bağımsızlık tanımına atıf yapmış oluruz. Popüler egemenlikten bahsedildiğinde ise, ikinci tanım uygulanır ve egemenlik, iktidar ve meşruiyet ile birlikte algılanır⁴⁷.

⁴⁷ Alain de BENOIST, “What is Sovereignty?”, *Telos*, Issue 116, Summer 1999, s. 99.

aa- Klasik (Mutlak) Egemenlik Anlayışı

Terim sorununa ilişkin bölümde bahsettiğimiz üzere “klasik egemenlik” anlayışı adı ile anılan ve doktrinde genel kabul gören bir anlayış mevcuttur. Bu türden bir öğretinin mevcudiyetini savunanların, bu anlayışı üzerine temellendirdikleri başlıca kuramcılar ise Jean BODIN ve Thomas HOBBS'tur. Bu görüşü etraflıca incelemeye geçmezden evvel ilk elden şunu söyleyebiliriz ki; atıf yaptıkları dönemdeki koşullara atfen Bodin ve Hobbes tarafından geliştirilen kuramlarda öngörülen bazı öğelere günümüzde rastlamak mümkün olmasa da, bu kavrama değil kurama ilişkin bir belirlemedir ve dolayısıyla dönemsel koşullardan mahsül kuramlar üzerinden birtakım kategoriler inşa ederek egemenlik kavramının özünün sağlıklı bir şekilde kavranmasının zor olacağını söyleyebiliriz.

Bu görüşe başlıca dayanak teşkil eden ve egemenlik kavramının “isim babası” olarak kabul edilen Bodin'e göre, egemenlik, yurttaşlar üzerindeki en yüksek, en mutlak, en sürekli güçtür⁴⁸. Bodin'den sonra karşımıza çıkan Hobbes'a göre ise, devletin özünün toplandığı kişi “egemen”dir. Bu öz, “büyük bir topluluğun üyelerinin birbirleriyle yaptıkları ahitlerle, her birinin huzur ve sükunu ve ortak savunmaları için, içlerinden birinin, onun uygun bulacağı şekilde, hepsinin birden gücünü ve imkânlarını kullanabilmesi”dir⁴⁹.

⁴⁸ Ayferi GÖZE, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Beta, 9. B., İstanbul 2000, s. 126.

⁴⁹ Thomas HOBBS, *Leviathan*, Çev. Semih Lim, YKY, İstanbul 2001, s.130.

Aşağıda bu iki düşünürün fikirleri üzerinde daha ayrıntılı durulacak olmakla birlikte, burada bir parantez açmakta fayda var. Şimdilik bu iki görüşü sadece harmanlamakla yetinecek olursak, ilk söyleyebileceğimiz şey, egemenliğin en önemli niteliğinin “bir”lik olmasıdır. Yani devlet birdir; aynı şekilde devletin ruhunu oluşturan egemenlik de birdir; ve tabii bu egemenliği de bir kişi kullanır⁵⁰. Ayrıca egemenlik, “bölünmez”dir, “sürekli”dir ve “mutlak”tır.

bb- Popüler Egemenlik Anlayışı

Mutlak egemenlik anlayışının egemenlik kavramının tarihi seyri içerisinde aldığı şekillerden en kısa ömürlü olanı olduğunu söyleyebiliriz. Bu anlayışın ana temsilcileri olarak belirttiğimiz Bodin ve Hobbes’un ardından karşımıza çıkan düşünürler ve ortaya koydukları kuramlar açısından temel sorun, mutlak egemenlik anlayışı ve bu anlayışta kralın şahsında cisimlenen mutlak ve denetlenemez devlet gücünü sınırlandırmak olmuştur. Bu anlayışın öncüleri olarak ise öncelikle John LOCKE ve Jean Jacques ROUSSEAU’yu görmekteyiz.

Toplumsal sözleşmeci ve liberal-bireyci doktrinin en önde gelen temsilcilerinden olan Locke’a göre, sosyal sözleşme akdedilmezden önce hüküm süren tabiat halinde insanlar arasında devamlı bir mücadelenin hüküm sürdüğü vahşet ve anarşi hali sözkonusu değildir. Bu devrede,

⁵⁰ Mehmet Ali AĞAOĞULLARI/Levent KÖKER, *Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı*, İmge Kitabevi, Ankara 2000, s.206.

insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen, onların sadece ihtiraslarının güdüsüyle hareket etmelerini önleyen birtakım tabii kanunlar vardır ve yine bu devrede insanların hayat, hürriyet ve mülkiyet gibi birtakım tabii hakları bulunmaktadır. Toplum sözleşmesi ile ise, fertler yalnızca cezalandırma haklarını devrederek, aralarında çıkacak olan anlaşmazlıkları çözecek, tabii kanunları düzenli ve etkili bir şekilde uygulayacak üstün bir otorite kurmuşlardır. Toplum sözleşmesine gerçek bir sözleşme niteliği atfeden Locke'un kuramında ayrıca, bu sözleşmenin her iki tarafa da uyulması zorunlu hükümleri ihtiva etmesi nedeniyle devletin sözkonusu yükümlülüklerine uymaması bireyler açısından direnme hakkının ortaya çıkmasına neden olur⁵¹.

Bir diğer sözleşmeci Jean Jacques ROUSSEAU'ya göre ise egemenlik, "genel irade"nin kullanılması demektir. Herkesin tek tek haklarını devretmesiyle ortaya çıkan ortak güç olan genel irade ile ancak toplumu oluşturacak bütün insanların hem kendilerini öteki insanlara bağlamaları, hem de kendilerine itaat ediyor olmaları ve eskisi kadar özgür kalabilmeleri sağlanır⁵².

Genel irade, topluluk içinde egemen kudrete sahiptir. Egemen kudret ise tam ve mutlaktır; bölünemez, devredilemez ve hiçbir surette sınırlanamaz. Egemen kudret, topluluğa dahil fertlerden meydana geldiğine göre, dolayısıyla fertlerin de bu kudrete karşı herhangi bir teminata ihtiyaç

⁵¹ Münci KAPANI, *Kamu Hürriyetleri*, 7. B., Yetkin Yayınları, Ankara 1993, s.32.

⁵² Alâeddin ŞENEL, *Siyasi Düşünceler Tarihi*, Bilim ve Sanat Yayınları, Kısaltılmış 6. B., Ankara 1996, s.362.

duymaları mümkün olmayacağına göre zaten sınırlanmasına da gerek yoktur. Sonuçta Rousseau'nun ortaya attığı genel irade kavramı, pratik bakımdan çoğunluğun iradesi olarak karşımıza çıkmaktadır⁵³.

Bu bağlamda değinebileceğimiz bir başka düşünür ise John AUSTIN'dir. Austin'e göre her pozitif hukuk kuralı ya da böyle adlandırılan her kural, ya egemen bir kişi ya da egemen bir kişi topluluğu tarafından o kişi ya da kişi topluluğunun egemen olduğu bağımsız siyasî toplumun üyelerine yönelik olarak konulmuştur. Diğer bir deyişle, hukuk biliminin konusu olan pozitif hukuk, siyasî bakımdan üstün durumda bulunanların siyasî bakımdan tâbi olanlar için belirlediği kurallardan oluşur⁵⁴. Egemenliği de diğer güç ya da iktidarlardan ve siyasî ve bağımsız toplumu diğer toplumlardan ayırmak gerekir. Egemenlik olarak şekillenen üstün güç ve egemenliğin işaret ettiği bağımsız siyasî toplum diğerlerinden şu yönleriyle farklıdır:

Sözkonusu toplumun büyük kısmı belirli ve ortak bir üstün güce itaat ve bağlılık davranışı içerisinde; bu ortak üstün güç ister belirli bir kişi ister bir kişi topluluğu olsun.

Bu belirli kişi ya da kişi topluluğu ise başkaca bir belirli üstün insani güce itaat içinde değildir⁵⁵.

⁵³ Kapani, s.35.

⁵⁴ Adnan GÜRİZ, *Hukuk Felsefesi*, 4. B., AÜHF Yayınları, Ankara 1996, s.314.

⁵⁵ John AUSTIN, *The Province of Jurisprudence Determined*, Cambridge University Press, Cambridge 1995, s.165, 166.

Üstün güç ve ona tâbi olanlar arasındaki bu karşılıklı ilişki *egemen ve uyruk ilişkisi* ya da *egemenlik ve tâbiyet ilişkisi* olarak şekillenebilir.

Eğer insanların çoğunluğu belirli bir üstün güce itaat etmekle birlikte bu itaat nadiren ya da geçici olarak gerçekleşiyorsa, sözkonusu bu üstün güç ve toplum üyeleri arasında egemenlik ve tâbiyet ilişkisi gerçekleşmiş olmaz. Diğer bir deyişle, bu belirli üstün güç ve o toplumun üyeleri bu suretle bağımsız bir siyasî toplum haline gelmezler.

Ayrıca itaat alışkanlığı toplum üyelerinin *geneli* ya da *büyük kısmı* tarafından *tek ve aynı* kişi ya da kişi topluluğuna gösterilmelidir. Eğer çoğunluk itaati yoksa ya da çoğunluğun itaati tek ve aynı kişiye yönelmemişse, sözkonusu toplum ya tabiat halindedir ya da iki ya da daha fazla bağımsız siyasî topluma ayrılmıştır.

Kısaca özetleyecek olursak, Austin'in "egemen toplum" olarak adlandırdığı bağımsız siyasî toplumun varlığından söz edebilmek için, bu toplumda üstün iktidara geleneksel olarak itaat edilmesi ve bu üstün iktidarın başka herhangi bir güce itaat etmemesi gerekmektedir. Toplum üyelerinin kendi aralarından belli kişi ya da kişilere itaat ettikleri bu toplumda, kendilerine itaat edilen kişi ya da kişilerin insani başka hiçbir otoriteye itaat etmemesi gerekir. Austin böylece siyasî toplumu; aileden, klandan, kiliseden ve siyasî partilerden ayırmaktadır. Çünkü bu tür topluluklarda örgütlenmiş bir otorite bulunsa bile, bu otorite kendinden daha yüksek bir otoriteye tâbi olmak durumundadır⁵⁶.

⁵⁶ Güriz, s.316.

cc- Normatif Egemenlik Anlayışı

Zaman içinde egemenliğe dair hukukî ve siyasî yaklaşımların değiştiğini ve normatif bir egemenlik anlayışının ortaya çıktığını görmekteyiz. Hukukî bir kavram olarak egemenlik, daha sınırlandırılmış bir fikir olarak görülüyordu artık: hukukun yarattığı ve yalnız hukukla ilgili normatif bir yapı⁵⁷.

Hukukî egemenliğe yönelik bu normatif yaklaşımın en önemli temsilcisi olarak ise normativist bir hukuk teorisine sahip olan Hans KELSEN'i görmekteyiz.

Kelsen'e göre, siyasal toplumda hukuk düzeni, kendi amaçlarına ulaşmak için uygun bulduğu yaptırımlara başvurur. Kelsen'in ortaya attığı "Saf Hukuk Teorisi" de siyasî topluluğu oluşturan zorlayıcı düzenin devlet olduğunu kabul eder. Aslında "devletin hukuk düzeni" veya "devlet tarafından ihdas edilen düzen" devletten başka bir şey değildir⁵⁸.

Buna göre, hukuk ve devletin ayrı varlıklar olduğu sanılsa da, devletin insan davranışlarının düzenlenmesi olduğu düşünülürse ve bu düzenlemenin temel unsurunun yaptırım olduğu hatırlarsa, geleneksel hukuk-devlet düalizminin muhafaza edilmesi için hiçbir gerek kalmaz. Hukukî düzene sahip olan devlet bir kişi gibi düşünülmüştür. Oysa bu "kişi" hukukî düzenin birliğinin kişileşmesinden başka bir şey değildir. Hukuku yaratan kişiler de hukuk düzeninin organlarıdır. Başka bir deyişle, hukuk düzenini

⁵⁷ Martin LOUGHLIN, **Sword and Scales: An Examination of the Relationship Between Law and Politics**, Hart Publishing, Oxford 2000, s.126.

⁵⁸ Güriz, s.345.

yaratan kişiler devletin organlarıdır. Dolayısıyla devlet ve hukuk birbirinden ayrı kavramlar değildir⁵⁹.

Bu anlamda, hukuk düzeninin herhangi bir normunun hukuk düzeninin diğer bir normuna göre oluşturulduğunu kabul edecek olursak; hukuku yaratan ferdin, hukuk düzeninin başka bir deyimle devletin organı olduğunu da kabul etmek gerekecektir. Devlet hukuku yaratır veya başka bir ifade ile hukuk kendi oluşumunu düzenler⁶⁰.

Kelsen, devlet-hukuk özdeşliğini savunarak böylelikle, devlet teorisini sosyolojik ve hukukî olmak üzere ikiye bölünmekten kurtarmaktadır. Bu şekilde ortaya konulan hukuk-devlet özdeşliğinden hareket edip sözkonusu teoride egemenliğin konumuna bakacak olursak, egemenlik bu bağlamda ulusal hukuk düzeninin bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Formel bir kavram olarak ortaya konan egemenlik, devlet hukuk düzeninin tek başına ve en yüksek düzen olarak bütün diğer kısmi düzenleri içine aldığını gösterir⁶¹. Ayrıca saf hukukî metotla kavranılması gereken egemenlik, somut durumlarda devletin egemen olup olmadığı sorusunun cevaplandırılmasına elverişli değildir. Bu kavram karşısında sözkonusu olan doğal ya da sosyal bir olayın saptanması değil, tersine bir prensiptir; yani normatif bilgi için bir varsayım, hukuk teorisine ilişkin bir hipotezdir⁶².

⁵⁹ Güriz, s.345.

⁶⁰ Güriz, s.345.

⁶¹ Vecdi ARAL, **Kelsen'in Saf Hukuk Teorisinin Metodu ve Değeri**, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul 1978, s.27.

⁶² Aral, s.68.

Kelsen'in teorisinde konumuz açısından üzerinde durulması gereken bir başka başlık, uluslararası hukuktur. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Kelsen'e göre hukukî otorite vasfı ile devlet, ulusal hukuk düzeni ile özdeş olmalıdır. Dolayısıyla egemen olmak, kendi ulusal hukukundan başkaca hiçbir normatif düzene tâbi olmamaktır; devletin üstün bir güç olarak inşasında da bu terim yalnızca üstün *hukukî* otorite olarak anlaşılmalıdır⁶³. Ancak, devlet egemenliğine ilişkin bu teori, uluslararası hukuk kavramı da işin içine katıldığında problematik bir hale gelmektedir. Devletin egemen olması, kendisinin üzerinde başka bir düzen olmayan ulusal hukuk düzenine denk düşüyorsa eğer, bu durumda, bu hukuk düzeninin üstünde yer alabilecek tek düzen uluslararası hukuk düzenidir. Dolayısıyla devletin egemen olup olmadığına ilişkin soru, uluslararası hukukun ulusal hukuka üstün bir hukuk düzeni olup olmadığı sorusu ile çakışmaktadır. Bir düzenin üstün olması figüratif bir anlatımdır. Alttaki düzenin geçerlik sebebini, temel normunu üsttekenden alması demektir. Devletin egemenliği sorunu doğal bir nesnenin verili bir özelliğe sahip olması ya da olmaması sorunu değildir. Bu anlamda devletin egemenliği gözlemlenebilen ya da gözlemlenemeyen bir olgu değildir. Devlet ne "egemendir" ne de "egemen değildir"; yalnızca egemen olduğu ya da olmadığı varsayılabilir. Uluslararası hukukun önceliğini kabul edecek olursak devlet egemen **değildir**. Bu varsayımdan çıkan sonuca göre devlet, başka hiçbir düzene değil ama sadece uluslararası düzene tâbi olması bakımından göreceli bir şekilde egemen addedilecek ve yalnızca uluslararası hukuka doğrudan tâbi olacaktır. Diğer yandan, ulusal hukukun

⁶³ Hans KELSEN, 'Sovereignty and International Law', In **Defense of Sovereignty** içinde, Ed. by W. J. Stankiewicz, Oxford University Press, London 1969, s.115.

önceliği hipotezini kabul edecek olursak, uluslararası hukuk da dahil olmak üzere diğer bütün düzenlerin üstünde yer alması hasebiyle terimin orijinal mutlak anlamıyla egemendir⁶⁴.

Bu çelişki karşısında monist bir tutumu benimser gibi görünen Kelsen'e göre, hukukî bilginin istenilen bu birliği ancak hukukî hipotezlerin yardımı ile sağlayabileceğini belirtmekte ve bu arada iki hipotezden bahsetmektedir.

Bahsettiği ilk hipotez ulusal hukukun üstünlüğünden hareket etmektedir. Bu hipotezin inşasında hukuk dünyasının egemen merkezî olan kendi devletini başlangıç noktası olarak almaktadır. Ancak bu düşünüş, diğer devletleri düşünürün kendi devleti ile eşit, egemen hukukî varlıklar olarak görmeye engel teşkil eder. Benzer şekilde, bütün devletlerin eşit olduğuna dair bir fikir de ancak uluslararası hukukun üstünlüğünden hareket edilirse mümkündür⁶⁵.

Kelsen'e göre, bu iki varsayım arasında yapılacak olan bir tercih hukuk biliminin dışında olup, siyasî nitelikte olacaktır. Ulusal hukukun üstünlüğüne ilişkin tercih milliyetçiliğe ve emperyalizme atıf yaparken, uluslararası hukukun üstünlüğüne ilişkin olan ise enternasyonalizme ve pasifizme atıf yapacaktır⁶⁶.

⁶⁴ Hans KELSEN, *General Theory of Law and State*, Trans. by Anders Wedberg, Harvard University Press, Cambridge 1945, s.384, 385.

⁶⁵ Kelsen, *General Theory of Law and State*, s. 386, 387.

⁶⁶ Kelsen, *General Theory of Law and State*, s.388.

Bu varsayımları ortaya koyduktan sonra Kelsen'in tercihini ikinciden yana yaptığını söylemek mümkün gibi görünmektedir. Ona göre evrensel bir hukuk sistemi üzerinde durulabilmesi için devletler hukukunun her bir ulusal hukuk düzeninin üzerinde yer aldığını kabul etmek gerekir⁶⁷.

b- Egemenliğe Dair Bir Tanımlama Denemesi

Egemenliğin hukuk ve siyaset bilimi literatüründe ne kadar tartışmalı bir kavram olduğundan bahisle, üzerinde herkesin uzlaştığı ortak bir tanımının olmadığına ve hatta bir görüşe göre, zaten tanımlanmasının mümkün olmadığına yukarıda değinilmişti. Bu başlık altında yapılmaya çalışılacak olan şey ise, "imkânsız"ı başarıp egemenliğe ait saf ve statik bir tanım elde etmek değil elbette. Bütün çaba, tanım ve tanımaya ilişkin olarak atf yaptığımız hususlara sadık kalarak, tanım üzerinden tanımaya, yani bu kavramın öz belirleyici bir şekilde ortaya konulmasına yönelik olacaktır.

Hinsley'in belirttiği gibi, insanlar egemenliği kullanmaz ya da ona itaat etmezler; iktidar ya da otoriteyi kullanır veya iktidar ya da otoriteye itaat ederler. Otorite ve iktidar ise en az toplumun kendisi kadar eski ve aynı anda her yerde mevcut olan olgulardır. Ancak hiçbir zaman ve hiçbir yerde ne egemenliğin onlar için inşa etmeye çalıştığı sınırlandırmalara maruz kamışlar ne de egemenliğin gördüğü destekten yararlanmışlardır⁶⁸.

⁶⁷ Kelsen, H. What is Justice? Collected Essays, 1957, s. 287'den aktaran Güriz, s.352.

⁶⁸ Hinsley, s.1.

O halde siyasî iktidar ve otoriteden farklılaşan bir kavram olarak egemenliğin bu ayrıcalıklı konumu nerden kaynaklanmaktadır ?

Modern devletle egemenlik kavramını eşzamanlı olarak ele alan çalışmalarda gördüğümüz yaklaşımdan yola çıkıp uzun bir alıntıyla işe başlayacak olursak:

“Modern devlet, feodal parçalanmışlığın coğrafi ve siyasî merkezîleşme yoluyla aşılması sonucu ortaya çıkmıştır. Bu açıdan modern devlet, iç ve dış egemenlikle donanmış coğrafi/mekânsal (teritoryal) egemenlik birliği olarak tanımlanabilir. Bu yapının ana rahmine düştüğü anı 15. yüzyıla kadar geri götürmek mümkünse de, esas olgunlaşmaya başladığı dönemin 17. yüzyıl olduğu söylenebilir. (...) Bu süreç, kendine özgü bir “siyasal semantik” de yarattı; daha doğrusu yeni bir “siyasal semantik” üzerinden işledi. ‘Devlet sırrı’ (arcana imperii) kavramı bağımsız bir unsur değil, ‘devlet aklı’ kavramının bir türevi olarak kabul edilirse, bu ‘semantik’in iki temel formül üzerine kurulduğu söylenebilir. Bunlardan en bilineni ve sıkça zikredileni ‘egemenlik’, diğeri de birincisi kadar meşhur olmayan ‘devlet aklı’dır.

Egemenlik, bu dönemde, ulusal bütünleşme ve feodal güçlerin tasfiyesi yoluyla devlet erkinde merkezîleşmeyi simgeleyen bir kavram olarak ortaya çıkmıştı. Bodin, modern devletin ayırıcı özelliği olan gücün tek elde toplanması olgusunu ‘egemenlik’ kavramı üzerinden hukuksal bir kategoriye yerleştirmişti. ‘Devlet aklı’ ise, gücün aracı ve meşruluk formülü işlevi görüyordu. Bu iki kavram ya da formül, modern devletin oluşum sürecinin

başlarında yaygın olan 'gücün kendinde bir amaç ve değer olarak kutsanması eğilimi'nin simgeleri durumundaydılar. Birbirlerini karşılıklı besledikleri şüphesiz olan bu iki kavramdan hangisinin daha önemli olduğu şeklindeki bir soru anlamsız kaçabilir belki; ama yine de 'devlet aklı'nın asıl muharrik güç olduğunu söylemek yersiz olmaz. Hatta rahatlıkla denebilir ki, 'modern devletin başlangıcında 'devlet aklı' vardı'⁶⁹.

Egemenliği de bu bağlamda "güç birliği" olarak tanımlayacak olursak, egemen devletler sistemi denilen düzende, en doğrudan gözlemlenebilir haliyle modern devletin bünyesinde bulunan egemenlik (şiddet tekeli – coğrafî/siyasî/hukukî merkezîleşme), kanımızca 19. ve 20. yüzyılda meydana gelen gelişmeler –özellikle Dünya Savaşları sonucu yaşanan insan haklarına dair uluslararasılaşma politikaları ve kapitalizmin geçirdiği dönemsel bunalımların sonuncusu neticesi ortaya çıkan neoliberal politikalar ve dolayısıyla bu anlamdaki küreselleşme olgusu - neticesinde münhasıran modern devlet bünyesinde gözlemlenebilecek tek aktörlü bir olgu olmaktan çıkıp çoklu ve geçişken bir hale gelmiştir.

Bu uzun alıntının ışığında modern devletin özünü "akıl" üzerinde temellendirip, bu "akıl" niteliği üzerinde bir parça duracak olursak bazı ipuçları elde edebiliriz. Kavramın zamansal ve mekânsal olarak kendine özgü ortaya çıkış sürecindeki dinamikler de bunu doğrular nitelikte görünmektedir. Mekan olarak kastettiğimiz Batı Avrupa'da bu oluşum sürecinde yaşanan kimi gelişmeleri uzun uzun anlatmak değil elbette burada kastedilen; amaç, daha

⁶⁹ Mithat SANCAR, 'Devlet Aklı' Kısacasında Hukuk Devleti, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s.16-18.

çok bu gelişmelerin birtakım kavramlar üzerinde sahip olduğu dönüştürücü etkiler ve dolayısıyla bunların da egemenlik ile olan bağlantısını ortaya koymaktır.

Haçlı Seferleri ve ardından Coğrafi keşifler gibi esasen askerî ve teknolojik destekli olup ekonomik alanda dönüşüm yaratan bazı gelişmeler ve bunların paralelinde Rönesans, Reform ve Aydınlanma gibi düşünsel boyutta olup sosyal, kültürel ve siyasî alanda büyük etkileri olan hareketler neticesinde ortaya çıkan yeni düşünce yapısı, modern devletin oluşumuna giden yolda karşımıza çıkan en önemli gelişmelerdir. Özellikle bütün bu hareketlerin ulaştığı en uç nokta olarak Aydınlanma bu anlamda bir kırılma noktası teşkil etmektedir.

Aydınlanma üst başlığı altında toplayabileceğimiz bu düşünce yapısının en belirgin özelliklerinden birinin, “din”e karşı giriştiği mücadele olduğu genel kabul görmektedir. Gerçekten de, “Aydınlanmanın gerçek tarihsel etkinliği, bilgiyi elde etmek ve doğaya egemen olmaktan ziyade dine karşı savaştır”⁷⁰. Diğer bir deyişle gözünü bu şekilde eskiye diken Aydınlanmanın ciddi tarafı ve diğer sınırlılıklarına rağmen bir öze sahip olmasının nedeni bu reddiyedir⁷¹. Diğer yandan modernite ile beraber tekrar

⁷⁰ Lucien GOLDMANN, *Aydınlanma Felsefesi*, Çev. Emre Arslan, Doruk Yayıncılık, Ankara 1999, s.23.

⁷¹ Frankfurt Okulu düşünürlerinden Max Horkheimer ve Theodor W. Adorno'ya göre “Aydınlanma, gelişen düşünme'nin en geniş anlamında, başlangıçtan bu yana insanlardan korkuyu kaldırmak ve onları kendilerinin efendisi durumuna getirmek amacını gütmüştür. Ne var ki, tamamen aydınlatılmış yeryüzü bugün muzaffer bir felaketin belirtilerini taşıyor.” (Max HORKHEIMER/Theodor W. ADORNO, *Aydınlanmanın Diyalektiği*, Çev. Oğuz Özgül, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1995, s. 19). Bauman'a göre de, “Tarihe ‘Aydınlanma Çağı’ olarak

bir projenin gündeme gelmesi ise eleştirilerin yoğunlaştığı kısımdır. Birey kavramı ile beraber bilgi kavramı ve sözkonusu birey için öngörülen bilgiye ulaşma yöntemi bu eleştirilerde kilit noktalardır. Kısaca özetlemeye çalışacağımız bu hususu bu bölüme koymaktaki amaç ise, yönteme ilişkin olarak oldukça önemli olan bu durumun konumuz bakımından da aydınlatıcı olacağını göstermektir. Zira yukarıda da belirttiğimiz gibi, nasıl ki insan artık hareketlerinin belirleyicisi olma yetisini haiz “birey” olarak görülmeye başlandıysa, modern devletle beraber artık her bir devlet de ortaya çıkan devletler sisteminde kendine özgü “akıl” sahibi ve hareketlerinin referansını yine kendi içinde bulan bir kurum olarak görülmeye başlanmıştır. Bu noktada tekrar Max Horkheimer’a dönecek olursak, O’na göre Aydınlanma filozofları dine akıl adına saldırıyorlardı; sonuçta öldürdükleri, kendi çabalarının güç kaynağı olan metafizik ve nesnel akıl kavramı oldu. Gerçeğin doğasını algılama ve hayatımıza yön verecek ilkeleri belirleme aracı olarak akıl kavramı bir yana atılmıştı. Bunun sonucunda özerkliği kalmayan akıl bir araç haline gelmiştir. Özne aklın pozitivizm tarafından öne çıkarılan biçimselci

geçen toplumsal-entelektüel akım (Liberallerin tarih değerlendirmesinin aksine) hakikat, Akıl, bilim, akılcılık lehine büyük bir propaganda uygulaması değildi; zihni karışık, baskı altındaki kitlelere bilgeliğin ışığını getirmek gibi soylu bir düşünce de değildi. Aydınlanma, birbiriyle yakından ilişkili olmakla birlikte farklı iki alanda gerçekleştirilecek bir uygulamaydı. Bu alanlardan ilkinin, devletin gücünü ve iddialarını genişletmek, daha önce Kilise’nin yerine getirdiği (bir anlamda, devletinkine oranla başlangıç aşamasında ve alçakgönüllü olan) pastoral işlevi devleti aktarmak, devleti toplumsal düzenin yeniden üretimini planlama, tasarlama ve idare etme işlevi çevresinde yeniden örgütlemek; ikincisini ise, öğreten ve idare eden devletin yönetimi altında olanların toplumsal yaşamını düzenlemeyi ve kurallı hale getirmeyi amaçlayan, terbiye edici eylemin bütünüyle yeni ve bilinçli olarak tasarlanmış toplumsal mekanizmasını yaratmak oluşturuyordu.” (Zygmunt BAUMAN, *Yasakoyucular ile Yorumcular*, Çev. Kemal Atakay, Metis Yayınları, İstanbul 1995, s.99).

cephesinde, nesnel içerikle bağıntısızlığı vurgulanır; pragmatizmin öne çıkardığı araçsal cephesinde ise, kendi dışında belirlenmiş içeriklere teslim oluşu belirginleşir. Akıl bütünüyle toplumsal sürece boyun eğmiştir. Aklın araçsal değeri, doğa ve insan üzerinde egemenlik kurulmasında oynadığı rol, tek ölçüt durumundadır. Kavramlar, birkaç örnekte birden bulunan ortak özelliklerin özeti durumuna düşürülmüştür ve kavramların, gönderme yaptıkları maddelerin kısaltılmış adından başka bir şey olmadığı düşünülmektedir⁷².

Dolayısıyla kavramsal analiz yapabilmek açısından egemenlik ve devlet kavramlarını ayırtmak gerekliliğinin yanısıra kavramı tanımak açısından modern devletin oluşum sürecinde yaşanan bu gelişmeler için söyleyeceklerimizi egemenlik kavramı için de söylemek mümkündür. Artık sözkonusu olan evrensel bir bütünün parçaları değil her bir parçanın bütüne

⁷² Max HORKHEIMER, *Akıl Tutulması*, Çev. Orhan Koçak, Metis Yayınları, 4.B., İstanbul 1998, s. 65-67. Charles TAYLOR da benzer saptamalarda bulunmaktadır. Taylor şöyle demektedir: "Dünyanın büyüünün çözülmesi modern çağın, çok sayıda insanı tedirgin eden bir başka çok önemli olgusuyla daha ilişkili. Buna da araçsal aklın öncelik kazanması diyebiliriz. 'Araçsal akıl'la belirli bir amaca ulaşmak için araçların en ekonomik olarak nasıl kullanılacağını hesaplarken başvurduğumuz akılcılık türünü anlatmak istiyorum. Burada başarının ölçüsü, maksimum verimlilik, en iyi birim maliyettir.

Eski düzenlerin bir kenara itilmesi, araçsal aklın yayılmasında kuşkusuz çok etkili oldu. Toplumun kutsal yapısı bir kez ortadan kalktığında, sosyal düzenlemeler ya da eylem tarzları artık varlıkların düzeni ya da Tanrı buyruğu temeline oturmadığında, bunlar çıkar için kullanılmaya açıktır; bireylerin mutluluğu ve iyiliğine yönelik olarak istenildiği gibi dönüştürülebilirler. Bu noktadan sonra kullanılan ölçüt, sözüne ettiğim araçsal akıldır.

Benzer biçimde, çevremizdeki varlıklar, varoluş zincirindeki konumlarının getirdiği önemi kaybettiklerinde, bizim tasarılarımız için hammadde ya da araç olarak görülmeye açıktırlar." (Charles TAYLOR, *Modernliğin Sıkıntıları*, Çev. Uğur Canbilen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1995, s. 12-13).

ilişkin kendine özgü dünya görüşüdür; yani özne ve nesne kurguları yer değiştirmiştir. Aksaklık ise (hem bireye hem de devlete ilişkin olarak ortaya çıkan bu yeni durumda) yöntemde ve sözkonusu durumun o gün için muhtemel bugün ise “tarihi olay” sıfatını almış sonuçlarındadır. Münhasıran insan üzerinde yarattığı sonuçlar başka bir incelemenin konusu olmakla beraber diğerleri bizim için önemlidir.

İlk elden belirtilmesi gereken husus, egemenliğin “siyasî” ve “modern” bir kavram oluşudur. “Siyasî” oluşu geleneksel toplumlarda gözlemleyemeyeceğimiz her yönüyle gelişmiş bir kurumsallaşma bünyesinde oluşundan ve belli bir proje kapsamında bir “amaç”a hizmet edişinden, “modern”liği ise tarihin ancak belli bir aşamasında yaşanan gelişmeler sayesinde açığa çıkmasından ileri gelmektedir.

Carl SCHMITT’in “modern devlet kuramının bütün önemli kavramları, dünyevileştirilmiş ilahiyat kavramlarıdır”⁷³ şeklindeki iddiasının sahip olduğu gerçekliği salt bir durum tespiti olarak görmekten ileri gidip önermenin muhtemel açılımları üzerinde durmak gerekir. Diğer bir deyişle bu önermeyi olduğu gibi okuyup satır altlarını göz ardı etmek ve sözkonusu kuramın da dolayısıyla sadece metafizikle bağlantılı olduğunu ileri sürmek bir analiz girişimini felç eder ve ileriye adım atmamızı engeller. Oysa bu önermenin kanımızca provokatif ve ilerletici bir tarafı vardır. Dolayısıyla yapılması gereken de ne bütünüyle reddedip gerçekte durumun böyle olmadığını ispat etmeye çalışmak ne de tamamen doğru olduğunu söyleyip

⁷³ Carl SCHMITT, *Siyasi İlahiyat*, Çev. Emre Zeybekoğlu, Dost Kitabevi, Ankara 2002, s.41.

bunu başka bir teoriye katılacak bir delil olarak almaktır. Her iki tutum da gerçekte eleştirel bir tavır olmaktan uzak olacak ve önermenin bizatihi varlığı ile ilgilenmeyecektir.

Dünyevileştirilmiş ilahiyat kavramları ibaresinin egemenlik bakımından en önemli açılımı, egemenliğin total ve hegemonik/yayılmacı bir öze sahip olmasına işaret etmesidir. Yukarıda doktrinde bazı egemenlik kategorileri mevcut olduğunu belirtip, bunlara örnek olarak mutlak, popüler ve normatif egemenlik anlayışlarından bahsetmiştik. Egemenlik kavramının geçirdiği bu tarihsel süreç içinde ortaya çıkan bu anlayışlar çerçevesinde az evvel belirttiğimiz hegemonik ve yayılmacı yapıya uygun meşruiyet temelleri sağlanmıştır. Örneğin popüler egemenlikte meşruiyet temeli “ulus” kavramı üzerinden inşa edilmiştir ve devletler arasında yaşanan pek çok çatışmaya sebep ise egemenliğe sahip olan bu ulusun birtakım yerler üzerinde sahip olduğu iddia edilen tarihi haklar olmuştur. Keza birçok açıdan oldukça önemli bir tarih olan 1648 Vestfalya Anlaşması ile modern anlamda uluslararası ilişkilerin doğduğu belirtilmektedir. Bu ilişkilerin içinde yaşandığı ortam olarak ise yine doğumu bu anlaşmaya götürülen egemen devletler sistemini görmekteyiz. Ancak uluslararası ilişkilerin doğasını tahlil etmeye yönelik ortaya atılan realist yaklaşımın görüşünü “olması gereken”e değil “olan”a ait bir tespit olarak ele alacak olursak, haklılık payını teslim etmek gerekecektir. Zira içinde her bir üyesinin kendini egemen bir devlet olarak ifade ettiği uluslararası toplum olarak adlandırılan yapılanmada, bu yapılanmanın başından beri tam da egemenlik iddiasından dolayı eşitlik ve diğerlerinden bağımsızlık gibi prensipler pratikte işlerlik kazanamamış, aksine hegemonik

birtakım gelişmeler yaşanmıştır. Bunun nedeni belirttiğimiz gibi egemenlikten kaynaklanmaktadır. Egemenliğin modern bir kavram olduğunu belirttikten sonra, Schmitt'in "modern devlet kuramının bütün önemli kavramları, dünyevileştirilmiş ilahiyat kavramlarıdır" şeklindeki ifadesine yukarıda yer verilmesinin belki de en can alıcı noktası burada ortaya çıkmaktadır. Meşruiyetini bir üst belirleyici olarak Tanrıdan değil, zaman içinde geçirdiği gelişim sürecinde bizzat kendi kurgusundaki birtakım unsurlardan alan egemenliğin temsil ettiği şey, aynen dinde de sözkonusu olan bir dünya görüşüdür. Dolayısıyla böylesi bir dünya görüşüne sahip olması bakımından ideoloji kavramına atıf yaparak egemenliğin bir bakıma ideolojik bir kalıba sahip olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bundan kastımız, belli bir ideoloji olmayıp bir üst başlık olarak ideolojidir. Tersine bir tavırla, ortaya çıkışında kapitalizmin gelişimi ile olan eşzamanlılığı nedeniyle egemenliği bu şekilde kapitalizmle ayrılmaz bir birlikteliğe zorlamak isabetli olmayacaktır; zira, ancak eleştirel bir tavırla sağlıklı bir analiz yapabileceğimize ve bu analiz de özel bir ideolojinin penceresinden yapılamayacağına göre burada yapılması gereken, egemenliğin tarihi boyunca kapitalist ideolojinin dünya üzerindeki hakimiyeti nedeniyle daha çok bu ideoloji ile yan yana yürüdüğünü ancak kısa süreliğine de olsa reel olabilme imkânını elde eden sosyalizm gibi bir ideolojide de bütün belirtilerini taşıdığını söylemektir. Diğer bir deyişle, kastedilen ideolojilerin bünyesinde yer alan iktidarı ele geçirme unsuru üzerinden atıf yapabileceğimiz genel karakteristiklerdir. Son olarak, bahsettiğimiz bu dünya görüşüne Hobbesçu bir bakışla işlerlik kazandırılmaya çalışılması ise tablonun son bölümünü oluşturmaktadır.

Hobbes'un fikirlerine esas olarak tezin ikinci bölümünde yer verilecek olsa da, bu noktada kısa bir parantez açmak gerekiyor.

Modernitenin en önemli yanı bir projeye sahip olmasıdır. Dolayısıyla bu minvalde karşımıza çıkan modern kavramlarda da kurucu unsur olarak bu özelliği görmekteyiz. Projenin ruhunu oluşturan mantıksal önerme ise kaynağını, doğa gibi toplumun da sekülerizasyon süreci⁷⁴ ile beraber dinsel otorite yerine ikame edilen akıl yoluyla denetlenebileceğine duyulan inançtan almaktadır. Denetim altına alınıp düzenlenecek bu bütünün niteliğini inşada baş mimar olarak Hobbes yer almıştır.

“İnsan insanın kurdudur” söyleminin sahibi olan ve devlet teorisini sosyal sözleşme varsayımı üzerine inşa eden Hobbes'a göre, “devlet olmadıkça, herkes herkese karşı daima savaş halindedir. Buradan şu açıkça görülür ki, insanlar hepsini birden korku altında tutacak genel bir güç olmadan yaşadıkları vakit, savaş denilen o durumun içindedirler; ve bu savaş herkesin herkese karşı savaşıdır.(...) Böyle bir ortamda, çalışmaya yer yoktur; çünkü çalışmanın karşılığı belirsizdir: ve dolayısıyla toprağın

⁷⁴ Schmitt'in aktardığımız “modern devlet kuramının bütün önemli kavramları, dünyevileştirilmiş ilahiyat kavramlarıdır” sözünü Arendt'in şu sözleriyle tamamlamak gerekirse: “ ‘Seküler’ kelimesi bugünkü anlamı içinde neyi imlerse imlesin tarihsel olarak ‘dünyevilik’le aynı olması mümkün değildir; nereden bakılırsa bakılsın modern insan ‘öte dünya’yı yitirmekle bu dünyayı kazanmış’ olmadı. Açık konuşursak her iki yaşamı da (bu ve öteki dünyadaki) kaybetti; gerisin geri, zihni kendiyi oynadığı, (insandan ve anlamdan yoksun) boş/nafile hesaplama/kitaplama süreçlerinin tecrübe edilecek en ulvi ve yüksek (anlamı) oluşturduğu içebakışın içedönüklüğüne atıldı, sürüldü. Geriye kalan tek içerik iştiaak ve arzular, (yani) ‘tutku’ sandığı, ‘akli’ yani hesaplanabilir bulmadığı için ‘akıl dışı’ olduğuna hükmettiği bedeninin anlamdan yoksun güdüleri/dürtüleri oldu.” (Hannah ARENDT, **İnsanlık Durumu**, Çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2000, s.454).

işlenmesine de yer yoktur; ne denizcilik; ne deniz yoluyla ithal edilebilecek malların kullanılması; ne rahat yapılar; ne fazla güç gerektiren kaldırmak ve taşımak için gereken şeyler; ne yeryüzü hakkında bilgi; ne zaman hesabı; ne sanat; ne yazı; ne de toplum vardır. Hepsinden kötüsü, hep şiddetli ölüm korkusu ve tehlikesi vardır; ve insan hayatı yalnız, yoksul, kötü, vahşi ve kısa sürer”⁷⁵.

Hobbes’un insan doğasına ilişkin vardığı bu yargıyı tartışmak bu çalışmanın konusu değil elbette, kaldı ki insan doğasının niteliği felsefenin en köklü ve çetrefil sorunlarından biridir. Bunun bizim için önemli olan tarafı ise şudur: İnsan doğasına ilişkin olarak böylesi kesin ve iddialı birtakım sonuçlara varan Hobbes, “sadece siyasî yapının kendisiyle ilgilenmekte ve insanın özelliklerini, Leviathan’ın ihtiyaçlarına göre tarif etmektedir”⁷⁶. Gerçekten de ona göre, “insanların hepsini birden kontrol altında tutacak genel bir güç olmadığı vakit” savaş halinden kurtulmak mümkün olmadığından, bu durumdan kurtulmanın yegane çaresi olan bu genel gücü kurmanın tek yolu, “(insanların) bütün kudret ve güçlerini, tek bir kişiye ve iradeye veya hepsinin iradesini oyların çokluğu ile tek bir iradeye indirgeyecek bir heyete devretmeleridir. (...) Bu yapıldığında, tek bir kişilik

⁷⁵ Hobbes, s.94-95.

⁷⁶ Alıntının devamında Arendt şöyle demektedir: “Savları ve inançları uğruna siyasi tasarısını öyle sunar ki, sanki insan hakkınsa gerçekçi bir içgörüden (“güç için güç” isteyen bir varlıktan) yola çıkıyor ve bu içgörüden, güce susamış bu hayvana en iyi uyan bir siyasi bünye tasarısına geçiyor görünmektedir. Edimsel süreç, yani Hobbes’un insan düşüncesini anlamlandıran ve sözde insanın (özü gereği) kötü olduğu gibi bariz bir bayağılığın ötesine geçen süreç, kesinlikle bunun tam tersidir.” (Hannah ARENDT, **Totalitarizmin Kaynakları 2 / Emperyalizm**, Çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayıncılık, İstanbul 1998, s.39).

halinde birleşmiş olan topluluk, bir DEVLET, Latince CIVITAS olarak adlandırılır. İşte o EJDERRHA'nın veya, daha saygılı konuşursak, *ölümsüz tanrının* altında, barış ve savunmamızı borçlu olduğumuz, *ölümlü tanrının* doğuşu böyle olur⁷⁷. Hobbes'un doğumunu bu şekilde açıkladığı devlet, ifade ettiği gibi "herhangi bir devlet değil, gücü merkezîleştirilmiş, şiddeti tekeline almış bir yeryüzü tanrısıdır"⁷⁸.

Toparlayacak olursak, kendi zamanındaki koşullar uyarınca egemenliği böylece modern devlet bünyesinde cisimleştiren ve sözkonusu teorisiyle modern devletin çoğunlukla ilk düşünürü olarak addedilen Hobbes'tan yaptığımız bu alıntıların ve yukarıda belirttiğimiz hususların ışığında genel olarak hem teori hem de pratikte egemenlikten kasıt, aksi takdirde karışık ve düzensiz olacak bir dünyada düzeni ve açıklığı yerleştirmek olmuştur diyebiliriz. Aynı zamanda dünya hakkında konuşmaya dair bir dil de oluşturan kavramın tarihi fonksiyonu da gerçeğin ve anlamın temel kaynağı olarak hareket etmek, düzeni-anarşiyi, güvenlik-tehlikeyi birbirinden ayırmak olmuştur⁷⁹.

Egemenliğin hegemonik/yayılmacı karakterine ilişkin olarak söylediklerimiz egemenliğin analizine dair yapılan ve egemenliği iç ve dış egemenlik olarak ikiye ayıran ayırmadaki dış egemenlik alanında yaşanan gelişmelere tekabül eder gözükmektedir kabaca. Hegemonik/yayılmacı

⁷⁷ Hobbes, s.130.

⁷⁸ Mithat SANCAR, "Şiddet, Şiddet Tekeli ve Demokratik Hukuk Devleti", *Doğu Batı*, Y. 4, S. 3, Kasım-Aralık-Ocak 2000-01, s.26.

⁷⁹ Joseph A. CAMILLERI/Jim FALK, *The End of Sovereignty? : The Politics of a Shrinking and Fragmenting World*, Aldershot ; Brookfield, Vt. : Edward Elgar 1992, s. 11.

karakterinin yanısıra egemenliğin bir diğer önemli belirtisi total bir kavram oluşudur.

Modern toplumsal kurumların bazı açılardan benzersiz olduklarından, yani her türlü geleneksel düzenden biçim açısından farklı olduklarından hareketle modern toplumsal gelişimin “süreksizlikçi” yorumundan bahseden Giddens’a göre “modernliğin sonucunda ortaya çıkan yaşam tarzları bizi geleneksel toplumsal düzen türlerinin *tamamından* eşî görülmedik bir biçimde söküp çıkarmıştır. Modernliğin getirdiği dönüşümler hem yaygınlıkları hem de yoğunlukları açısından önceki dönemlere özgü değişim biçimlerinin çoğundan daha etkilidirler”⁸⁰. Modernliğin getirdiği bu benzersiz dönüşümlerin kavrama total niteliğini vermesi bakımından egemenlik için vurgulanması gereken, ister egemenliğin en bariz görünümüne sahip olan modern devletin bünyesinde kendi yurttaşlarına dönük ister uluslararası ya da global ölçekte uygulansın, en uç örneği totalitarizm olan ve kapsamına dönüştürmeyi de alacak şekilde gözetim/denetim faaliyetidir⁸¹.

Gözetim ve denetim, dünyayı yeniden anlamlandırma ve düzenleme faaliyetinin bir parçasıdır. Modernliği ise, geleneksel dönemde

⁸⁰ Anthony GIDDENS, **Modernliğin Sonuçları**, Çev. Ersin Kuşdil, 2. B., Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1998, s.13-14.

⁸¹ Gözetim ve denetim faaliyetine en yoğun şekilde eğilen düşünür Michel FOUCAULT’dur. Foucault, “Hapishanenin Doğuşu” isimli eserinde ceza, ıslah, terbiye ve hapishane kavramları üzerinden bu faaliyeti analiz etmektedir (Ayrıntılı bilgi için bkz. Michel FOUCAULT, **Hapishanenin Doğuşu**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 2. B., İmge Kitabevi, Ankara 2000)..

karşılaşamayacağımız teknolojinin gelişimiyle birlikte karşımıza çıkan birtakım araçlara sahip olmasından ileri gelmektedir. En belirgin halini devlet yapısı içinde görsek de yukarıda da belirttiğimiz gibi egemenlik artık münhasıran modern devlet bünyesinde gözlemlenebilecek bir olgu olmaktan çıkıp çok aktörlü bir hal aldığından, gözetim ve denetim de buna paralel olarak gelişip daha karmaşık bir hale gelmiştir.

Devlet bünyesinde yer alan ve yurttaşlara yönelik olarak devreye giren gözetim ve denetim faaliyeti elbette çoğu zaman en çıplak haliyle devletin sahip olduğu bir diğer özellik olan şiddet tekeli ile beraber açığa çıkar. Hatta Max WEBER'e göre, "sosyolojik olarak devlet, ereklere açısından tanımlanamaz. Neredeyse hiçbir işlev yoktur ki bir siyasal topluluk tarafından ele alınmamış olsun; yine hiçbir işlev yoktur ki yalnızca ve özel olarak siyasal topluluklar olarak adlandırılan birlikler tarafından yürütülmüş olsun –yani bugün devlet ya da tarihsel olarak bugünkü devletin öncüleri olan birlikler tarafından son kertede. Modern devlet, bütün siyasî birlikler gibi, sosyolojik olarak ancak kendine özgü somut araçları açısından tanımlanabilir. O da fiziksel güç ve şiddet kullanımınıdır"⁸². Bu şekilde "sapkınlığın" kontrolü sağlanmış olur⁸³. Devlet içi yapılanma bakımından suyun üstünde görünen ve Weber tarafından modern devletin ayırıcı özelliği olarak nitelenen şiddet

⁸² Max WEBER, **Sosyoloji Yazıları**, Çev. Taha Parla, 2. B., İletişim Yayıncılık, İstanbul 1998, s.133.

⁸³ Keza Giddens'a göre de, "modern devletin şiddet araçları üzerindeki başarılı tekeli, suç hukukuyla ilgili yeni kodların dünyevi bir biçimde korunması ve buna ek olarak, "sapkınlığın" gözetimsel kontrolü üzerine kuruludur. Askeri güç, sivil otoritelerin ülke içindeki hegemonyalarına göreceli bir uzak destek oluşturur ve silahlı kuvvetler çoğu zaman "dışarıya"; diğer devletlere yöneliktir." (Giddens, Modernliğin Sonuçları, s.62).

tekeli kadar önemli bir başka husus da gözetim ve denetimin bir diğer boyutu olan ve sözkonusu sistemin asıl motoru olup kendisini yeniden üretmesini ve değişen koşullara uyarlanmasını sağlayan dönüştürme faaliyetidir. Ancak bu faaliyet belirttiğimiz gibi devletin sahip olduğu şiddet tekeli sayesinde suça ilişkin yaptığı kurgulara aykırılık teşkil eden durumların üstesinden gelinmesinde olduğu gibi önceden insanlara tefhim edilmeyip aksine bir insanın yaşadığı her bir gündelik ritüelin içine yedirilmiş bir şekilde karşımıza çıkar. Dolayısıyla devlet bakımından somut uygulamaya konu olması bağlamında fiziki güç kullanımı kural gibi görünmekte ise de dönüştürme faaliyeti de en az bunun kadar önemli ve tahlil edilmesi gereken bir olgudur.

Egemenliğin cisimleştiği bir diğer alan olan uluslararası ve global ölçekte ise, durum bunun zıddı gibi görünmektedir. Bu alanda fiziki güç kullanımına dair az sayıda kodifikasyon çalışması olmakla birlikte fiziki şiddetin bu sahnedeki görünümü olan askeri güç kullanımlarına da rastlanmıyor değil elbette. Ayrıca bunun hem ne denli güç ve az sayıda uygulaması olan bir durum olduğu ortadadır hem de yapılan müdahalelerin saikleri çoğu zaman bahsettiğimiz hegamonik/yayılmacı tutumun pekiştirilmesine yöneliktir. Durum böyle olsa da bu alanda başkaca bir şey olmadığı söylenemez; zira, az evvel de belirttiğimiz gibi, devlet bünyesinde fiziki güç kullanımı ön planda gibi görünürken burada hayatı dönüştürme olarak adlandırdığımız faaliyet ön plandadır. Bu faaliyetin araçları ise, fiziki güç kullanımında olduğu gibi teknolojik gelişmelerin etkisiyle muazzam boyutlara ulaşan askeri güç ve polis gücü değil, teknolojiyle beraber asıl güç

olan ekonomi üzerinden giden ve insan ve toplum hayatı üzerinde etki doğuran gündelik araçlardır.

Özetle, bu açıklamalar ışığında egemenlik şu şekilde tanımlanabilir: *Araçsal aklın hüküm sürdüğü ve insan ve dünya tanımlarının da bu doğrultuda yapıldığı bir düzende (ister ulusal ister uluslararası ya da global ölçekte bir düzen olsun) gerçekliğe aktarılan bir fikir ve gerçeklikteki görünümüyle bir iddia olup, temel karakteristikleri, cisimleştiği kurumla sınırlı kalmaması bakımından hegemonyacı/yayılmacı olması ve bir nevi 'iç işleyiş' olarak adlandırabileceğimiz süreçte doğurduğu etkiler bakımından total olmasıdır.*

Bölüm başında aktardığımız ve egemenliğe atfen sıralanan bölünmezlik, mutlaklık gibi hususlar ise kavramın içinde gerçekleştiği kalıba ait nitelermelerdir ve bu bağlamda geçerlik sorgulamasına tâbi tutulmaları gerekir.

II.BÖLÜM

FEODALİTE, MODERN DEVLETİN ORTAYA ÇIKIŞI VE EGEMENLİK

KURAMI

Birinci bölümde egemenliğin kavramsal analizine dair yaptığımız açıklamalarda herhangi bir kurama yönelik bir çalışma yapabilmek için öncelikle kurama esas teşkil eden kavram üzerinde durulması gerektiğini belirtmiştik. Bu durum egemenlik için özellikle geçerlidir; zira egemenlik kavramı ortaya çıktığından beri popülerliğini asla yitirmemiş olmakla birlikte aynı ölçüde de tartışmalı bir kavram olmuştur. Kavramın aynı anda birden çok disiplinde kullanılması da bu durumu pekiştirmiştir. Dolayısıyla kendisine atfedilen bu değişik kullanım şekillerinden dolayı iş öyle bir hale gelmiştir ki, egemenlik kavramının her bir zikredilişinde öncelikle hangi anlamda kullanıldığını belirtme gereği ortaya çıkmıştır. Birinci bölümde yapmaya çalıştığımız da, içi nasıl doldurulursa doldurulsun egemenliğin kendine has birtakım belirtileri olduğunu ortaya koymak idi. Bu bölümde ise, bu şekilde kendine özgü bir kavram olarak ortaya koyduğumuz egemenliğin, modern

devletin oluşum sürecinde içine döküldüğü kalıbı, yani kuramını incelemek olacaktır.

Modern devletin oluşum süreci diyerek belirli bir zaman diliminden söz ettiğimize göre, yapılması gereken öncelikle bu süreçten önce geçerli olan düzenden yani feodaliteden bahsetmek, bundan sonra bu yapının çözülüşü sürecinde yaşanan gelişmeler ve bunların modern devletin oluşumunda sahip oldukları payı ortaya koymak, bu şekilde ortaya çıkan modern devlet yapısının genel olarak yapısal özellikleri bağlamında egemenliğin yerine değinmek ve nihayet bu şekilde kuramın pratik hayatını ortaya koyduktan sonra teorisinin iki önemli temsilcisi olan Bodin ve Hobbes'a değinmek olacaktır.

A- FEODAL DÖNEM

Modern devletin ortaya çıkmasına yol açan gelişmelerin içine doğduğu dönem olan feodaliteye ait bu kısımda, öncelikle feodal toplum yapısı üzerinde durulacaktır. Bundan sonra ise, bu dönemde geçerli olan siyasî yapı ve ekonomik sistem üzerinde durulup, son olarak siyasî düşünce yapısı irdelenecektir.

1- Feodal Toplum Yapısı

Batı Roma İmparatorluğunun yıkılışı, Batı'da sonradan "feodalite" diye anılacak yeni bir toplumsal-siyasal örgütlenmeyi ortaya çıkarmıştır⁸⁴. Gianfranco POGGI'ye göre, Batı'da feodalitenin ortaya çıkışında etkili olan üç önemli gelişme vardır: 1- Hem merkezî bir yönetimi hem de yerel yönetimleri içeren bir sistem olarak Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşü; 2- *Völkerwanderungen** ile nüfusun büyük çapta yerinden olması ve 3- Batı Avrupalıların hem kendi aralarında hem de başkalarıyla olan ilişkilerinde önemli rol oynayan temel ulaşım ve ticaret yollarının Akdeniz'den kayması. Ona göre bu gelişmeler sonucu tarihsel ortamın bir yönetim sisteminin kurulması ve uygulanabilmesi için önemi açık olan birtakım özellikleri ortaya çıkırtı: Ulaşım ve iletişim ağlarının bozulması; ekonomik süreçlerin büyük çapta ticaret dışına kayarak, zaten ekonomik açıdan zayıflamış ve kaderine terk edilmiş kentlerde eskiden var olan arz ve talep mekanizmalarının desteğinden de yoksun, üretkenliği çok düşük kırsal ekonomik faaliyetlerle sınırlı kalması; okur yazar oranının fevkalade düşük bir düzeyde seyretmesi, okuma ve yazmanın hemen hemen sadece din adamlarının tekelinde ve

⁸⁴ Mehmet Ali AĞAOĞULLARI/Levent KÖKER, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, 3. B., İmge Kitabevi, Ankara 1998, s.147. Feodalitenin evrensel uygulanabilirliğine ilişkin tartışma bizim çalışmamızın dışında kalmaktadır; zira aynı kaynaktan alıntılanmaya devam edecek olursak, "bizi burada ilgilendiren, Batı dünyasındaki feodalitenin oluşum süreci ile sonrasında ortaya çıkmış olan toplumsal-siyasal düşüncelerdir. Bu nedenle, feodalite kavramının evrensel olarak uygulanabilirliği üzerindeki tartışmalara girmek yerine, ele alacağımız siyasal düşünceleri anlamamıza katkıda bulunacağı düşüncesiyle, feodalitenin Batı dünyasındaki gelişimini ve daha çok kuramsal özelliklerini incelemekle yetineceğiz." (s. 148). Aynı yöntemin bu çalışma için de geçerli olacağını söyleyebiliriz.

* Kavimler Göçü.

Latince olması, Latincenin din adamları dışında artık bir *lingua franca* olmaktan çıkması; beslenme, sağlık, rahat bir yaşam ve güvenceden büyük ölçüde yoksun bir nüfusun varlığı, bunun sonucunda bugün insanı dehşete düşürecek boyutlarda kısalan bir ortalama ömür ve birçok bölgede toplu yaşam için asgari düzeyin çok altında olan bir nüfus yoğunluğu⁸⁵.

Böylece “merkezî iktidarın yok olduğu, karışıklıklar ve güvensizlik ortamının adeta yerleştiği, ticaretin neredeyse durduğu, kent yaşamının önemini yitirdiği böyle bir ortamda ortaya çıkan feodalite”, “Yunan-Roma geçmişinden, Cermen kabilelerinin geleneksel ilişkilerinden ve Hıristiyan dünya görüşünden gelen öğelerin kendine özgü bir birleşimini ifade ediyordu”⁸⁶.

Bu dönemdeki toplum yapısını incelemeye kentlerden ve ulaşım imkânlarından başlayacak olursak, ilk elden cevaplanması gereken husus, bu dönemde karşımıza çıkan yerleşim birimlerinin “kent” kategorisinde değerlendirilip değerlendirilemeyeceğidir. Henri PIRENNE’in haklı olarak belirttiği gibi, bu soruya verilecek yanıt, “kent” sözcüğüne verilen anlama bağlıdır. Bu sözcükle, halkın geçimini toprağı ekip biçmekle değil, ticaretle sağladığı bir yer anlatılmak isteniyorsa, yanıt “hayır” olacaktır. “Kent” sözcüğünden, hukuksal bir varlığı ve kendine özgü yasa ve kurumları olan bir toplumu anlıyorsak, sorunun yanıtı yine olumsuz olacaktır. Ancak bir kenti, bir yönetim merkezi ve bir kale olarak düşünüyorsak, kentlerin varlığından

⁸⁵ Gianfranco POGGI, **Modern Devletin Gelişimi**, Çev. Şule Kut – Binnaz Toprak, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2001, s.34.

⁸⁶ Ağaoğulları/Köker, İmparatorluktan Tanrı Devletine, s.149-157.

bahsedebiliriz. Pirenne'e göre, bu, o zamanki kentlerin, orta ve yeni çağlardaki kentlerin belli başlı iki özelliği olan, orta sınıf halk ile toplumsal örgütten yoksun olduklarını söylemenin bir başka yoludur⁸⁷.

Ancak zamanla toplumsal örgütün giderek artan güçsüzlüğü bu sistemin belirgin özelliklerinin birçoğunu ortadan kaldırmıştır. Örneğin, İslamiyetin Akdeniz'de ilerlemesi, kentlerde o güne değin hala belli bir etkinlik sürdüren ticareti olanaksız kılarak bu kentleri kaçınılmaz bir gerilemeye sürükledi. Bu gerilemeye rağmen tarımsal toplum düzeni içinde yine de yaşamlarını sürdüren bu kentler için asıl önemli darbe, Kilisenin etkinliğinin artması olmuştu. Ticaretin gerilemesinin bu örgüt üzerinde olumsuz bir etkisi olmamış, tersine tinsel, ekonomik ve siyasal etkinlikleri nedeniyle daha da güçlü bir duruma gelmişlerdi. Bu zaman zarfında ortaya çıkan feodal prensler de Kilisenin kutsallığı ve özellikle sahip olduğu aforoz silahı nedeniyle Kiliseye karşı çıkmadılar. Kilisenin sahip olduğu bu ayrıcalıklı konum, buldukları yerlere, yani eski Roma kentlerine de önem kazandırdı. Nüfuslarının büyük bir çoğunluğunu yitiren bu kentlerin sahip oldukları kentsel nitelik de ortadan kalkmaya başladı. Ruhban sınıfından olmayanların artık kentlere gereksinimleri kalmamıştı ve kentlerin çevresinde yer alan malikaneler de kendi yaşamlarını sürdürüyorlardı. Zaten tarımsal bir temele dayanan devletin de kentlerin durumuyla ilgilenmesi için bir neden yoktu.

⁸⁷ Henri PIRENNE, *Ortaçağ Kentleri*, Çev. Şadan Karadeniz, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 47.

Yönetim yetkisini kullananların yönetimlerinin merkezleri, oturdukları yerler değil, kendileriydi⁸⁸.

Yerleşimle paralel olarak değinilmesi gereken bir diğer husus da ulaşımdır. Ulaşım koşulları, sonraları ortaya çıkacak olan burjuva sınıfı için büyük sıkıntı oluşturacak ölçüde olumsuzdu. Ulaşım hızının oldukça düşük olması bir yana, yollar da oldukça kötü ve güvensiz idi. Buna rağmen boş değildi; insanlar gerekli şeyleri kendilerine getiremedikleri zaman kendileri ona gitmeyi daha kolay görmekteydiler. O dönemin koşulları dikkate alındığında bu durumu engelleyici bir şeyle de karşılaşmıyoruz; çünkü, insanlar arasında kişisel ilişkilerin ön planda olduğu bu dönemde, bir merkezden yönetim olanaksızdı⁸⁹.

⁸⁸ Pirenne, s. 49-51.

⁸⁹ "Bir ülkeyi elde tutabilmek için, usanmadan her yönde at koşturmak gerekiyordu." (Marc BLOCH, *Feodal Toplum*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 3. B., Opus Yayınları, Ankara 1998, s.126). Bloch, devamında şöyle demektedir: "Yolların en iyisi, kendi çıkarına olarak etrafında boşluk sağlayan, yani trafiğin ağırlığını üstüne çekebilendir. Yolların hepsinin çok kötü olduğu feodal çağda, hiçbir yol, trafiğin çoğuna el koyabilecek evsafa olamamıştı. ... yolların tehlike ve engelleri, yolculuklara asla mani olamıyorlardı. Fakat, her yolculuğun bir keşif gezisi, hatta bir macera olmasına neden olabiliyorlardı. İhtiyaçların baskısıyla oldukça uzun yolculuklara girişmekten çekinmeyen insanlar, başka uygarlıklarda gündelik hayatın tuzu biberi olan, kısa mesafeli ve sürekli tekrarlanan, yolculukları yapmakta ise tereddüt etmekteydiler. Bu durumun sonucu olarak da, bize çok şaşırtıcı gelen bir yapı, bir ilişkiler sistemi ortaya çıkmıştı. Avrupa'nın hiçbir köşesi yoktur ki bu düzensiz ve kesikli hareketlerle toplumun bütünüyle sürekli ilişki kurmuş olmasın. Buna karşılık, yan yana iki yerleşim yeri arasındaki ilişkiler ise çok daha enderdi. Buralarda, insani uzaklaşma bugünkünden, ölçülemeyecek kadar fazlaydı mı demek gerekir? Bakış açısına göre; feodal Avrupa uygarlığı bazen muhteşem bir şekilde evrensel, bazen de sonuna kadar bireyci gözükmektedir. Bu çelişkinin kaynağı, her şeyden önce, etki akımlarının çok uzaklara kadar yayılmasına yatkın, ama ayrıntıda komşuluk ilişkilerinin birleştirici etkisine isyan eden iletişim sisteminde bulunmaktadır." (s.128-129).

Feodal toplum yapısına baktığımızda ise bu yapının kurucu unsuru olarak lord ile vassal arasındaki kişisel bağı görmekteyiz; toprak ve (üzerindeki insanlar ve ürün) vassalın ve maiyetindekilerin askeri desteği karşılığında kral ya da lord tarafından hediye edilirdi⁹⁰. Vassalın sahip olduğu ve yönettiği maiyete lordunun tanıdığı muafiyet, vassalın lorduna yardım etmesi, danışmanlık yapması ve lordun yerel düzeydeki gücünü arttırması gibi görevlerin karşılığı idi. Böylelikle vassalın maiyetindeki serflerle kurduğu ilişki bağlamında verdiği toprak imtiyazı anlamındaki *fief*, vassalın ekonomik açıdan kendine yeterli olmasının kaynağını ve hakları, görevleri ve emirlerini kullanıp uygulayabileceği bir mekanı oluşturuyordu. Vassal bu şekilde, *fief* üzerindeki toprağı iç ve dış tehlikelere karşı korumak, silah altındakilerin savaşta önderliğini üstlenmek, emeğiyle katkıda bulunma, vergilendirmeleri takip etme gibi görevleri yerine getirmekle yükümlü görölüyor; imtiyazına bırakılmış toprağı işlemek ve üzerindeki nüfusu çalıştırmak amacıyla yetkilerle donatılıyordu. Poggi'ye göre, lord-vassal ilişkisi feodal yönetim sisteminin hücresi, her iki tarafı da alttaki toplumsal gruplardan ayıran dik bir çizginin tam kenarında olarak görölmelidir. Bu çizginin dikliği vassal ile, kendisine bağılı olan ve toplumsal açıdan kendi altındaki gruplarla arasındaki keskin eşitsizliklerden kaynaklanıyordu⁹¹.

Gerçekten de taraf olmadıkları bu feodal ilişki, nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan bu kişileri derinden etkilemiş ve hiyerarşiyi onlar

⁹⁰ Christopher PIERSON, *Modern Devlet*, Çev. Dilek Hattatoğlu, Çiviyazıları, İstanbul 2000, s.73.

⁹¹ Poggi, s.39.

aleyhine olmak üzere keskinleştirmiştir. Toprağın ve doğal ekonominin var olduğu bir üretim tarzının içinde ortaya çıkan bu ilişkide üretici sıfatını alan serfler, üretim aracı olan toprakla bir toplumsal ilişki sayesinde birleştirilmişti. Hukuksal olarak sınırlı bir hareketliliğe sahip olan serfler, toprak üzerinde oturmak ve onu işlemekle birlikte mülkiyetine sahip değillerdi ve kendi lordlarının yargılamasına tâbi idiler. Kısaca serfler, “feodal toplumun en alt tabakasında, soylu efendilerinin topraklarında, efendilerinin araçları ile üretim yapan, ürünün yıllık yiyecekleri dışındaki bölümünü efendilerine rant olarak veren ve yılın belirli sayıda günlerinde efendilerinin bazı işlerinde angaryada çalışan”⁹² kişilerdi.

Özetle, bir piramite benzetebileceğimiz bu toplumsal yapıda, “böylece, köylülerin herkesi besleyip baktıkları tarlalarından başlayarak “göklerin kralı”na (tanrıya) dek yükselen, yapay olarak derecelendirilmiş bir mertebeler düzeni ortaya çıkar. Bu düzen devletin tüm yaşamını öylesine mutlak bir biçimde kuşatır ki, geleneksel ve hukuksal olarak ne herhangi bir toprak parçası, ne de herhangi bir insan kendini bu bağımlılıktan kurtarabilir. Başlangıçta özgür avam halk için yaratılmış olan tüm haklar, ya devlet tarafından geri alınmış ya da savaşı kazanan yerel prenslerce amacından saptırılmış olduğu için, herhangi bir üstüyle feodal ilişki içinde olmayan bir insan, gerçekte hiçbir yasa tarafından korunmayan, kendisine hakça

⁹² Şenel, s.214.

(adaletle) davranılmasını isteyemeyen, yani adaleti gerçekleştiren gücün alanı dışında kalan bir kimsedir”⁹³.

2- Feodal Siyasî Yapı ve Ekonomik Sistem

Ortaçağ ekonomisinin kendine özgü karakterini anlamak için, vergilerin artışı, Roma İmparatorluğunun etkisizleşmesi ve çöküşü, merkezî otoritenin yerini anarşiye bırakacak şekilde ortadan kalkması, kendine yeterli birimlerin ortaya çıkışı, kentlerin ve bölgeler arası ticaretin zayıflaması gibi bu ekonominin kaynağında yatan siyasî ve sosyal koşullara bakmak gerekir⁹⁴.

Feodalite belirttiğimiz gibi, ticaretin, piyasa ilişkilerinin, para ekonomisinin ve dolayısıyla kent yaşamının çöktüğü bir dönemde ortaya çıkmıştı. Bu bakımdan feodalite *manoryal* örgütlenme denen ekonomik bir

⁹³ Franz OPPENHEIMER, *Devlet*, Çev. Alâeddin Şenel – Yavuz Sabuncu, Engin Yayıncılık, İstanbul 1997, s.165. Carlo GINZBURG da “Peynir ve Kurtlar” adlı romanında değirmenci Menocchio için benzer ifadeler kullanmaktadır: “Ama, Menocchio gibi bir değirmenci bütün bu siyasi, toplumsal ve ekonomik çelişkiler yumağı hakkında ne biliyordu ki? Yaşantısının koşullarını sessizce oluşturan bu dev güçler savaşı nasıl algılıyordu ?

Kafasındaki güdük kalmış, basitleştirilmiş bir imgeydi, ama aynı zamanda çok da berraktı. Dünyada birçok “rütbe” bulunuyordu. Papa, kardinaller, piskoposlar ve Montereale kilisesinin papazı vardı; imparator vardı, krallar ve prensle vardı. Ama hiyerarşik rütbelerin ötesinde, “üstünlerle” “yoksul halk” arasında temel bir farklılık vardı ve Menocchio kendisinin yoksul halktan biri olduğunu biliyordu. Bu sınıf yapısını tümüyle ikiye bölünmüş gören bir bakıştı, bir köylü toplumu için de tipikti.” (Carlo GINZBURG, *Peynir ve Kurtlar*, Çev. Ayşen Gür, 2. B., Metis Yayınları, İstanbul 1999, s.39).

⁹⁴ Rondo CAMERON, *A Concise Economic History of the World*, 2nd ed., Oxford University Press, Oxford 1993, s. 44.

temele sahiptir⁹⁵. Roma döneminde sözkonusu olan "*latifundia*"larının "*manor*"a, "*coloni*" denen kiracı çiftçilerle kölelerin "serf"lere, "*magnate*" denilen büyük toprak sahiplerinin de "feodal bey"lere dönüştüğünü söyleyebiliriz⁹⁶.

Roma İmparatorluğu son zamanlarında ekonomik bir bunalım yaşamıştı. Fetih hareketlerinin yavaşlaması ve dolayısıyla artık kazançlı olmaktan çıkmaları sonucu vergilerin artırılması yoluna gidildi. Ancak bu sırada askeri ve ekonomik alandaki gerilemeye paralel olarak, ticaret ve pazar olanakları da daralıyordu ve pazar için üretim geriliyordu. Bu durumda vergilerin ve toprak kiralalarının artması kiracıları oldukça güç bir duruma sokmuştu ve kiracılar bu nedenle, toprakların boş bırakılması neticesi üretim ve vergi gelirlerinin de düşmesine yol açacak şekilde, topraklarını bırakıp kentlere göç etmeye başladı. Ancak azalan ticaret ve pazar olanakları nedeniyle büyük bir durgunluk yaşayan kentler bu akını kaldırabilecek durumda değildi. Kiracıların topraklarını bırakıp kaçmaları neticesi hem toprakların boş kalması hem de kentteki nüfusun kalabalıklaşması karşısında son Roma imparatorları *kolon* denilen kiracı çiftçilerin topraklardan ayrılmalarını yasaklayan buyruklar çıkardılar ve böylece bu kişiler toprağa bağlanıp serfleştirilmiş oldu⁹⁷.

Köleler ise, tarım işleri yılın belli zamanlarında sıkı çalışmalarını gerektirir, yılın öteki zamanlarında ise çalışanların az çok serbest kalmalarına

⁹⁵ Cameron, s.45.

⁹⁶ Şenel, s.209.

⁹⁷ Şenel, s.209.

yol açar bir nitelikte olduğu için yılın bu dönemlerinde efendilerinin denetiminin dışında kalıyorlardı. Buna karşılık efendi, çalışma mevsimi olsun olmasın, tarım kölesini beslemek zorundaydı ve bu zorunluluktan kurtulmak için köle sahipleri, kölelerini ölü tarım mevsiminde serbest bırakmak yoluna gitmişlerdi. Böylece bu süre içinde onları beslemek zorunluluğundan kurtulmuşlar ama yılın belli günlerinde kendileri için çalışmalarını istemeye başlamışlardı. Diğer bir deyişle, tarım köleliği içinde serfliğin gelişeceği tohumları taşıyordu⁹⁸.

Pazara dönük üretim yapan büyük işletmeler olan "latifundia"lar ise ekonomik durgunluk dönemi nedeniyle tarımsal ürünlerin pazar sıkıntısı çekmesi sonucu pazara dönük üretimin gerilemesiyle birlikte yalnız kendi gereksinimleri için üretmeye başladılar. Önceden kentten aldıkları bazı malları kendileri yapmaya başladılar ve böylece giderek kendilerine yeterli ekonomik birimler olmaya başladılar. "Manor" dediğimiz bu örgütlenme esasında bir "köy"dür, ama köyden ibaret değildir. Özel bir şekilde örgütlenen bu köyün tepesinde manor lordu denen bir senyör otururdu ve gerek köylü ailelerinin kendi küçük işletmelerinde elde ettikleri mahsulün bir kısmı (ürün-rant) gerek manor topraklarının *demesne* (efendi toprağı) diye adlandırılan bölümü üzerindeki karşılıksız çalışmaları (emek-rant) hep bu efendiye akardı. Bu örgütlenmenin en temel özellikleri ise, manor ekonomisinin az çok kendine yeterli, piyasaya dönük üretim yapmayan bir nitelik taşıması,

⁹⁸ Şenel, s.210.

Üretim ve manor içindeki tüm ilişkilerin senyör tarafından denetlenmesi ve serflerin topraĝa ve senyre baĝımlı olmasıdır⁹⁹.

Yeni ortaya çıkan bu örgütlenme neticesinde kent yaşamı da bundan oldukça olumsuz etkilendi ve kır-kent arasındaki alışveriŐ snnce kentlerdeki canlılık azalmıŐ oldu. Bunun sonucu olarak da para önemini kaybetti, para artık durgun, yerleŐik ve hareketsizdi. Zaten çok az sayıda insanda kullanılacak para vardı, parası olanların da kullanacak yeri yoktu¹⁰⁰. Bu dönemde zenginliĝin ölçüsü yalnızca topraktı. Diĝer bir deyişle, "lordsuz toprak olmaz, topraksız lord olmaz"dı¹⁰¹.

Kısaca, bu dönemdeki ortamda göze çarpan hususlar, "zellikle iletiŐimin saĝlam temellere oturmamıŐ olması ve dzensizliĝi; "para" ekonomisi yerine "doĝal" ekonomi kavramına daha yakın olan bir ekonomik ortamda, merkezden idare edilen yönetim mekanizmasının finansmanını vergiler vasıtasıyla oluşan bir hazineden saĝlayabilmenin olanaksızlıĝı; yönetim iŐinin askerî görevlere göre düzenlenmesi gerekliliĝi"¹⁰²dir. Ayrıca bu sistemin kurucu unsuru olarak belirlediĝimiz manoryal örgütlenmenin

⁹⁹ Aĝaoĝulları/Köker, İmparatorluktan Tanrı Devletine, s.158.

¹⁰⁰ Leo HUBERMAN, **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**, İletifim Yayıncılık, 3. B., İstanbul 1995, s.26. "Kilisenin altın ve gümüŐ dolu sandıkları vardı ama, bunlar ya saklanır, ya da mihraplara ss almakta harcanırdı. Büyük serveti vardı Kilisenin, ama durgun sermaye olarak, bugünkü servetler gibi sürekli iş üstünde deĝil. Kilise parası daha fazla zenginlik yaratmakta kullanılmıyordu, çünkü böyle bir çıkış yolu yoktu. Soyluların parası için de aynı durum sözkonusuydu. Ceza veya vergi olarak ellerine geçen parayı soylular işe yatırmazlardı, çünkü ortada pek fazla iş yoktu. Dua edenlerle savaŐanların ellerinde olan sermaye edilgin, duraĝan, kıpırtısızdı, üretken deĝildi."

¹⁰¹ Cameron, s.47.

¹⁰² Poggi, s.35.

ekonomik ve sosyal yapısı itibariyle Yunan şehir devletine, *polis*e benzediğini söyleyebiliriz. İkinin de örgütlenme ilkesi akdî değil, statüteri¹⁰³.

Feodal siyasî birlik ise, yönetene tek yönlü ve mutlak bir bağılılığın sözkonusu olmadığı bir birliktir. Ne taraflardan birinin mutlak hâkim olduğu monarşik nitelikte bir örgütleniştir ne de tarafların eşit statüde olduğu demokratik nitelikte bir örgütleniştir.

Yaklaşık olarak 15. yüzyıla dek süregelen bu yapı heteronom bir görünüme sahipti. Siyasî manzara karışık ve birbirine zıt bir şekilde güce ve iktidara sahip olan birçok merkez nedeniyle dağınık bir haldeydi. İmparatorluk, Papa, monarklar, yerel prensler ve feodal lordlar gibi birbirinden farklı birçok aktör herhangi bir kuvvetler ayrılığı ya da hiyerarşi olmaksızın güç kullanıyorlar ve otorite iddiasında bulunuyorlardı. Bu durumu daha da karışık bir hale getirir şekilde İmparatorluk hukuku, Kilise hukuku, Roma hukuku kalıntıları ve yerel hukuk eşzamanlı olarak ve çoğu zaman birbirine zıt bir şekilde kullanılmakta idi¹⁰⁴.

Ancak bütün bu karmaşık yapı üzerinde otoriteye sahip kurum ise kuşkusuz Kilise idi. Bu dönem boyunca hem yönetenler hem de yönetilenler otoritesini Tanrıdan alan ve bunu yansıtan evrensel bir yasal düzene maruz idiler. Krallar vassallarla anlaşmalar yapsalar, vassallar da birbirleriyle

¹⁰³ Robert B. EKELUND, Jr./Robert F. HÉBERT, A History of Economic Theory and Method, 3rd ed., McGraw Hill, New York 1990, s.27.

¹⁰⁴ Christian REUS-SMIT, "Changing Patterns of Governance: From Absolutism to Global Multilateralism", Albert J. PAOLINI/Anthony P. JARVIS/Christian REUS-SMIT, **Between Sovereignty and Global Governance: The United Nations, the States and the Civil Society** içinde, Houndmills: Macmillan 1998, s.12.

sözleşmesel ilişkilere girseler de hukukî ve siyasî sınırların üstünde yer alarak feodal düzene aşkın, kurumsal ve ahlâki bir çatı sağlayan Kilise idi. Kilise aşkın ve sonsuz olanı temsil ederken, dünyevi şehirler kısa ömürlü ve değışkendi¹⁰⁵. Kısacası modern anlamda ne siyasî ne hukukî ne de coğrafî bir merkezleşmenin görüldüğü bu dönemde, siyasî birimler de egemenlik anlayışı ile bağdaşır iyelik ve özgünlük özelliklerini taşıyorlardı. Kendilerini evrensel bir toplumun şehre ait cisimlenmeleri olarak görüyorlardı.

Leo HUBERMAN'a göre, Kilise feodalizmin ilk döneminde ilerici, canlı bir öğeydi. Roma İmparatorluğu kültürünü epeyce muhafaza etmişti ve öğrenimi teşvik ediyor, okullar açıyordu. Zamanla soylular adam bulmak için mülklerini parçalarken Kilise gittikçe daha fazla toprak elde ediyordu. Kilise ayrıca, herkesin ödemek zorunda olduğu bir ondalık vergiyle mülkünü genişletmişti¹⁰⁶.

Roma toplumsal ve siyasal düzeninin yıkılmasıyla kendisini Avrupa'nın ayakta kalan tek örgütlü kurumu olarak bulan Kilise zaman içinde elde ettiği bu büyük ekonomik zenginlik sayesinde hiyerarşik örgütü ile beraber muazzam bir yapı haline gelmiştir. Dolayısıyla temel mücadele, Kilise ile dünyevi iktidar arasındaki ilişkinin yeniden belirlenmesine yönelik olmuştur.

Belirttiğimiz gibi Kilisenin üstünlüğünün kabul edilmesi, merkezî ve güçlü bir iktidar olan Batı Roma'nın çöküşüyle ortaya çıkan boşluk yüzünden

¹⁰⁵ Camilleri/Falk, s. 12.

¹⁰⁶ Huberman, s.24.

kolaylaştırmıştır. Kilisenin üstünlüğünün kabul edilmesini kolaylaştıran kuramsal etken ise, *auctoritas-potestas* ayırımında Kilisenin sahip olduğu üstünlük olmuştur. *Auctoritas*, iktidarın ilkesini, *potestas* ise iktidarın kullanılmasını, yönetim erkini içermektedir. Aralarındaki hiyerarşik ilişkiden dolayı *auctoritas* daha üstün bir konumda bulunmaktadır¹⁰⁷. Bu dönemin siyasal toplumu, yalnızca *potestas* ile donatılmıştır; bir başka deyişle şiddet kullanmayı kapsayan bir yaptırım gücünden başka bir şey olmayan devlet, iktidarının ilkesini, dolayısıyla da meşruluğunu kendi içinde bulamaz. Bu açıdan kral, dışsal, aşkın bir güce, dahası onun dünyasal temsilcisine (Kiliseye) bağımlıdır; iktidarı kullanmada ise imparatorun erki ile sınırlıdır¹⁰⁸.

Kilisenin sahip olduğu üstünlüğün pekişmesine katkıda bulunan bir başka unsur da “İki Kılıç Kuramı” olmuştur. Bu kuramın oluşumunda pay sahibi olan kişi ise 1073 tarihinde VII. Gregorius adıyla Papa olan Hildebrand’dır. Kilisenin, VII. Gregorius dönemine kadar “feodal toplumun yerleşmiş iktidar mekanizması içinde dünyevi iktidar odaklarına karşı bağımsızlığını ve dolayısıyla Hıristiyanlığın “bozulmamışlığı”nı korumaya yönelik, yeni bir “özerklik hareketi” olarak değerlendirilebilecek olan¹⁰⁹ faaliyetleri VII. Gregorius ile beraber artık Kilisenin dünyevi iktidar üzerindeki üstünlük iddiası halini almıştır.

¹⁰⁷ Mehmet Ali AĞAOĞULLARI, “Halk ya da Ulus Egemenliği’nin Kuramsal Temelleri Üzerine Birkaç Düşünce”, *AÜSBFD*, C. XLI, S. 1-4, s.133.

¹⁰⁸ Ağaoğulları, s.134.

¹⁰⁹ Ağaoğulları/Köker, İmparatorluktan Tanrı Devletine, s.168

Ona göre, Hıristiyanlığın ruhani lideri olan ve dünya üzerinde bir Hıristiyan toplumu kurmakla yükümlü olan Papanın egemenlik alanı Kilise ile sınırlı değildir. Krallar ya da dünyevi iktidar sahipleri, iktidarlarını Hıristiyanlığın amaçları doğrultusunda kullanmakla yükümlüdürler ve bu nedenle onlar da Papanın otoritesine, direktiflerine ve hatta emirlerine bağlı olmak durumundadırlar. Ayrıca kralların iktidarları Tanrı tarafından verilmiş olduğu için de bu böyledir. Dolayısıyla krallar, Papanın buyruklarına itaat etmek dışında başka bir şey yapamazlar. Bu görüşlerini uygulamaya koymak ve hem Kilise içinde hem de Kilise ile dünyevi iktidar arasındaki ilişkilerde bir reform yapmak amacıyla olan VII. Gregorius, bu amaca uygun olarak evli rahiplerin ayinleri yönetmesini yasaklamak, makamlarını maddi karşılık ödeyerek satın almış olanları uzaklaştırmak, mülklerini feodal toplumun *fief* ilişkisine uygun olarak senyörlerden almış olan piskoposları ve manastır başkanlarını aforoz etmek, ve rahiplere piskoposluk vererek onları kendilerine bağlamayı amaçlayan senyörleri Kilise dışına itmek gibi çeşitli yollara başvurarak ilk elden piskopos tayinlerinin tümüyle Kilisenin denetimine bağlı kılınmasını sağlamaya çalıştı¹¹⁰.

¹¹⁰ Ağaoğulları/Köker, İmparatorluktan Tanrı Devletine, s.169. Bu durumu daha iyi açıklayabilmek bakımından devam edecek olursak: "Piskoposlar bir yönden, Kilisenin adamlarıydı ve bu bakımdan Hıristiyan cemaatine dahildi. Buna karşılık, yine piskoposlar, malikane sahipleri olarak, soylulardan sayılıyorlar ve bu ikinci nitelikleriyle de feodal tabakalar düzeniyle bütünleşmiş bir biçimde, Kilise dışındaki senyör otoritesine, en tepede de Kutsal Roma-Cermen İmparatoru'na bağlı bulunuyorlardı. Feodal toplumun oluşum sürecinde, piskoposlar, hem kendi piskoposluk bölgelerindeki feodal (dünyevi) iktidarlarını ve hem de ruhani otoritelerini imparatorlardan almışlardı. Dahası, Ortaçağ'ın başlangıç dönemlerinde senyörler, kendi aralarındaki çatışmalarda rahiplerle ittifak kurma yollarını da seçmişlerdi. Bu ittifaklar, bir *fief* karşılığında piskoposların senyörlere asker temin etmesi

Bu gelişmelerin yanısıra Haçlı Seferlerinin de önemli bazı etkileri olduğunu söyleyebiliriz. Öncelikle bu seferlerle birlikte Papalık makamının dünyevi iktidar üzerindeki üstünlük iddialarının pekişmesine yardım edecek şekilde, Kilisenin dünyevi işlerde söz sahibi olabileceği, gerektiğinde savaş yapabileceği, kan dökülebileceği kabul edilmiş oluyordu. Ayrıca bu seferler Doğu-Batı ticaretine yol açmış, doğu mallarının girdiği Cenova, Venedik gibi kentler zenginleşmiştir. Bu durum da Kutsal Toprakları kurtarmak için sefere giden bir kısım senyörlerin ölmesi, bir bölümünün de zenginliklerini bu uğurda yitirmeleri gibi yan olayların da etkisiyle, kent devletlerinin özerk siyasî birimler olarak ortaya çıkmalarını ve bu dönemin sonunda feodalitenin çözülmesini hızlandırdı¹¹¹. Yine bu seferler sonucu, Bizans kültürüyle ilişkiye geçilmesiyle birlikte, Cermen akınları sırasında Batı'ya götürülen bazı antik Yunan ve Roma yapıtlarının yeniden ele geçirilip, Latinceye çevrilmeleri sözkonusu olmuştur ve bu çeviriler de ileride kültürel bir hareket olan Rönesans'ın hazırlanmasında büyük rol oynamışlardır¹¹².

İki Kılıç Kuramına dönecek olursak, bu kuramın "Gelasius Öğretisi" olarak bilinen ve ruhani otorite (*auctoritas sacerdotium*) ile dünyevi iktidar (*regalis potestatis*) ayrımı çerçevesinde Kilise ile devletin birbirinden ayrı alanlarda dünyayı kendi amaçlarına göre yönetmelerine dayanan düşüncenin

biçimindeydi. Bir diğer deyişle, Cermen kralları ve İmparator açısından piskoposlar "devletin memurları" niteliğini taşıyorlardı. Dolayısıyla, Papa VII. Gregorius'un piskopos atamalarında tek söz sahibinin Kilise olduğunu ileri sürüp uygulamaya kalkışması, bu ittifakları çözücü, senyörlerin ve dolayısıyla İmparator'un dünyevi iktidarını zayıflatıcı bir etkiye sahip olacaktı." (s. 169-170).

¹¹¹ Ağaoğulları/Köker, İmparatorluktan Tanrı Devletine, s.171-172.

¹¹² Şenel, s.227.

yerini aldığını söyleyebiliriz. Kralın veya dünyevi iktidar sahibinin bir “hizmetkar” niteliğinde olduğunu vurgulamaktaki amaç, krala veya prene itaat edilmeyip direnmenin mümkün olduğunu göstermek değil, kral ya da prensin, Tanrının ve dolayısıyla Kilisenin hizmetkarı olduğunu kanıtlamaktır. İdeal kral, bu anlayışa göre, Papanın vassalı niteliğinde olmalıydı. Buna uymayan kralların ise aforoz edilmeleri ve tahttan indirilmeleri gerekir¹¹³.

Kilisenin dünyevi iktidarla olan ilişkisinin yeniden düzenlenmesine yönelik bu çabalarda, “Luka’ya Göre İncil”de yazılı olan, “Ya Rab, işte burada iki kılıç” deyişi, İki Kılıç Kuramı denilen siyaset anlayışı haline getirilmiş oldu. Papa VII. Gregorius’dan önce dünyevi düzenin sağlanması için kullanılan maddi kılıç ile ruhani otoritenin kurulması ve Hıristiyanlığın korunması için kullanılan manevi kılıç ve bunun yaptırımını olan aforoz, birbirlerinden ayrı ellerde ama birbirleriyle uyum içinde düşünülüyordu. Papa VII. Gregorius ise bu uyumu bozmuş ve Roma hukukunda “devlet”in zorlayıcı ve cezalandırıcı gücünü ifade etmek üzere kullanılan *gladius* terimine gönderme yaparak, Papanın maddi zor ve cezalandırma gücünü kendi denetiminde tuttuğunu, dolayısıyla imparatorların, kralların, preslerin ve tüm yöneticilerin Tanrının hizmetkarları olarak onun vekili olan Papanın hizmetinde olduklarını ileri sürdü. Dolayısıyla hem ruhani, hem de maddi kılıç Kiliseye aittir.

Böylelikle ruhani ve dünyevi iktidarlar arasındaki ilişki bir kez daha ama farklı bir biçimde düzenlenmiş oldu ve her iki iktidarı birbirinden ayrı alanlara yerleştirerek Kilisenin özerkliğini sağlamlaştırmayı amaçlayan

¹¹³ Ağaogulları/Köker, İmparatorluktan Tanrı Devletine, s. 172-173.

“Geladius Öğretisi”nden farklı olarak, “İki Kılıç Kuramı” Kiliseye, hem dünya işlerini idare etme, düzeni ve adaleti sağlama hem de ruhsal alanı yönetme güçlerini kendi elinde bulundurduğunu, ama dünya işlerini idare etmeye yarayan maddi kılıcı kralların eline verdiğini, kralların bu kılıcı Kilisenin buyruklarına uygun olarak kullanmak zorunda olduğunu ileri sürme olanağı vermiş oldu¹¹⁴.

Toparlayacak olursak, kişiler arası ilişkiler ağının yönetimin temel taşıyıcısı haline geldiği bu yapılanmada devlet de, kişilerden oluşan bir topluluk şeklinde idi. Ancak, böyle oluşmuş bir “devlet” etkin güç kaynağını, yönetiminin dayanak noktasını, aşağı doğru, lord-vassal ilişkileri zincirinde daha alttaki halkalara doğru çekmeye meyilliydi. Bu bağlamda “feodal devlet” kendini güçsüzleştiren, geniş alanlarda merkezî yönetimi zorlaştıran bir yapıya sahipti¹¹⁵.

3- Feodal Döneme Etki Eden Düşünürler

Toplumsal, ekonomik ve siyasî yapısını ortaya koymaya çalıştığımız feodal döneme ait son bir başlık olarak bu dönemin önemli siyasî düşünürlerine ilişkin bu bölümde, St. Augustinus, Salisbury’li John ve Aquina’lı Thomas’a değineceğiz.

¹¹⁴ Ağaoğulları/Köker, İmparatorluktan Tanrı Devletine, s. 174-175.

¹¹⁵ Poggi, s.41.

a- St. Augustinus

St. Augustinus, din, dünya ve toplumla ilgili Hıristiyan görüşlerini, bir dünya görüşü şeklinde sitemleştiren, Hıristiyan düşünüşünü felsefi temellere dayandırmaya çalışan ilk düşünürdür¹¹⁶.

aa- Hayatı ve Genel Felsefesi

354 yılında Cezayir'de doğan Augustinus'un babası pagan, annesi ise Hıristiyandı. Felsefeye merak saran ve genç yaşta Hıristiyanlığı ve "İncil"i pagan felsefenin parlaklığı karşısında sönük bulan Augustinus'un bu fikri, hatiplik öğrenmek üzere gittiği Milano'da Milano Piskoposu Ambrossius ile tanışınca değişti ve otuz yaşında Hıristiyanlığı seçti.

Kırk bir yaşında ömrünün geri kalanını geçirmek üzere Afrika'daki Hippo kentinin piskoposu oldu ve yaşamını Hıristiyanlıktan sapmalarla uğraşarak ve Hıristiyanlığı felsefi temellere dayandıran yapıtlarını yazarak geçirdi. Ölümünden sonra ise Papalık tarafından aziz ilân edildi.

Augustinus'un yapıtları arasında konumuz açısından önemli olanlar, *İtiraf*lar ve *Tanrı Devleti* adlı yapıtlarıdır. *İtiraf*ında doğuştan beri işlediği suçları itiraf ederek, kendi kişiliğinde insanoğlunun günahkarlığı konusunu işlemektedir. Bu yapıtında ayrıca, genel felsefenin ana çizgilerini veren Augustinus, *Kitab-ı Mukaddes*'in "Tekvin" (oluşum, yaratılış) kitabında

¹¹⁶ Şenel, s.239.

anlatılanlara koşut olarak, evrenin yaradılışını açıklamaktadır. Dinsel görüşleri yanı sıra toplumsal ve siyasal düşüncelerini daha çok *Tanrı Devleti*'nde iřlemiřtir¹¹⁷.

430'da yaşamı son bulan Augustinus, Roma'nın yıkılışından sonra, Aquina'lı Thomas'a kadar Katolik Kilisesinin resmi dogması olarak varlığını sürdürecek olan sistemli bir din, tarih ve siyaset felsefesi geliştirmişti. Augustinus'un geliştirdiği felsefi görüşlerin önemi, özellikle Roma'nın yıkılışından sonraki iki olgu birlikte anımsandığında daha iyi anlaşılabilir. Bunlardan ilki, Roma'nın yıkılışından sonra hiçbir hükümdarın yeni bir Roma İmparatorluğu kurma idealini gerçekleştirememiş olması, diğerisi ise bu başarısızlığın, Kilisenin temsil ettiği örgütle ve evrensel düzen ideali ile dengelenmek istenmesidir. Dünyevi iktidarın düzeni sağlamada güçsüz olduğu yeri, Kilisenin evrenselci, kutsal ideolojisi ve pratikleri doldurmaya alıřmıřtır¹¹⁸.

Bilgi kuramında Platoncu öğelere rastladığımız Augustinus'a göre de Platon'un anımsama kuramında olduğu gibi öğrenme, anımsama demektir. İnsan ruhunun dış nesnelere bir Şey ğrenmesi olanaksızdır. O bildiği ve öğrendiği her Şeyi kendi başına ve içindeki kaynaklardan edinir. Kendini-bilme ilk ve zorunlu adımdır. Yalnızca dış gerçekliğe ilişkin bilginin değil, Tanrıya ilişkin bilginin de önkoşuludur. Ona göre hakikat, insanın içindedir. Ancak, insanın burada bulduğu, yalnızca değişen ve tutarsız bir hakikattir ve insan, değişmeyen, saltık bir hakikat bulmak için, kendi

¹¹⁷ Şenel, s.239-240.

¹¹⁸ Ağaoğulları/Köker, İmparatorluktan Tanrı Devletine, s.124.

bilinçliliğinin ve varoluşunun sınırlarını aşmak zorundadır. O, kendisini aşmalıdır. Bu şekilde akıl, bağımsızlık ve özerkliğinden vazgeçmekte ve yansıtılmış bir ışıkla parlamaktadır. Çünkü temsil ettiği Hıristiyan görüşüne göre, insanın yalnız eylemlerinin değil aynı zamanda düşüncelerinin de biricik efendisi Tanrıdır¹¹⁹.

Augustinus'un sisteminde Tanrı sadece evreni yaratmış olmakla kalmaz, onu sürekli denetlediği gibi, istediği her an olayların akışını da değiştirebilir. Akıl, mutlaka imanın yol göstericiliğine ihtiyaç duyar. Tanrının ve vahyin otoritesinin mutlak ve hakiki varlığını öncelikle kabul etmeyen felsefe geçersizdir. Dolayısıyla toplumsal yaşamda geçerli ahlâk ölçüleri, sadece akılla belirlenmez. Bu ölçüler, insanlara, Tanrı vahyinin ürünü olarak verilmişlerdir¹²⁰.

bb- Toplum ve Siyaset Felsefesi

Biri kötülüğe dayanmak üzere "*Civitate Terrana*" (yeryüzü devleti) ve öbürü iyiliğe dayanmak üzere "*Civitate Dei*" (Tanrı devleti) adı altında iki çeşit devletin varlığını kabul eden düşünür, bunlardan fani dediği yeryüzü devletinin Tanrı devletine yerini terk etmesinin mukadder olduğu sonucuna varmıştır.

¹¹⁹ Ernst CASSIRER, *Devlet Efsanesi*, Çev. Necla Arat, Remzi Kitabevi, İstanbul 1984, s.92.

¹²⁰ Ağaoğulları/Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, s.126.

Yeryüzü devleti kaynağını Adem tarafından işlenen ilk günahta, onun Tanrının emirlerine aykırı hareketinde bulmaktadır. Devletin bu çeşidi, tabii bir zaruret değil, bir günahın sonucudur. Yeryüzü devleti, insanlar imandan uzaklaştıkları için kendini göstermiştir. Ancak bu devleti meşrulaştıran iki husus vardır. Öncelikle yeryüzü devleti ve bunun ifadesi olan ve varlığı lüzumlu bulunan kuvvet ve cebir, insanlardaki ihtirasın baskı altında tutulmasını, fertler arasında kuvvet uğrunda didişmenin bertaraf edilmesini sağlamaktadır. Bundan dolayı kılıcın gücünü temsil eden ve bu gücü uygulayan yeryüzü devleti, kötü niteliklerine rağmen, kaçınılması imkânsız bir zarureti temsil eder. Yeryüzü devletinin meşru kılınmasını sağlayan bir başka husus da Kiliseye ve amaçlarına hizmet etmesidir¹²¹.

Tanrı devletini yeryüzü devletine üstün tutan Augustinus'a göre yeryüzü devleti gidicidir, zafer sonunda Tanrı devletinin (yani gök devletinin) olacaktır. Hıristiyanlık ve Kilise, insanlık tarihinde, gök devletinin sesini duyurmaya başladığını gösteren dönemeç noktasıdır. Gök devletinin yeryüzündeki temsilcisi Kilisedir. Gök devleti giderek gelişecek, sonunda yer devletini tümüyle ortadan kaldıracak, yeryüzüne de tümüyle egemen olacaktır. Bununla Augustinus, insanın tinsel gelişmesinin doruğu olarak gördüğü Kilise yönetimi altında dünyada bir Hıristiyan halklar birliğine ulaşılacağını anlatmak istemektedir. Yer devleti-gök devleti ayrımı da burada,

¹²¹ Okandan, s.201-202.

Kilisenin devlete üstünlüğü yolundaki tezleri destekleyecek bir araç gibi görünür¹²².

b- Salisbury'li John

İki Kılıç Kuramıyla belirginleşen Kilisenin devlet karşısındaki üstünlüğü düşüncesini en sistematik biçimde ortaya koyan düşünürdür.

aa- Hayatı ve Genel Felsefesi

1115'de İngiltere'de doğan John, felsefi ve ebedi kültürünü, Fransa'da aralarında Abelard da bulunan devrin ünlü ve bilgin hocalarından almıştır. Canterbury Başpiskoposu Theobald'a müşavirlik ve yardımcılık etmiş, onun halefi olup Kral II. Henry ile bir mücadeleye girişen Thomas Beckett'la da yakından ilgilenmiştir. Gerek bu olay sebebiyle gerek diğer bazı vesilelerle John, hükümdarların baskı teşebbüs ve hareketlerine yakından şahit olmuş, bu hal onun fikir ve eserlerinde derin izler bırakmıştır¹²³.

1159'da tamamladığı *Policraticus* (Devlet Adamının Kitabı) adlı yapıtı Ortaçağın ilk sistematik siyasî çalışması ve Aristo'nun siyasî tezinin Ortaçağ Avrupası'nda tanınır hale gelmesinden önceki son önemli çalışma

¹²² ŞeneI, s.242.

¹²³ Yavuz ABADAN, *Devlet Felsefesi –Seçilmiş Okuma Parçaları-*, Ajans-Türk Matbaası, Ankara 1959, s.111.

olarak bilinmektedir Bir yöneticinin nasıl olması gerektiği hakkındaki bu kitap, bu amacını aşar şekilde aynı zamanda bir devlet tarifi ihtiva eder hale gelmiştir¹²⁴.

John'un yaşadığı 12. yüzyıl, Ortaçağ Avrupası bakımından da bazı dönüşümlerin yaşandığı önemli bir dönemdir. Bu dönüşüm, ekonomik düzeyde ticaretin canlanmasına koşut olarak gelişen kent yaşamının giderek önem kazanması ve kentlerin siyasal iktidar düzeni içinde yer almaları; kültürel düzeyde Augustinus'un yeni Platoncu etkiler altında biçimlendirdiği Hıristiyan öğretisinin yerini, Aristotelesçi etkilerin daha ağır bastığı "Skolastik Felsefe"nin almaya başlaması; siyasal düzeyde ise krallıkara bölünmüş bir Avrupa'da modern devletin en belirgin unsurlarından biri olan "ülke"nin ağırlık kazanmaya başladığı bir devlet düzeninin ve buna bağlı olarak kralın kişisel iradesinden bağımsızlaşarak kurumlaşan zümreler yönetiminin (Ständestaat) yerleşmesi olarak özetlenebilir. Augustinus, klasik Antik çağın sona erip feodalitenin oluşum sürecine girdiği bir dönemde, Kilisenin özerkliğini ve "dünyevi iktidar" karşısında güvenliğini pekiştirmek amacının öne çıktığı bir düşünce geliştirirken, John bir yandan feodalitenin çözülme sürecine girdiği, diğer yandan da Kilise üstünlüğünün yerleştiği bir dönemde düşüncelerini geliştirmektedir¹²⁵.

John'un siyasal görüşlerinin hemen hemen tümünü kapsayan *Policraticus*, Augustinus'un *Tanrı Devleti* adlı yapıtından sonra, ilk kapsamlı

¹²⁴ Gerald RUNKLE, *A History of Western Political Theory*, Ronald Press Company, New York 1968, s.111-112.

¹²⁵ Ağaoğulları/Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, s.176-178.

siyasal inceleme olarak görülmektedir. Bu yapının bir diğer önemi de, henüz Aristoteles'in *Politika* adlı yapınının Latinceye çevrilmediği ve dolayısıyla okuyucu Kilise çevrelerinde pek bilinmediği bir dönemde, *politicus* sözcüğünü, ilk kez, "Devletin kurumlarını anlatmak üzere" kullanmasıdır. Ayrıca, *Policraticus*'ta ortaya konulan görüşler, siyasal iktidarın pratik düzenlenişiyle ilgili olmaktan çok, siyasetin ahlâki temelleriyle ilgili yeni bir sistematik kuram oluşturma girişimi olarak da dikkati çekmektedir. Bu yeni sistemleştirme girişiminin temellerini ise, organizmacı toplum anlayışı ile tiranlık kavramı oluşturmaktadır¹²⁶.

bb- Organizmacı Toplum Kuramı ve Tiranlık Sorunu

John'a göre, her erkin kaynağı Tanrıdır. Ancak Tanrı bu erki kendisi kullanmaz, kendi yarasını ve adaletini bu dünyada uygulaması için bir temsilci kullanır ki bu da Kilisedir. Kilise, Tanrının yeryüzündeki temsilcisidir. Tanrı, Kilisenin de başı olan Papayı, ulusların ve kralların üstüne koyarak, onu Hıristiyan toplumunun başına geçirmiştir. Hem dinsel erki temsil eden kılıcı hem de laik erki temsil eden kılıcı, Kiliseye vermiştir. Kilise ise bunlardan laik erki simgeleyen kılıcı yöneticilere vermiştir çünkü prens Kilise erkinin bir temsilcisi ve kutsal görevlerin rahipler aracılığıyla yürütülmesine

¹²⁶ Ağaoğulları/Köker, İmparatorluktan Tanrı Devletine, s.183.

değmeyen yanlarının uygulayıcısıdır. Tanrının yasaları dışına çıkan yöneticiler de din adamları tarafından iktidardan indirilebilir¹²⁷.

John, kilise üstünlüğünün meşruluk temeli olarak organizmacı toplum kuramını ortaya koyar. Ona göre devlet, güç ve canlılığını Tanrının inayeti ile kazanan canlı bir varlıktır¹²⁸. Böylelikle canlı bir varlık, organizma olarak kabul ettiği devlet ile bireysel organizma arasında bir benzerlik kuran John, “ayaklar”dan “baş”a ve buradan da “ruh”a uzanan hiyerarşik bir örgütlenme kabul eder. Örneğin insan gövdesinde başın ruh tarafından uyarılıp yönetilmesi gibi, devletin gövdesinde de başın yeri yalnızca Tanrının uyruğu olan, onun görevini yerine getiren ve onu dünyada temsil eden prensler tarafından doldurulur. Gözlerin, kulakların ve dilin görevlerini ise yargıçlar ve valiler yüklenmişlerdir. John, bu kuramı toplumsal örgütlenişin eşitsizlikçi bir doğası olduğunu, buna uygun olarak çeşitli zümrelerin, mesleklerin ve grupların farklı işlere, farklı yetkilere ve farklı haklara sahip olacaklarını göstermek için kurmuştur. Buna göre din adamları da toplumun en üst ve en önemli zümresidir. Prens bağımsız davranamayacağı tek kurum Kilisedir. Prens başta olmak üzere devlet görevlilerinin dört niteliğe sahip olması gerekir ki bunlardan ilk ikisinin edinilmesi Kiliseye bağımlı olarak gerçekleşebilir: Tanrıya saygı duymak, kendini eğitmek, memurlar ve yöneticiler nezdinde öğrenmeye olan ihtiyaç ve uyrukların sevgisini kazanmak ve onları himaye etmek¹²⁹.

¹²⁷ Şenel, s.253.

¹²⁸ Okandan, s.206.

¹²⁹ Ağaoğulları/Köker, İmparatorluktan Tanrı Devletine, s.188.

John'un organizmacı toplum anlayışı ve bu anlayış temeline oturttuğu devlet görüşü, Kilisenin tüm erklerin kaynağını kendinde topladığı, her iki kılıcın da kendisine bağımlı olduğu (plenitudo potestatis) ilkesi ile uyum içinde görünmektedir. Ayrıca bu kuramın, feodal toplumda yerlerin değiştirilemez olduğuna ilişkin Ortaçağ düşüncesini yansıttığını söyleyebiliriz. Her insan yaptığı işten dolayı saygıyı hak eder ama kendi sınıfının dışındaki işlevlere göz dikmemelidir¹³⁰.

John'un siyaset kuramının özgün yanlarından birini teşkil eden tiranlık sorununun, siyasal iktidarın hukuk kurallarına uygunluğu, hukuk kurallarına dayanmayan keyfî iktidara karşı koymanın meşruluğu gibi, modern siyasal düşüncenin ana temalarına bir başlangıç niteliği taşıdığını söylemek mümkündür. John, iyi ve kötü bir yönetici arasındaki ayırım konusunda oldukça netti: "Kanunlara uygun olarak yönetim yapan kişinin, kral olmasına karşılık; filozofların dediği gibi tiran, halkı zora dayanan yönetmenliği ile ezen kimsedir. Kanun, Tanrının armağanı, nasafetin modeli, adaletin bir ölçüsü, ilahi iradenin bir benzeri, iyi kalmanın bekçisi, halklar arasında birleşme ve dayanışmanın bir bağı, ödevleri gösteren bir kural, kötülöklere ve onların yıkıcılıklarına karşı bir engel; şiddete ve bütün yanlış işlere bir cezadır. Kanuna zorla yahut hileyle saldırılır; bunun gibi kanun ya arslan gazabıyla ortadan kaldırılır ya da yılan düzeniyle bozular. Bu, hangi yolla yapılırsa yapılsın, saldırılan şeyin, Tanrının lütfu ve savaş için meydan okunulmanın, bir bakıma Tanrının kendisi olduğu açıktır. Kral, halkın kanunları

¹³⁰ Runkle, s.112.

ve hürriyeti için döğüşür. Tiran, kanunları hiçe indirmeden ve halkı köleliğe alçaltmadan kendini hiçbir şey yapmış saymaz”¹³¹.

John'un böylece tarif ettiği tiranlık kavramı devleti yönetenler için sözkonusu olabileceği gibi Kilise içindekiler için de sözkonusu olabilir. Tiranları öldürmenin meşruluğuna ilişkin olarak ise, “Kutsal kitabın verdiği yetkiyle, tiranları öldürmek, kanuna uygun ve şanlı bir harekettir; yeter ki, öldüren tirana yeminle bağlı olmasın, ya da böyle yapmakla, başka bir sebepten ötürü adalet ve şerefi elden bırakmak zorunda kalmasın”¹³². Buna göre, tiranı öldürmek için zehirleme gibi yöntemler kullanılamayacaktır. Ama, her ne olursa olsun, tiranlar özür dileyip kötülükten adaletin yoluna dönmedikçe acı çekmeye ve öldürülmeye mahkumdurlar. Tanrının adaleti bunu gerektirmektedir.

c- Aquina'lı Thomas

aa- Hayatı ve Genel Felsefesi

Hıristiyan düşünüşünü, evrende her varlığı, her olayı tutarlı olarak açıklayacak biçimde sistemleştirmeye girişen ve Hıristiyan teolojisini “Aristotelesçi” temellere oturttuğu kabul edilen Thomas, 1225 yılında Napoli yakınlarındaki Roccasecca'da dünyaya gelmiştir¹³³. Benedict tarikatının

¹³¹ SALISBURY'li JOHN, “Policraticus”, Çev. Mete Tunçay, **Devlet Felsefesi**, Der. Yavuz ABADAN, Ajans-Türk Matbaası, Ankara 1959, s.115.

¹³² Salisbury'li John, s. 116.

¹³³ Ağaoğulları/Köker, İmparatorluktan Tanrı Devletine, s.195.

merkezi olan bir manastırda öğrenim gören Thomas, ardından Napoli Üniversitesi'nde altı yıl fen, tarih ve felsefe okumuştur. 1244 yılında ise, Dominiken tarikatın girmiş ve daha sonra, Paris ve Köln üniversitelerine giden Thomas, Paris'te zamanın ünlü teologlarından Albert Magnus'dan dersler almıştır. Bilinen en ünlü eserleri, *Summa Theologica* ve *Summa contra Gentiles*'tir. Aristoteles ve Hıristiyanlığa dair sentezi başta kabul görmese de kısa bir süre sonra kabul edilmiş ve 1274'teki ölümünden uzun bir süre sonra 1323 yılında Kilise tarafından takdis edilmiştir. Nihayet 1879'da Papa XIII. Leo, Thomasçılığın Roma Katolik Kilisesinde temel teolojik giriş olduğunu deklare etmiştir¹³⁴.

Thomas, Tanrının varlığını kanıtlamak için Aristoteles'in "ilk harekete getirici "düşüncesini kullanır. Tek Tanrı vardır ve bu Tanrı salt ruhtur, yetkindir. Her şeyin sonu Tanrıdır, insanın sonu da. İnsan Tanrıya ulaşma yolunda ilerlediği sürece mutlu olur. Sonsuz mutluluğa ulaşmak ancak Tanrının lütfu ile olanaklıdır. Ayrıca Thomas'a göre Hıristiyan inançları aynı zamanda akılla kavranabilecek inançlardır. Ancak insan akli da bir noktada sınırlı olduğu için, Hıristiyan inançlarından bazıları, insan aklının kavrayabileceğinin ötesinde olan, gerçekliklerine ancak iman ile varılabilecek inançlardır¹³⁵. Böylelikle yapmaya çalıştığı şey, akılcı düşünüş ile Hıristiyan inancını uzlaştırmaya çalışmaktı. Tanrıya inanmak ve Tanrının emirlerini yerine getirmek, kurtuluşa erişmek için zorunluydu. Dolayısıyla Thomas'ın amacı da "akıl" ile "vahiy" ya da "iman" arasında bir zıtlık kurmak değil,

¹³⁴ Runkle, s.127.

¹³⁵ Şenel, s.257.

yeniden ve bütünlüklü bir sistem halinde inşa edilecek farklı bir Hıristiyan teolojisi yaratmak idi¹³⁶.

Akıl yoluyla ulaşılabilecek inançlarla ilgili bilgiye ulaşma yolundaki ilk basamağın “deney” olduğunu düşünen Thomas, Platonculuktan farklı olarak “tümel kavramlar”ın “idealar evreni”nde değil, nesnelerin özünde bulunduğu görüşünü benimsemektedir. Dünya üzerindeki nesnelerin nasıl hareket edeceklerinin ve nasıl bir değişim geçireceklerinin, yine bu nesnelerin içinde yer alan “öz” tarafından belirlendiğini benimsemiştir. Nesneler özünde bulunan ve gerçekleştirmek istediği ereğe doğru bir hareket içindedirler. Her nesne, kendi özünde var olan nitelikleri kendisini “o nesne” yapan nitelikleri gerçekleştirmeye yöneliktir ve bu nitelikleri gerçekleştirmeye, kendi özünü en mükemmel haliyle ortaya koymaya doğru bir erişim içinde bulunmaktadır¹³⁷.

Thomas insan doğasına ilişkin olarak Aristoteles’in *De Anima* adlı eserinde söylediklerinin doğru olduğunu kabul ederek insanın doğal fonksiyonları olan doğal bir varlık olduğunu söylemektedir. Ve doğal bir varlık olarak *Ethics* ve *Politics*’de belirtildiği gibi doğal amaçları vardır. Ancak insan Aristoteles’in öngördüğü doğal varlıktan daha fazla bir şeydir. Hıristiyan vukuf onun aynı zamanda Tanrının çocuğu olduğunu gösterir. Dolayısıyla başka ve daha yüce bir amacı daha vardır ki o da Tanrıya, yani yaratıcısına bağlılık ve sadakattir. Tanrı ise maddeler hiyerarşisinin zirvesinde yer alır. O saf

¹³⁶ Ağaoğulları/Köker, İmparatorluktan Tanrı Devletine, s.200.

¹³⁷ Ağaoğulları/Köker, İmparatorluktan Tanrı Devletine, s.202.

hakikati, saf oluşu, saf akli temsil eder ve mükemmelliği evrenin hareketine ilham verir¹³⁸.

bb- Devlete İlişkin Görüşleri

Thomas'a göre örgütlenmiş insan topluluğu olan devleti ortaya çıkaran şey, insanın "doğal içgüdü" idi. Bunun sonucu olarak devlet doğanın bir ürünüdür ve doğanın kanunlarına tâbidir. Doğa hiçbir şeyi mükemmel olmayan bir şekilde bırakmadığı için doğal bir oluşum olan devlet de mükemmel bir topluluktur ve aynı zamanda en mükemmel insan birliğidir. Devlet doğal bir ürün iken, Kilise doğaüstü bir varlıktır.

Doğal bir varlık olması nedeniyle devletin özünde bulunan kendine has bir ereği vardır ve bu da üyelerinin iyiliği, ortak yararadır. Bu amacına ise ancak bağımsız ve kendine yeterli olursa ulaşabilir. Ona göre devlet, ahlâki amaçları olan bir siyasî yapıdır (*a corpus politicum et morale*). Diğer yandan Kilise ise mistik bir yapıdır (*corpus mysticum*)¹³⁹.

"Siyaset" kavramını salt "yönetim" anlamında değil de yurttaşların siyasal kararlarda söz sahibi olması anlamında katılımcı bir boyut ile birlikte vurgulayan ve bu bağlamda "uyruk" yerine "yurttaş" kavramını gündeme getiren Thomas'ın siyasal rejimler hakkındaki değerlendirmesi siyasal iktidar

¹³⁸ W.T. JONES, *A History of Western Philosophy*, Harcourt, Brace and Company, New York 1952, s.443-444.

¹³⁹ Walter ULLMAN, *A History of Political Thought: The Middle Ages*, Penguin Books, 1965, s.179-180.

kavramını tanımlamasına bağlıdır. Ona göre insan, doğası gereği, başkalarıyla birarada yaşamak zorundadır ve bunun için bir yöneticiye ihtiyaç vardır. Bu ikisi arasında böylelikle karşılıklı ve bağımlı bir ilişki kurulmuş olmaktadır. Bu durum ise, yöneticilerin eylemleri üzerine bir sınırlama getirmekte ve yöneticinin kendi kişisel çıkarı doğrultusunda hareket etmesini engellemektedir; çünkü birlikte yaşayan insanların tek tek peşinde koştukları kişisel amaçlardan farklı bir ortak yarar vardır. Bu ortak yararın gözetilmemesi halinde birarada yaşamak imkânsızlaşır. Thomas'ın siyasal rejim tercihi ise, karma bir yönetimden yana gibi görünmektedir¹⁴⁰.

Thomas'a göre kanun ise, "insan hareketlerinin bir kural ve ölçüsü olduğu için, zorunlu olarak akla bağlıdır. İtirazları; kanunun, kendisine göre kişilerin belli hareketleri yapmaya zorlandığı veya belli hareketlerden alakonduğu, bir davranış kuralı ve ölçüsü olduğunu ileri sürerek cevaplandırırım. *Lex* sözcüğünün, kişiyi harekete bağladığı için, *ligando* sözcüğünden geldiği söylenir. Bundan başka, insan hareketlerinin kural ve ölçüsü, insan davranışlarının ilk prensibi olan akıldır. Çünkü, herhangi bir şeyi bir amaca gütmek aklın görevidir; ve Filozof'a göre, bu, hareketin birinci saikidir"¹⁴¹.

Ortak yarara yönelik olması zorunlu olan kanun, herhangi bir kimsenin akıyla değil, topluluğun veya topluluk adına hareket eden prensin akıyla yapılabilir. Kanunu böylece tanımlayan Thomas'a göre dört tür kanun

¹⁴⁰ Ağaoğulları/Köker, İmparatorluktan Tanrı Devletine, s.207-208.

¹⁴¹ AQUINA'lı ST. THOMAS, "Summa Theologica", Çev. Mete Tunçay, Devlet Felsefesi, Der. Yavuz ABADAN, Ajans-Türk Matbaası, Ankara 1959, s.125-126.

vardır: 1- Ebedi kanun 2- Doğal kanun 3- Kutsal kanun 4- İnsan kanunu. Ebedi kanundan kasıt, evreni yöneten, evrenin yazgısını çizmiş olan “evrensel Tanrısal akıl”dır. Herşeyin üstün bir akla, bir mantığa göre ayarlanması, akıllı, ussal bir yaratık olan insanı, öteki yaratıklar gibi içinden gelene kapılıp sürüklenmekten kurtarır; etkin kalmasını, Tanrının kendisine yüklediği görevi isteyerek, bilerek yerine getirmesini sağlar¹⁴². Doğal kanun ise, insanın kendi potansiyel varlığını hem bireysel hem toplumsal olarak en yüksek düzeyde gerçekleştirebilmek için peşinden gideceği eylem kurallarıdır. Thomas, doğal kanunu insanın doğal eğilimlerine, doğal amaçlarına uygun düşen ve bunları mükemmelleştirecek kurallar bütünü olarak kavrar; insanın doğal eğilim ve amaçları da ancak bir toplumsal yaşam içinde mükemmelleştiği için doğal kanun aynı zamanda topluluğun ortak iyiliği ve refahını da amaçlar. İnsanın yaptığı ve somut toplumsal yaşamında uyguladığı kurallar bütünü olan insan kanunu ise, kaynağını ebedi kanun ve doğal kanundan almaktadır. Dolayısıyla bunlarla uyum içinde olmalıdır. Tanrısal kanun ise insan yaşamının yönlendirilmesi, yönetilmesi için gerekli olan kanundur. İnsanın kendi eylemlerinde başvurduğu, kendi varoluşuyla sınırlı akıl, aynı zamanda sahip olduğu Tanrısal boyutu kavramaya yetmez. Ayrıca insan, kendi somut varoluşu içinde, kendi sorunlarının doğru çözüm yolları hakkında nihai ve mükemmel bir karar varamaz, çünkü böyle bir çözüm insan aklının sınırlarını aşar. Bu nedenle ancak vahiy ya da nakil

¹⁴² İlhan F. AKIN, **Kamu Hukuku**, 2. B., Fakülteler Matbaası, İstanbul 1980, s.55.

yoluyla gelen buyruklara iman ederek kavrayabileceği Tanrısal kanunu ifade eden kurallara ihtiyacı vardır¹⁴³.

B- MODERN DEVLETİN ORTAYA ÇIKIŞI VE EGEMENLİK KURAMI

Modern devlet yapısı esas olarak 17. yüzyılda karşımıza çıksa da oluşum sürecini 15. yüzyıla kadar dayandırmak mümkündür. Bu bölümle ilgili vurgulanması gereken nokta, modern devletin oluşumu dediğimiz bu sürecin, tıpkı feodalite gibi, bütün ülkelerde aynı seyri izlemediğidir; diğer deyişle, bu konuda monolitik bir süreçten bahsedemeyiz. Her devletin bu sürece ilişkin kendine has özellikleri vardır, dolayısıyla bu farklılıkları silmemek veya silikleştirmemek için, “modern devlet” tamlamasını bir toplayıcı kavram, daha doğrusu bir ideal tip olarak anlamak gerekir. Max Weber’in kullandığı anlamda “ideal tip”te, gerçeklikte gözlenen bazı özelliklerin öne çıkarılması ve bazılarının bir yana bırakılması yoluyla inşa edilmiş bir model tasarımı ya da soyut bir düşünsel kurgu sözkonusudur. Bu ideal tipe ait farklı somutlaşma biçimleri ortak özden uzaklaşma anlamına gelmediği sürece, ideal tipin dışına çıkma sözkonusu olmaz¹⁴⁴.

15. yüzyılın sonuna geldiğimizde Avrupa’da beş yüz kadar siyasî birim vardı ama feodal düzen gözle görülür biçimde çökmeye başlamıştı¹⁴⁵. Feodalizmin çöküşünden önce Poggi’nin 13. yüzyılda geç Ortaçağdaki

¹⁴³ Ağaoğulları/Köker, İmparatorluktan Tanrı Devletine, s.214-215.

¹⁴⁴ Sancar, Şiddet Tekeli, s.27.

¹⁴⁵ Camilleri/Falk, s.13.

değişimlerden hareketle ortaya attığı Ständestaat (zümreler yönetimi) bu bağlamda değinilmesi gereken bir noktadır. Poggi'ye göre, 13. yüzyıla gelindiğinde feodal düzenin sosyoekonomik tabanı önemli bazı değişikliklere uğramıştı. Bunların arasında kentlerin gelişimi özellikle önemlidir¹⁴⁶.

Kentlerin yükselişi, o zamana kadar hangi düzeyde olursa olsun lord-vassal ilişkisine dahil iki tarafın yönetimindeki sisteme yeni bir siyasal güç daha ekledi. Bölgesel hükümdar ile vassallar arasındaki değişen dengede, bir tarafın diğerine karşı kullanabileceği olası bir müttefik olarak da olsa, bu tür bir gücün en azından göz önüne alınması gerekiyordu. Ancak sorun bu kadar da basit değildi. Kentler, yüzyıllardır süregelen çöküntü ve terk edilmişlikten sonra yeniden güçlendi. Bu değişim ise oldukça özgün ve daha önce rastlanmadık bir biçimde gerçekleşti. Tek tek güçsüz olan bireylerin ortak hareket edebildikleri merkezler kurmalarına yol açtı. Böylece kentler, tüzel yapısı olan birtakım haklar iddia ediyorlardı¹⁴⁷.

Kentler kendilerine verilmiş imtiyazları kullanmak ve korumak için iki tür askeri kaynaktan yararlandı: Kent surları ile diğer kaleler ve kent milisleri. İlki tamamen savunmaya yönelikti. İkincisi ise, hem savunma hem de saldırı amacıyla kullanılabilirdi. Her iki kaynak da, kentin giderek artan ekonomik gücüyle besleniyordu. Buna karşın kentte yaşayanlar kendilerinden başka hiç kimseyi yönetmek hakkını kullanmak istemiyorlardı. Kendi kendilerini yönetmek istemeleri bile, mala ve üretime yönelik bir yaşam biçiminin korunması ve zenginleştirilmesi için gerekli görüldüğündendi; liderlik

¹⁴⁶ Poggi, s.53.

¹⁴⁷ Poggi, s.54.

etmek ve savaşmak için değil. Ancak bu isteğin feodal yönetim sisteminde karşılanması olanaksızdı. Dolayısıyla kentlere verilen ilk beratlarla ve hükümdarın ya da kentlerin hükümdardan bağımsız olarak düzenledikleri diğer yasal kaynaklarda temel amaç, feodal sistemdeki esasa ve usule ilişkin kurallardan “muaf tutulan” bir hukuksal alan yaratmaktı. Ancak kentler her ne kadar hukuksal ve siyasal olarak özerk olsalar bile bu özerklik bölgesel bir yönetim çevresinde tanımlanıyordu. Bölge yönetimi vazgeçilmez bir unsur olarak kalıyor; ancak kentlere göre düzenlemeler yapabiliyordu. Aslında bu geniş çerçeveyi kırmak ve kendi başlarına ayakta duran egemen siyasal birimlere dönüşmek kentlerin çıkarlarına ters düşerdi. Diğer bir deyişle, kent-devletlerin kurulmasını olanaklı kılmış “klasik yol”, Batı’nın Ortaçağ kentlerince izlenmemiştir. Bu yapıda trafik, yalnızca kentle kırsal alan arasında değil, aynı zamanda başka kentler ve bölgeler arasında gidip geliyordu¹⁴⁸.

Kentlerin siyasetle uğraşmaya başlaması, bölgesel hükümdar ile feodal imtiyaz sahipleri arasındaki güç dengesinin ilki lehine dönmesi, imtiyaz sahiplerinin bölgesel yönetime katılma koşulları ve bu katılımın gerçekleştiği yapıların değişime uğraması Ständestaat’ın ortaya çıkışını belgelemektedir Poggi’ye göre. Bu yapı içinde güçlü kişilerin ve zümrelerin meclisleri olan ve *estate* denilen bu kurumların tümü yerel düzeyi aşan, ancak bütün ülkeyi kapsamak yerine bölgesel olan yetkilerle donatılmıştı.

¹⁴⁸ Poggi, s. 56-58.

Bu siyasî yapılanmanın ilk mirası, hakları çiğnenmiş olanların zorla hak aramalarının bu sistemde daha ender görülmeye başlanmasıdır. Çeşitli bölgelerde hükümdarlar mahkemeler kurup yeni yasalara uygun olarak adalet dağıtmaya başlamışlardı. Ayrıca artık siyaset, emir vermek ve emirleri zorla uygulamak yerine istişare etrafında dönüyordu. Ve haklara ilişkin anlaşmazlıkların çoğu feodal ilişkiler yerine hükümdarın ve Stände'nin karşılıklı "kamusal" yetkileri etrafında döndüğü için, geleneklere dayalı "barbar" ya da "halk" hukuku yerine Roma ya da Kilise hukuku kullanılır olmuştur.

Siyasal sürecin içeriğine bakacak olursak, bölgesel hükümdar, feodal lord ve kent kökenli gruplar arasındaki çeşitli ve birbiriyi kesişen ittifaklara rağmen, kentteki gruplar yönetim sisteminde meşru bir yer edinir edinmez, bölgesel hükümdarı feodal lordların siyasal önemini kısıtlama çabasında desteklediler. Bu temel eğilim ise, hükümdarın, imparator, Papa ya da kralın hükmü altına girmeyi reddetmesi ve bölgesel hükümdarlar arasındaki değişen askeri ve diplomatik denge ile bağlantılıydı¹⁴⁹.

Mutlakiyet döneminin öncüsü olduğunu söyleyebilirsek de bu yönetim biçimini egemenlik, meşruiyet, teritoryallik gibi unsurlar bakımından olan eksikliği nedeniyle modern olarak nitelemek oldukça güçtür.

¹⁴⁹ Poggi, s.60-76.

1- Modern Devletin Ortaya Çıkışına Yol Açan Gelişmeler

Bu başlık altında öncelikle ekonomik gelişmeler, ardından sosyal ve kültürel alanda yaşanan gelişmeler ve nihayet siyasî yapıda ortaya çıkan değişiklikler ele alınacaktır. Yukarıda belirttiğimiz gibi, modern devletin oluşumu hem monolitik bir süreç değildir hem de bu süreç uzun yüzyıllara yayılmış bir haldedir. Dolayısıyla bütün bu süreci ayrıntılarıyla ve her ülkede yaşanan farklı süreci tek tek ele almak bu çalışmanın sınırlarını aşar niteliktedir. Bu nedenle, esas olarak, özetlemeye çalışacağımız bu süreçte yaşanan ve modern devletin oluşumunda en göze çarpar nitelikte olan hususlar üzerinde durulacaktır.

a- Ekonomik Gelişmeler

Modern devletin oluşumuna giden yolda ekonomik anlamda belirleyici olan etken, ekonomik olduğu kadar toplumsal ve politik bir anlamı da olan kapitalizmin doğuşudur. Bir sürece işaret eden kapitalizmin bu dönemde aldığı görünüm ise, ticaret kapitalizmidir. Sanayi kapitalizmi denen ikinci evre, kapitalizmin Sanayi Devriminin ardından aldığı biçimdir.

Para ekonomisinin geçerli olmadığı feodal sistemde feodal beylerin malikanelerinde yapılan üretim, feodal beyin ailesinin ve serflerin hemen hemen tüm gereksinimlerini karşılamaktaydı. Hatta malikanelerin zanaatçıları da malikane topluluğunun sınırlı sanayi malı gereksinimlerini de karşılıyorlardı. Bu nedenle malikaneler kendine yeterli ekonomik birimlerdi.

Bugünkü anlamda artık değerin sözkonusu olmadığı bu dönemde ne emek ne de emek ürünleri meta değildi.

Ancak feodal düzenin çözülmesiyle birlikte kendine özgü bu ekonomik yapı da dönüşmeye başladı. Bu dönüşümde Haçlı Seferleri sayesinde ortaya çıkan sermaye birikimi, coğrafi keşifler sayesinde yapılan deniz aşırı seferlerin de etkisi vardır. Ayrıca feodal toplumdaki statik efendi-serf ilişkisinde ekonomik bağlarla sıkıca bağlı olan köylüye, ticarî büyüme, para ekonomisinin gelişmesi, şehirlerin yükselmesi bu bağlardan kurtulma imkânı verdi. Kırsal kent arasındaki yeni ilişki, şehir halkının zamanını ticarete vermesini, yiyeceklerin büyük bölümünün kırsal alanlardan gelmesini gerektirdi. Böylece sınıai ürünler üreten ve ticaretle uğraşan şehir halkı ile artık kendi besin maddelerini üretmeyen insanların varlığından ötürü, genişleyen pazara daha fazla ürün yetiştirmeye uğraşan köylü arasında bir işbölümü doğmuş oldu¹⁵⁰. Ayrıca zamanla feodal düzenin iç çelişkileri ve Haçlı seferlerinin yarattığı ticaret ile topraktan elde edilen servet yanında ticaretten elde edilen servet, aristokratların yanında ticaret ile zengin olmuş tacirler yaratılmış oldu. Bu yeni sınıflar kasabalarda, kentlerde oturdukları için kendilerine "kentsoylu" anlamına gelen "*burjuva*" (bourgeois) denmeye başlandı. Topraklar sınırlı olduğu halde ticaretin böyle bir sınırı, dolayısıyla ticaretten elde edilecek servetin de bir sınırı yoktu¹⁵¹.

Bunun yanısıra para da artık önem kazanmaya başlamıştı. Yükselen orta sınıf parasını saklamıyor, iş alanını genişletmek, kazançlarını

¹⁵⁰ Huberman, s.54.

¹⁵¹ Şenel, s.279.

arttırmak gibi işlere kullanıyordu. Bu değişim aynı zamanda Kilise öğretisinin zayıflamasındaki etkenlerden biri olmuştur. Çünkü bu öğretime göre tefecilik günahı. Bu çıkar çatışması karşısında gerileyen Kilise oldu.

Poggi'nin Ständestaat tezini açıklarken belirttiğimiz gibi, feodal dönemin sonlarına doğru kentler canlanmaya başlamıştı. Charles TILLY'ye göre Avrupa'nın şehirler sistemi sermaye yoğunlaşmasında yaşanan ilişkilerin değişmesini temsil ederken, devletler sistemi zorun yoğunlaşmasında yaşanan ilişkilerin değişimini gösterir. Avrupa şehirleri belli bir zamanda birkaç şehir grubunun (genellikle tek egemen bir merkez çevresinde) ötekilere egemen olduğu gevşek ticarî ve sınaî hiyerarşi oluşturmuştur. 16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar Avrupa'da birçok bölge, Milano, Lyon ve Manchester'in artalanları da içinde olmak üzere, haneler dahil küçük imalat birimlerinin çoğalması ve onların uzak pazarlarla bağlarını kuran küçük tüccarlarıyla, sanayileşme öncesi evreye tanıklık etti. Bu büyük sınaî yayılma sırasında, emeğin sermayeye gitmesinden çok emek sermayeye gitti; kırsal emek, sermayenin sahip olduğu üretim araçlarını kullanarak ücretli emeğe dönüşüm anlamında proleterleşti fakat hane ve küçük dükkanlarla sınırlı kaldı¹⁵².

Ancak bu arada şehirlerin korumacı tavrı karşısında 15 ve 16. yüzyıllarda devletin uygulamaları sayesinde merkantilist sistem kabul ettirildi ve bir ulusal piyasa kurulmasına yol açılmış oldu. Bu sistem esasında birden çok soruna çözüm olmuştur. Yeni bir oluşum olan merkezî devletin dış

¹⁵² Charles TILLY, **Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu**, Çev. Kudret Emiroğlu, İmge Kitabevi, Ankara 2001, s.90-94.

politika alanında egemen bir güç oluşturabilmesi için ulusal bölgenin bütün kaynaklarını seferber etmesi gerekiyordu. Bunun için de içeride feodalizmle parçalanmış olan ülkelerin birleşmesi gerekiyordu. Ekonomik olarak, birleştirme aracı sermayeydi. Bu da ticaretin gelişmesine özellikle uygundu. Son olarak, merkezî devletin iktisat politikasının temelindeki idari yöntem, geleneksel yerel yönetim sisteminin devlet düzeyinde daha geniş bir alana yayılmasıyla elde edilmişti¹⁵³.

Özetleyecek olursak, ticaretin ve sanayinin gelişmesi ile feodal kendine yeterlik ortadan kalkmış, bölgelerarası ekonomik ilişkiler, karşılıklı ekonomik gereksinim, çapı gittikçe genişleyen bir ekonomik bütünleşme sürecine yol açmıştı. Buna karşın siyasî birimler, bir önceki dönemin ekonomik yapısını yansıtan küçük siyasal birimler olduğu için yeni üretici güçlerin gelişmelerine engel oluyordu. Yani daha geniş çaplı bir ekonomik bütünleşme, daha geniş çaplı bir siyasal bütünleşmeyi gerektiriyordu. Bunun için burjuvazi mutlak monarşi yönündeki eğilimleri destekledi. Bu bağlamda mutlakiyetçi monarşi, pazarın genişlemesi ile eşzamanlı bir gelişme göstermiştir; mutlakiyetçi monarşinin belirleyici özelliği kural koyan ve kuralları uygulatan tekeli güç olmasıdır. Pazar mekanizmasının işlerliği, kural birliğini, kararlılığı ve iç barışı gerekli kılmaktadır. Yerel güç odaklarının varlığı ve işlemesi pazarın genişlemesi önünde engeldir¹⁵⁴.

¹⁵³Karl POLANYI, *Büyük Dönüşüm*, Çev. Ayşe Buğra, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2000, s.111-112.

¹⁵⁴ Şaylan, s.21.

b- Sosyal ve Kültürel Gelişmeler

Ekonomik alanda yaşanan bu gelişmelere 16. yüzyılda sosyal ve kültürel alanda yaşanan bazı gelişmelerin eklendiğini görüyoruz. Bunların en önemlileri olarak saptayabileceğimiz ise Reform, Rönesans ve Roma hukukunun yeniden canlanmasıdır.

Bir yandan Kilisenin Büyük Ayrım ve sonrasında iyice belirginleşen bunalımı, diğer yandan ulusal krallıkların Papa ile olan mücadeleleri ve nihayet toplumun alt katmanlarında, özellikle de köylüler arasında baş göstermiş olan hoşnutsuzluklar, tüm Avrupa'yı kapsayacak yeni bir dinsel ve siyasal hareket başlatmıştır. 12. yüzyıldan itibaren, Fransa'dan İngiltere'ye, Almanya'dan İsviçre'ye, Macaristan'dan Çekoslovakya'ya, Avrupa'nın batısı ile doğusunda yaygınlaşan bu yeni hareket, "Reform hareketi" olarak adlandırılır¹⁵⁵.

Reform hareketinin ortaya çıktığı dönemde Avrupa'da hızlı bir nüfus artışı yaşanmaktaydı ve bu artış aynı zamanda –bugünden geçmişe bakıldığında- insan yaşamını olumlu geliştirdiği kabul edilen ticarete, teknolojiye, eğitim ve sanat alanlarındaki yenileşmelerle birarada gerçekleşiyordu. Bu yenilikler, özellikle kentlerde yaşayanlar açısından ekonomik gelişmelerle beraber yeni toplumsal ve siyasal taleplerin ortaya çıkmasını da beraberinde getirmekteydi. Ayrıca krallığın, ticaret ve kent yaşamındaki gelişmelerin yarattığı toplumsal tabakalaşma örüntüsü içindeki

¹⁵⁵ Mehmet Ali AĞAOĞULLARI/Levent KÖKER, *Tanrı Devletinden Kral-Devlete*, 2. B., İmge Kitabevi, Ankara 1997, s. 86.

değişim ve çelişkilerden yararlanarak iktidarını güçlendirmesi, kaçınılmaz olarak, Kilise ile krallığı karşı karşıya getiriyordu. Bunun yanısıra kentliler de kendi içlerinde bazı çatışmalar yaşıyorlardı. Bunlardan başka, matbaanın bulunması ve basılı eserlerin yaygınlaşması gibi etmenler de Reform hareketine giden yolda karşımıza çıkan gelişmelerdir. Son olarak, 16. yüzyılda yaygınlık kazanmaya başlayan ve bireyin doğrudan Tanrıyla ilişki kurabileceğini, bunun için Kiliseye gerek olmadığını kabul eden Hıristiyan gizemciliğini de bu hareketin ortaya çıkışında pay sahibi olmuştur. Kiliseye karşı girişilen bu hareketin önderleri ise Almanya'da Luther ve Münzer, İsviçre'de ise Calvin olmuştur¹⁵⁶.

Genellemelere varmak zor olmakla birlikte Reform hareketinin sonuçlarına bakacak olursak, ilk elden söyleyebileceğimiz husus, bu hareket neticesinde Avrupa ölçeğinde "evrensel" bir örgütlenme olan Roma Kilisesi ve bu Kilisenin hiyerarşik örgütlenişi parçalanmıştır. İkinci olarak bu hareketin, genel kabulün aksine, özgürlük adına girişilmiş bir hareket olmadığını söyleyebiliriz. Kilisenin ve Papanın otoritesi yerine Tanrısal bir prens otoritesini geçiren, bireyin yaşamını Katolik Kilisesinin hegemonyasından kurtarıp Tanrısal prensin ve İncil'in hegemonyası altına koyan Luthercilik ile pasif itaat kavramıyla siyasal iktidarın üstünlüğünü meşrulaştıran Calvin'in görüşleri, Reform'un özgürlük gibi bir amacı olmadığına yeterli kanıttır. Üçüncü olarak, Reform hareketinin Protestanlık bağlamındaki ürünü, siyasal iktidar ile ruhani otorite ayrımını ulusal bir temele oturtmak değil, ruhani otoriteyi siyasal iktidara tâbi kılmak olmuştur. Sonuçta

¹⁵⁶ Ağaogulları/Köker, Tanrı Devletinden Kral-Devlete, s.92-93.

siyasal iktidar dini denetleyen, bu alana da egemen olan dinsel bir boyut kazanmıştır. Reform'un modern toplumun oluşum sürecine katkıları bakımından getirdiği yenilik, iktidarın Tanrısal prenste çıplak bir nitelik, doğrudan bir zor kullanma tekeli olarak anlaşılmasıdır. İktidarın bu anlamda çıplaklaşması, modern toplumsal örgütlenmenin temel özelliği olan en üstün, bölünmez, devredilmez ve tek güç olarak egemenlik kavramına da temel oluşturmuş gibi görünmektedir¹⁵⁷.

Bir diğer hareket olan ve yeniden doğuş anlamına gelen Rönesans, tarihsel temelleri bulunan, bir diğer deyişle, Ortaçağ geçmişinden gelen değişimlerin etkilediği ve kendinden sonraki dönemlerin oluşumlarını (modern toplumun ortaya çıkışını) biçimlendiren bir yenileşme hareketidir¹⁵⁸. Rönesans'ın karanlık bir çağın ardından bir canlanma olarak değerlendirilmemesi Ortaçağdaki siyasal düşüncelerin zaman içindeki farklılaşmasıyla da uyumludur. Çünkü 12. yüzyılda başlayan ticaretin ve kent yaşamının canlanması, bu canlanmayla eşzamanlı olan kültürel uyanış, Salisbury'li John ve Aquina'lı Thomas'ın kültürel düzeyde getirdikleri yenilikler ve bunların sonradan Padova'lı Marsilius, Ockham'lı William ve Dante tarafından işleniş biçimleri Rönesans'ın köklerinin üç yüz yıl geriye uzandığını gösterir¹⁵⁹.

Geçişten öte bir nitelik taşıyan Rönesans hakkında vurgulanması gereken ilk husus, Rönesans'ın dinsel niteliği pek ağır basmayan bir

¹⁵⁷ Ağaoğulları/Köker, Tanrı Devletinden Kral-Devlete, s.134-137.

¹⁵⁸ Ağaoğulları/Köker, Tanrı Devletinden Kral-Devlete, s.143.

¹⁵⁹ Ağaoğulları/Köker, Tanrı Devletinden Kral-Devlete, s.144.

“özgürlük” kavramı etrafında oluşan “bireycilik” anlayışının değişik bir biçimde gelişimine temel oluşturan bir hareket olarak, yeni bir insan felsefesinin temelini atmış olmasıdır. Ortaçağ boyunca Kilisenin ahlâkî kayıtlarına maruz kalan birey, Rönesans ile bunlardan kurtulmuştur¹⁶⁰.

Artık insan, kendi eylemiyle kendini gerçekleştiren, kendi tarihini kendi yapıp ettikleriyle oluşturan bir varlıktır. İnsan, birey olarak toplumdan ayrı bir varlık olarak anlaşılmaya başlanmıştır. İnsanı bu biçimde cemaat, aile veya toplumsal tabakaların önceden verili hiyerarşik ve değişmez kalıplarının dışında, ayrı bir varlık olarak anlamının köklerini ise Rönesans ile başlayan kapitalizme bağlamak mümkündür. İnsan, toplumsal bağlarından soyutlanarak değerlendirilebilir bir varlık haline gelmiştir. Bu dönemde, insan anlayışına paralel olarak zaman anlayışında da birtakım farklılıklar olduğunu görmekteyiz. Zaman, insan dışı güçlerin dünyanın hareketini düzenlemesiyle oluşan bir süreç değil, insanın kendi eyleminin egemenliğine bağımlı bir oluşturdur. Bu yeni anlayış, zamanın akışı ile insanın bireysel iradesi arasında bir bağlantı kurmuş olmakla beraber, “tarih”in geçmişin birikimlerine dayalı, aşamalarla belirlenen bir “ilerleme” olarak anlaşılmasına dönüşmemiştir¹⁶¹.

Bu dönemin en bilinen düşünürü ise Niccolo Machiavelli’dir. Machiavelli hem Rönesans dönemindeki çağdaşlarının, hem siyasal düşünce tarihçilerinin ve hem de genel olarak siyaset kuramı ile ilgilenenlerin oldukça farklı biçimlerde yorumladıkları bir düşünürdür.

¹⁶⁰ George Catlin, A History of the Political Philosophers, George Allen and Unwin Ltd., London 1950, s.188.

¹⁶¹ Ağaoğulları/Köker, Tanrı Devletinden Kral-Devlete, s. 148-150.

Gündelik politikada, amaçların değil araçların ön plana çıkması, iktidarın elde edilmesi için, ahlâka uymasa da, her türlü yola başvurulmasının meşru sayılması, Machiavelli'nin savunduğu bir davranış kuramı anlamında "Makyavelizm" diye anılagelmiştir¹⁶².

Machiavelli'nin siyasal iktidar anlayışının temelinde, insan doğası hakkındaki görüşleri yer alır. Machiavelli'ye göre insanın değişmeyen, zamana ve mekana göre farklılaşmayan bazı evrensel özellikleri vardır. Ancak Machiavelli'nin insan doğasındaki kötülükleri vurgulayış biçimi, doğrudan dünyevi hayata ilişkindir ve aksini, yani insanların bütünüyle, mutlak (yani Tanrısal) bir kötülükle donatılmış oldukları anlamını taşımaz. İnsan doğası gereği kötüdür, ama bu kötülüğün de sınırları vardır¹⁶³.

Machiavelli'nin insan doğası hakkındaki görüşleri, bu dünyayı, bu dünyada iyi bir hayat kurmayı önemseyen ve bunun için eylemde bulunan bir akılcı insan tipinin temel özelliklerini içermektedir. Aslında Machiavelli kötülük veya bencilliğin genel insan dürtüsü olmaktan çok bunların toplumsal çürümenin belirtileri şeklinde İtalya'da hüküm sürüşüyle ilgiliydi. Siyasal düşünüşünün odak noktası, İtalyan birliğinin sağlanması idi. Ancak İtalya, monarşinin Fransa ve İspanya'da sağladığı kısmi düzelmeden yoksun, bozuk bir toplum örneğiydi. İtalya'da sorun bozuk bir toplumda devlet kurmaktı. Machiavelli böyle durumlarda mutlak monarşi dışında kuvvetli bir hükümetin

¹⁶² Bunun için bkz. Cassirer, s.122 vd.; Sancar, Devlet Akı, s.21 vd.; Giovanni SARTORI, **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev. M. Tunçer Karamustafaoğlu – Mehmet Turhan, Yetkin Yayınları, Ankara 1996, s.50.

¹⁶³ Ağaoğulları/Köker, Tanrı Devletinden Kral-Devlete, s.161.

mümkün olmadığına inanmıştı¹⁶⁴. Ona göre, birliğin sağlanmasında bir yandan Papalık, feodal prensler gibi feodal kalıntılarla, bir yandan da burjuvazinin siyasal birliğinin yarı yolda kalmış örgütleri olan kent devletleri ile uğraşılması gerekiyordu. Bunların içinde en güçlüsü Papalıktı. Ona göre Papalık, İtalyan birliğini engelleyen bir kurumdu. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, Machiavelli dine değil Papalığa karşıydı. Görüldüğü üzere, ahlâk anlayışının temelinde dinsel değerler değil başarı ilkesi yatmaktadır. Onu, aristokrasinin dinsel kültürüne ve dinsel düşüncesine karşı burjuvazinin kendini dinden ve dinsel ahlâkın bağlarından kurtarmış pozitivist, pragmatik, laik görüşlerin temsilcisi sayabiliriz¹⁶⁵.

Machiavelli siyasal düşüncede bir dönüm noktası sayılabilir. Çünkü ondan önceki düşünürler, burjuvazinin siyasal görüşlerini savunuyor olsalar da kendilerini dinsel düşüncenin etkisinden kurtaramamışlardır. Machiavelli ise siyasî erkin kuvvetten doğduğunu kabul eder. Böylece siyasal düşüncü, dinsel düşünceden arındırarak laikleştirmiş, dinsel olan ve olmayan her türlü önyargıları bir yana bırakmaya çalışarak siyasal düşüncü aynı zamanda bilimselleştirme girişiminde bulunmuştur.

¹⁶⁴ George SABINE, *Siyasi Düşünceler Tarihi 2*, Çev. Alp Öktem, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayını, Ankara 1969, s.13.

¹⁶⁵ Şenel, s.307.

c- Siyasal Gelişmeler

Yeni gelişen burjuvazinin önündeki bir başka engel de geleneksel adalet anlayışı idi. Artık feodal nitelikli hukukî ve idarî düzen, mesleğinin ahlâkıyla yoğrulan sosyal kategoriye uymuyordu. Tacirler, ihtiyaçları doğrultusunda yeni hukukî düzenlemeler isteyecek, feodal adaleti sağlamaya yönelik yöntemlere karşı çıkıyorlardı. Bir kez ve her zaman için belirlenmiş düzen içindeki bu yöntemde ilahi adalet haksız olanı gösteriyordu. Artık eyleminin belirleyicisi sayılan insanla yaratıcısı arasındaki ilişki farklı biçimde düşünülüyordu. Tacir, dünyevi işleri, ticarî etkinlikleri, Tanrının karışmadığı bir alanda sürdürdüğünü savunuyordu. Dünyevi ilişkileri Tanrı yönlendirmediğine göre, onun yerini alacak bir yönlendiriciye, kapalı ya da açık, ticarî devlete ihtiyaç duyulmaktaydı. İşte bu dönemde, modern siyasî-hukuksal kavramsallaşma bu arayışın ifadesi, Tanrının dünyevi alandan dışlanması da modern kavramların varlık nedenidir¹⁶⁶. Bu noktada modern devletin mecburen laik olarak ortaya çıktığını ileri sürmek de yerinde olacaktır.

Roma hukukunun tam bu noktada devreye girdiğini söyleyebiliriz. Roma özel hukukunda mülkiyete verilen önemin yanısıra Roma kamu hukuku da siyasî erkin krallarda toplanması sürecinde etkili oldu. Bu gelişim, gerek coğrafi gerekse kronolojik olarak mutlakliyetin çıkışıyla aynı anda olmadıysa da, mutlak yönetim sisteminin ruhuna, sosyo-ekonomik ve kültürel alanlarda ticarileşme ile bireyciliğin ilerlemesine denk düşmekteydi¹⁶⁷. Roma hukukunun krala verdiği ilk hizmet, feodal güçlere karşı giriştiği mücadelede

¹⁶⁶ Cemal Bali AKAL, *İktidarın Üç Yüzü*, Dost Kitabevi, Ankara 1998, s.68.

¹⁶⁷ Poggi, s.93.

ona destek olmasıydı. Parçalı bir iktidar yapısı sergileyen feodalizmin karşısına böylece kamusal alan (res publica) ve kamusal güç (imperium) gibi kavramlarla beraber ülkede tek bir kamusal gücün bulunduğu ve bu gücün de tek bir yerde (kralın elinde) toplanması gerektiği sonucu çıkmaktaydı. İkinci olarak, kralın ülkesinde imparator olduğu fikrinin benimsenmesi ile krallık hem imparatorlardan bağımsız olmakta hem de bu durum, Roma hukukunun İmparatora tanıdığı bütün yetkilere ve haklara sahip bulunduğu anlamına gelmekteydi. Roma hukuku son olarak, krala Papalıktan bağımsız olabilmesi için gereken hukuksal ve düşünsel silahları sağlama hizmetinde bulundu. Krallık hukukçuları, "imperium"un halktan kaynaklandığı ilkesine yeniden canlılık kazandırarak siyasal iktidarın kaynağına halkı yerleştirmiş ve böylece Papalığın *plenitudo potestatis* savını çürütmüş oldular¹⁶⁸. Ayrıca iki alan arasındaki zorunlu ilişkiler, pratikte siyasal iktidarın Kilise kurumlarının işleyişine müdahalesi sonucunu doğurdu. Kilisenin zorlayıcı güç bakımından devlete muhtaç bir durum içine sokulması, ister istemez krala bir üstünlük sağlamaktaydı. Kilise mallarının vergilendirilmesiyle başlayan bu gelişme, Kilisenin bütünüyle devletin denetimi altına sokulmasıyla son buldu¹⁶⁹.

Özetle, feodal dönemden modern devletin ilk örnekleri sayılan mutlakiyetçi devletlere geçişte, temel mücadele krallık ile Kilise ve yerel güç odakları arasında olmuştur. Krallık her iki cepheden de galip çıkarak geleneksel toplum formundan farklı olarak belirsiz uçlar değil, çizilmiş belirli sınırlar içinde ve iktidarın ikiliğinden sıyrılıp tek iktidar olarak hüküm sürmeye

¹⁶⁸ Ağaoğulları/Köker, Tanrı Devletinden Kral-Devlete, s.15-16.

¹⁶⁹ Ağaoğulları/Köker, Tanrı Devletinden Kral-Devlete, s.34.

başlamıştır. Krallık bünyesinde gerçekleşen bu güç yoğunlaşmasında dönemin yükselen değeri olan yeni toplumsal sınıf burjuvazinin kendi çıkarları doğrultusunda tercihini krallık yönünde kullanmasının da payı vardır. Dolayısıyla "burada sözkonusu olan, içeride yerel ve kesimsel iktidarları/güçleri çökertecek, idarenin ve hukukun birliğini/bütünlüğünü sağlayacak, şiddet araçlarını kesinleşmiş sınırlar içinde tekel altına alacak, dolayısıyla bütün tekellerin en önemlisi olan silah ya da şiddet tekeli elinde tutacak, dini dünyevi alanın dışına çıkaracak, birbirleriyle mücadele halindeki toplumsal grupları belli sınırlar içinde tutacak ya da zorunlu görüyorsa bu güçlerden birini imha edecek, dışa karşı koruyucu gümrükler oluşturacak, sınırları koruyacak, yeni pazarlar fethedecek bir devin, "Leviathan"ın doğuşudur"¹⁷⁰. Bu bağlamda egemenlik ise, ulusal bütünleşme ve feodal güçlerin tasfiyesi yoluyla devlet erkinde merkezîleşmeyi simgeleyen bir kavram olarak anlaşılmaktadır. Diğer bir deyişle, modern devlet yapısında egemenliğin yerine bakacak olursak, Jean Bodin'in 1576 yılında yayımlanan "Devletin Altı Kitabı" adlı yapıtında Latince "superanus" sözcüğünden türeterek ortaya koyduğu egemenlik kavramı, Ortaçağa özgü siyasal iktidarı ikiye parçalayan anlayışa son vermekte ve 15. yüzyıldan başlayarak oluşum süreci içine giren ve 17. yüzyılda belirginleşen merkezî (modern) devletin erkini ifade etmektedir¹⁷¹.

¹⁷⁰ Sancar, Devlet Akli, s.17.

¹⁷¹ Ağaoğulları, s.133.

2- Modern Devletin Yapısal Özellikleri Bağlamında Egemenliğin Yeri ve Önemi

Egemenliğin kavramsal bir analizini yapmaya çalıştığımız birinci bölümde, egemenliğin içinde cisimleştiği yapının özelliklerinden farklı olarak kendine has birtakım karakteristiklere sahip olduğunu belirtmiştik. Bu karakteristikleri belirlerken hareket ettiğimiz temel nokta ise, tarihin belli bir aşamasında yaşanan ve insanın hem kendine hem de dünyaya olan bakış açısının değişmesine yol açan gelişmelerdi. Bu bölümde yapmaya gayret edeceğimiz şey ise, çoğu zaman birbiriyle eş tutulan egemenlik ve modern devlet kavramlarının, modern devletin oluşum sürecindeki ilişkisini irdelemek olacaktır. Egemenlik, belirttiğimiz gibi bir gerçeklik olmaktan ziyade bir fikir ve gerçeklikteki görünümü itibarıyla de bir iddiadır. Modern devlet ise herhangi bir siyasal sisteme değil, belirli bir devlet tipine atıf yapar. Hatta bir görüşe göre, modern devlet, zaten devletin bizatihi kendisini ifade eder¹⁷².

Modern devletin karşımıza çıkan ilk örnekleri olarak belirlediğimiz mutlakiyetçi devletlere giden yolda, eski geleneksel düzen bir yandan kendi iç çelişkileri yüzünden bir yandan da ticaretteki gelişim ve yeni ortaya çıkan burjuva sınıfının giderek yönetimde söz sahibi olmaya başlaması ve bunlar yaşanırken sosyal, kültürel ve siyasal alanda yaşanan birtakım gelişmelerin de bunlara eklenmesiyle çözülmüştü. Eski düzenden yeni ortaya çıkan düzene geçiş, vurguladığımız gibi, Batı Avrupa coğrafyasında yaşanan bir

¹⁷² " 'Modern', bir anlamda, gereksiz, fazla bir sözcük; çünkü zaten devlet kavramının, geniş insan toplulukları üzerindeki yönetiminin yoğunlaşması, devamlılığı ve kurumsallaşması gibi en belirgin özellikleri ilk kez modern Batı'da ortaya çıkmış özelliklerdir." (Poggi, s.14, dn.7).

gelişme olmakla beraber bu coğrafyanın kendi bütünselliği içinde her bir siyasî birim bakımında aynı şekilde yaşanmamıştı. Dolayısıyla bu iki düzen arasındaki geçiş tam bir netlikle olmamıştır; örneğin, kimi bölgelerde halen eski düzenin izleri varken kimi bölgeler yeni düzene geçişi tamamlamışlardı.

Ortaya çıkan bu yeni tablodaki en mühim figür kuşkusuz kraldır. Kralın önemi, temsil ettiği ve zaman içinde netlik kazanacak bir durumu yansıtmıştı ve kaynaklanmaktadır. Bu ise yönetimin, şahsiliğinden sıyrılması, dolayısıyla devletin giderek bir soyutlama olarak anlaşılmasıdır. Mutlakiyetçi dönemde krala ilişkin genel bakış, her ne kadar bunu –özellikle XVII.Louis'nin “devlet, benim” sözüne atıf yaparak- tamamen şahsi bir yönetim biçimi olduğu yolunda ise de, mutlakiyetçi yönetimin gösterdiğinden çok göstermediği, içinde sakladığı ve zaman içinde ortaya çıkacak birtakım özelliklerinden dolayı şahsi bir yönetimden daha fazla bir şey olduğu kabul edilmelidir.

Bu dönemle ve bu dönemdeki devlet anlayışı ile ilgili olarak söylenmesi gereken ilk şey, devlet ve toplum farklılaşmasıdır. Devlet, toplum içinde oluşan bir yapılanmadır, ancak giderek toplumdaki farklılaşmaktadır. Feodal döneme ilişkin olarak Bloch'dan yaptığımız alıntıda belirttiğimiz gibi artık bir ülkeyi elde tutabilmek için, usanmadan her yönde at koşturmak gerekmiyordu. Kral, sarayı aracılığıyla değil, sarayından yönetiyordu¹⁷³. Devletin ve toplumun bu şekilde farklılaşması aynı zamanda modern devletin en önemli özelliklerinden bir olan bürokrasinin doğuşuna da hizmet edecektir;

¹⁷³ Poggi, s.90.

zira, artık feodal dönemde sözkonusu olan yüz yüze ilişkiler çözülecek insanlar yeni ortaya çıkan birtakım kurumlar aracılığı ile yaşamlarını idame ettirebilir hale geleceklerdir.

Devleti toplumdaki ayırmak gerekliliği üzerinde duran MacIver'a göre, toplum devletin içinde yer almakla birlikte ondan ayrı bir şeydir. Devleti en iyi şekilde yaptığı ile ayırt ederiz. Ve başarısı bir düzen ve denetim sistemidir¹⁷⁴. Bu ifadeyi iki yönden incelemek mümkündür. İlki genel devlet teorisi açısından bu tanımlamanın irdelenmesi; ikincisi ise, devlete ilişkin bu tanımlama mutlakiyetçi devlet bağlamına yerleştirdiğimizde elde edeceğimiz olası sonuçlardır.

Genel devlet teorisi bakımından bu tanımlamanın değeri bu çalışmanın kapsamını aşar niteliktedir. Ancak kısaca bu tanımın devlete dair "işlevsel tanımlar" kategorisine girdiğini söyleyebiliriz. Bu kategoriye ait tanımlamalar iki görünüm alabilir. Bunlardan ilki devleti, belirli amaçları olan bir kurumlar bütünü olarak tanımlayan *ex ante* yaklaşımdır. Diğeri ise, devleti, sonuçları bakımından yani sosyal düzenin oluşturulması bakımından tanımlayan *ex post* yaklaşımdır¹⁷⁵. MacIver'ın tanımının ise, bunlardan *ex post* yaklaşıma girdiğini söylemekle yetinelim.

MacIver'ın "devleti en iyi yaptığı şey ile ayırt ederiz" ifadesinin, mutlakiyetçi devleti modern devletin öncüsü olma vasfından ve dolayısıyla

¹⁷⁴ R. M. MacIVER, *The Modern State*, Oxford University Press, London 1926, s.4-5.

¹⁷⁵ Patrick DUNLEAVY/Brendan O'LEARY, *Theories of the State: The Politics of Liberal Democracy*, Macmillan Education Limited, London 1987, s.3.

bünyesinde taşıdığı ve ileride açığa çıkacak unsurlarından bağımsız düşünenecek olursak, bir gerçeklik payına sahip olduğunu söyleyebiliriz. Gerçekten de mutlakiyetçi devlet, “yaptıklarıyla” kendinden önceki bütün siyasî birimlerden farklıdır ve gerçekten de kendi dönemine göre bir düzen kurma başarısı göstermiştir. Evvelden de belirttiğimiz gibi mutlakiyetçi devletin oluşumundan hemen önce Avrupa coğrafyasına büyük bir parçalanmışlık hâkimdir. Din savaşlarının sona erdiği dönemde bu coğrafyada, bir tarafta Papalığın kutsal otoritesi altında hüküm süren Roma-Germen İmparatorluğu, bir tarafta Papalığın ve imparatorluğun evrensel devlet modelinin tehdidini daima hissededen ancak özerk olmaya gayret eden Avrupa krallıkları ve nihayet küçük coğrafi alanlara sıkışmakla birlikte ticaret merkezleri haline gelen ve dolayısıyla zenginleşen özerk şehir devletleri vardır. Kademelendirilmiş iktidar hiyerarşisi dönemin ayırıcı karakteristiğidir. Bu özellikleri dikkate aldığımızda mutlakiyetçi devlete, devlet olma özelliğini veren şeyin kendi başına yönetim iddiasına sahip olması olduğunu söyleyebiliriz. Ortaçağa özgü parçalanmış iktidar yapısına böylece son verip kendi başına (bunun önceki döneme göre “kapalı” bir yönetim sistemi olduğunu da söyleyebiliriz) belli sınırlar dahilindeki tek üstün güç olma vasfını kazanma savaşında olan bu devletin en ayırt edici vasfı her anlamda yürüttüğü merkezîleşme çabası olmuştur. Ülkesel parçalanmışlığa son verip coğrafi merkezîleşmenin sağlanması bu yolda bir çabadır. Bugünkü anlamda “sınır” kavramı da bu dönemde ortaya çıkmıştır; zira, feodal Avrupa’da

sınırlar “uç” halindedir¹⁷⁶. Siyasî ve hukukî anlamda merkezîleşme ise egemenlik ile beraber anlaşılmalıdır.

Egemenlik kavramının uygulamaya sokulmasıyla birlikte devlette, Ortaçağın hep ayrı tuttuğu ilke (yasa) ve kullanım (uygulama) birleştirilmiş oldu. Bu sayede ilke-kullanım eski bağlantısı değişikliğe uğradı ve artık, siyasî güç, uygulamanın yasaya bağlanması demek olan meşruiyetini tanrısallık dışı bir odakta bulmuş oldu.

Egemenlik, siyasî gücün kullanımını meşrulaştırmak için yeni bir dışsallık oluştururken, yeni bir siyasal iktidar tipi düşüncesi olan kurumsallaşmış siyasî iktidarı da mümkün kıldı. Akal'a göre sözkonusu olan dışsallığın farklı bir biçimde yeniden kurulması ve tanrısallıktan bağımsızlaşmış bir siyasî güç düşüncesinin hükümdarın bedensel varlığına bağlı kalmaktan kurtarılması egemenlik denen ve soyut niteliğini zamandışılıktan, süreklilikten alan kavramın oluşturulmasıdır. Bölünmezlik, siyasî gücün kullanımına ilişkindir. Somuttur. Süreklilik, ilkeye ilişkindir. Kavrama dışsal anlamını kazandırır¹⁷⁷. Burada sözkonusu olan Ortaçağ siyasî toplumunda eksik olan “*auctoritas*”ın, yani iktidarın kullanım ilkesinin, “*potestas*” ile, yani iktidarın kullanılışı ile birleşmesidir. Bu nitelikleri bünyesinde haiz olmayan kral dışsal, aşkın bir güce bağlıdır. Ve bu Kral imgesi mutlakiyetçi dönemde ortaya çıkan egemenin bir “anti-tez”i gibidir. Bu nedenle devletin egemen olarak belirmesi için siyasal iktidarın bu iki

¹⁷⁶ Anthony GIDDENS, *The Nation-State and Violence*, Polity Press, Cambridge 1985, s.85.

¹⁷⁷ Akal, s.71-71.

boyutunun birleştirilmesi gerekir. Papanın gücünü pekiştirmek amacıyla Ortaçağ düşünürlerince ileri sürülen (*auctoritas* ile *potestas*'ı bir merkezde toplayan) "*plenitudo potestatis*" ilkesinin Machiavelli'de laik bir içerik kazanmasıyla birlikte egemenlik, düşünülebilir bir kavram durumuna gelmiştir¹⁷⁸.

Siyasî merkezîleşmenin yanısıra hukukî anlamda gerçekleşen merkezîleşme bir diğer ayırıcı özelliktir. Feodal dönemde aynı anda birden fazla hukukun yürürlükte olduğunu belirtmiştik. Genel anlamda durum böyle iken, aynı zamanda bölgeler arasında da farklı hukuklar vardır. Bu durum ise, dönemin yükselen değeri ve mutlakiyetçi devlete giden yolda itici güç olan burjuvazi için en az fiziksel güvenlik kadar önem taşıyan bir husustur. Farklı hukukların uygulanmasının yanısıra dikkati çeken bir başka şey de, pozitif hukuk ve tabiî hukuk ilişkisidir. Gierke'ye göre, Ortaçağ siyaset kuramcıları, devletin sadece hukukî temele değil, ahlâkî ve tabiî gerekliliğe de dayalı olduğu konusunda neredeyse oybirliğine varmışlardır: Devletin amacı, refah seviyesini yükseltmektir. Ortaçağ öğretisi, kaynağı itibariyle hukukun, devletle aynı düzeyde yer aldığı ve varlığının devlete bağlı olmadığı düşüncesinden hiçbir zaman vazgeçmemiştir. Ayrıca öğretileri, devletin hukuk fikrini gerçekleştirmek için görevlendirilmiş olduğu inancını taşır: İnsanoğluna, her türlü dünyevi iktidardan önce verilmiş olan ve hiçbir dünyevi iktidarın yok edemeyeceği bir fikir. Bu kuram, devlet iktidarının tabiî hukukun altında,

¹⁷⁸ Ağaoğulları, s.133-134.

pozitif hukukun üzerinde olduğu konusunda hemfikirdir¹⁷⁹. Mutlakiyetle birlikte ise, hukuk tek elden üretilir olmuştur. Bu dönemin egemenlik anlayışı kuramcıları Bodin ve Hobbes'da dahi monarkın mutlak gücüne karşı birtakım kayıtlamalar öngörülmüşse de ve bunların kimi görüşlere göre ilahi nitelik taşıdıkları iddia edilirse de, burada esas önemli olan nokta, artık devletin tanrısal kaynaklı bir tabii hukuk anlayışında öngörülen düzeni gerçekleştirmek için kullanılan ve bu bağlamda bu amaca uygun olarak pozitif hukuk ihdas edebilen bir araç olmaktan çıkıp, bu iki anlayışı bünyesinde eritmesi ve kendi kurduğu düzene uygun olarak hukuku artık kendi varlığı üzerinden tarif etmeye başlamasıdır. Diğer bir deyişle, artık tabii hukuk da araçsallaşmış olup,¹⁸⁰ pozitif hukukun öngördüğü ölçüde gerçekleşebilmektedir.

Coğrafi, hukukî ve siyasi merkezîleşmenin yanısıra mutlakiyetçi devlet özelinde ve modern devlet üstbaşlığı altında değinilmesi gereken diğer yeni oluşumları kabaca sıralayacak olursak, şiddet araçlarının tekeli, toprağı olmak (teritoryal devlet), vergilendirme, kamu bürokrasisi, meşruiyet, yurttaşlık ve zaman içinde gelişecek olan anayasallık ve kişisel olmayan iktidar bu minvalde sayabileceğimiz hususlardır.

¹⁷⁹ Otto GIERKE, "Ortaçağ'da Siyasi Kuramlar: Devlet ve Hukuk", Çev. Olgun Akbulut – Emre Zeybekoğlu, Devlet Kuramı içinde, Der. Cemal Bali Akal, Dost Kitabevi, Ankara 2000, s. 129-130.

¹⁸⁰ Gierke'ye göre, "Cumhuriyet yöneticileri, halk tarafında yapılan ya da halkla birlikte yaptığı yasalarla bağlıdır. Oysa mutlak monarklar yasaların ruhu olarak davranırlar ve mevcut hukuku her bir münferit olayda, o anın ihtiyaçlarına göre, ağızlarından çıkan tek bir sözle değiştirebilirler." (Gierke, s.132).

MacIver'in tanımına dönecek olursak, saydığımız bu hususlar gerçekten de mutlakiyetçi devlet bünyesinde ortaya çıkan yeni oluşumlar olup, bu nedenle devletin "yaptıkları" kategorisinde yer alabilir ve mutlakiyetçi devlete, "devlet" olma payesini verebilir niteliktedirler. Ancak bütün bu oluşumlar, ortaya çıktıkları günden bu yana kullanılmakla tüketilmedikleri gibi bütün bu zaman boyunca kendilerini yeniden üretmişler ve düzenleme alanları olan insan hayatı üzerinde muazzam dönüştürücü etkilere neden olmuşlardır¹⁸¹. Egemenlik kavramı da hegemonyacı/yayılmacı ve total olma özellikleriyle bu süreçte büyük pay sahibi olmuştur.

20. yüzyıla dair verdiğimiz bir örnek olan Holocaust'tan sonra tarihsel süreci biraz geriye çevirip bakacak olursak, Bauman'ın ortaya çıkan yeni devlete biçtiği bahçıvan rolünün tipik bir yansıması ulus-devlet bünyesinde yaşanmıştır. Mutlakiyetçi devlet vurgusunun teritoryalliği ve kral figurüne olduğunu söyleyecek olursak ulus-devlet vurgusunun ise ulusa ve ulus egemenliğine olduğunu söylemek gerekir.

Ulus-devlet kavramı, tarihsel ve antropolojik boyutu içinde ele alındığında toprak ve hukuk sınırlarının ulusal varlığın etnik sınırlarıyla

¹⁸¹ Modern devletin kendisine bir nevi misyon edindiği uygarlaştırma süreci kapsamındaki yeni davranış kodlarına hasrettiği çalışmada Elias şöyle demektedir: " 'Mutlakiyet' döneminde "civilité" sözcüğü altında, davranışların bugün bizim aynı sözcükten türetilmiş 'uygarlaşmış' (zivilizert) davranış olarak nitelediğimiz standart yönüne doğru belirgin bir şekilde değiştiği daha önce görülmüştür. Bu nedenle de uygarlık sürecinin aydınlatılabilmesi için önce mutlakiyetçi yönetimin ve mutlak devletin oluşumu ile ilgili süreç açıklanmalıdır; bunun için geçmişin yalnızca gözlenmesi yeterli değildir; bugün yaptığımız birçok gözlem de "uygar" davranış biçimlerinin ortaya çıkışının Batılı toplumların 'devlet' adı verilen şekilde yeniden örgütleniş ile çok yakından ilgili olduğu tahminini desteklemektedir." (Norbert ELIAS, **Uygarlık Süreci - Cilt 1**, Çev. Ender Ateşman, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s.65).

(genelde devletin adıyla da ifadesini bulan) örtüştüğü bir devlet biçimini varsaymaktadır¹⁸².

Önceki yönetim anlayışı “halkının” ulusal kimliğine karşı büyük ölçüde ilgisizken (birlik ideolojik anlamda monarklık kurumu ile sağlanmaktaydı), ulus-devlet, “sakinlerinin” siyasal organizasyonu ve ulusal kimliği ile yakından ilgiliydi. Bu süreçte “devlet halkı” (Staatsvolk) kavramı, Fransız Devrimi sonrası gelişmelerin bir ürünü olarak ortaya çıkarken, kendi ulusal kimliklerine “yabancı” olduğu varsayılan bir devletin toprağında yaşayan insan toplulukları da ulusal azınlık oldular¹⁸³. Bu durum ise, insan hakları alanında sorunlara neden olmuştur.

Bu süreçte inşa edilen “ulus” fikri, belirli bir toprak üzerinde önceliği olan egemen güç kavramını sağlamlaştırmaktadır. Bu bağlamda önemli bir nokta olan milliyetçilik de “egemenliğin” alanını genişletip derinleştirir, vatandaşlık için birtakım kültürel uyum öğeleri gerektirir. Bu açıdan, milliyetçiliğin yükselişi, devletlerin “egemen” bütünlükler oldukları görüşünü değiştirmemiştir, aksine buna ihtiyaç duyulmuştur¹⁸⁴.

¹⁸²Fusun ÜSTEL, **Yurttaşlık ve Demokrasi**, Dost Kitabevi, Ankara 1999, s. 16. Üstel'e göre “Ulus-devletin temelinde yeralan felsefenin daha başlangıç noktası itibariyle somut ve olgusal gerçeklikle uzlaşmamasının temelinde 18. yüzyıl Fransız ulusçu ideolojisinin, merkezîyetçilik kaygısı, Aydınlanma düşüncesi ve ilerleme ideali adına ‘azınlık’ kültürlerini yok sayan anlayış bulunmaktadır.” (Üstel, s. 16).

¹⁸³ Üstel, s. 37.

¹⁸⁴ Paul HIRST/Grahame THOMPSON, **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Çev. Çağla Erdem-Elif Yücel, Dost Kitabevi, Ankara 2000, s. 206.

Modern devletin yapısal özellikleri ve egemenlik arasındaki ilişkiye yönelik verebileceğimiz en iyi örneklerden biri, modern devletin bünyesinde barındırdığı şiddet tekelinin egemenliğin karakteristikleri ile olan etkileşimidir. Modern devlet bünyesinde ortaya çıkan şiddet tekelinin içeride ve dışarıda olmak üzere çift taraflı etkileri olmuştur. Şiddet tekeline, egemenliğin tanımına ayırdığımız bölümde egemenliğin özüne dair yaptığımız hegemonyacı/yayılmacı ve total belirlemelerde değinmiştik. Modern devletin yapısında barındırdığı şiddet tekelinin de egemenliğin bu iki karakteristiğinde her zaman var olduğunu söyleyebiliriz. Öncelikle 1648 Vestfalya Anlaşması ile ortaya çıkan egemen devletler sistemini ve dolayısıyla yeni bir disiplin olan uluslararası ilişkiler, "uluslararası hukuka ve devletlerin üstünde değil de aralarındaki bir güç dengesine bağlıydı. Bir uluslararası toplum düşüncesi artık boş bir sözdü ve uluslararası hukuk, güçlerinin korunması ve yayılması kaygısındaki devletlerin iradelerine bağımlı olmaya başlamıştı"¹⁸⁵. Dolayısıyla gerek egemen devletler arasındaki açık çatışmalarda gerekse daha örtük yaşanan güç mücadelelerinde egemenliğin ne kadar önem sahibi olduğu ortadadır.

Devletlerarası bu sistemdeki işleyiş gibi devletlerin kendi işleyişleri içerisinde de egemenlikle birleşen şiddet tekelinin önemli sonuçları olmuştur. Modern devletle beraber şiddet günlük yaşamdan çıkarılmış olmakla birlikte devlet elinde toplanmıştır¹⁸⁶. Bauman'a göre, modern uygarlığın şiddet

¹⁸⁵ Leo Gross, "The Peace of Westphalia:1648-1948", International Law and Organization: An Introductory Reader, Philadelphia 1969, s.53-54'den aktaran Poggi, s.110.

¹⁸⁶ Polanyi, Büyük Dönüşüm adlı eserinin "Sefalet ve Ütopya" adlı bölümünde yeni ekonomik düzen nedeniyle ortaya çıkan sefaletten bahsetmekte ve şöyle demektedir: "Durum

içermeyen karakteri tam bir yanılsamadır. Daha doğrusu onun, kendini kandırma ve kendini ilahlaştırmasının; kısacası onun meşrulaştırıcı mitinin ayrılmaz bir parçasıdır. Uygarlaşma sürecinde gerçekte olan şey, şiddetin daha etkili biçimde düzenlenmesi ve şiddete yeni alanlar açılmasıdır; şiddetin varlığına son verilmemiş, yalnızca gözden uzaklaştırılmıştır. Şiddetin uygar toplumların günlük yaşamlarından çıkarılması, toplumlararası ilişkilerde ve toplum içi düzenin sağlanmasında tam bir militaristleşmeye daima çok yakından eşlik etmiş; ordular ve polis güçleri, teknik yönden üstün silahlarla bürokratik yönetimin üstün teknolojisini biraraya getirmiştir. Bu militarizasyonun sonucu olarak son iki yüzyılda şiddetten zarar gören insan sayısı sürekli artarak daha önce görülmemiş boyutlara ulaşmıştır. Dolayısıyla görünürdeki çıkarılma aslında yalnızca kaynakların yeniden biraraya

gerçekten şaşırtıcıydı. İngiltere'de yoksulların ortaya çıkışı onaltıncı yüzyılın ilk yarısındaydı: malikaneye veya 'herhangi bir feodal üste' bağlı olmadıkları için göze batıyorlardı. Yavaş yavaş bir özgür emekçiler sınıfına dönüşmeleri serseriliğin şiddetle cezalandırılmasıyla dış ticaretin sürekli genişlemesinin desteğinde gelişen ulusal sanayi ortak sonucuydu" (Polanyi, s.159). Bu sorunun şiddet tekeli bağlamında ortaya çıkan sonucu ise hapisanelerin kuruluşu olmuştur. Böylelikle hem büyük sayılara ulaşan işsiz nüfusun düzene yönelik bir tehdit oluşturması engellenmiş hem de kendilerinden işgücü olarak yararlanılmıştır. Foucault'nun, "Hapishanenin Doğuşu" adlı kitabında da bu konuya yönelik bir örneğe rastlamaktayız. Buna göre, 1764'de Le Trosne adlı bir fizyokrat serserilik üzerine bir muhtıra yayınlamıştır. Bu muhtırada, "toplumun içinde, onun üyesi olmadan yaşayan", "tüm yurttaşlara karşı gerçek bir savaş" yürüten bu kişilere en ağır cezaların verilmesini, polisin güçlendirilmesini, il yönetiminin onları, bunların hırsızlıklarından muzdarip olanların yardımıyla takip etmelerini, bu yararsız ve tehlikeli adamlara "devletin el koymasını ve bunların kölelerin efendilerine olduğu gibi, devlete ait olmalarını istemektedir (Foucault, s.145).

getirilmesini ve şiddet merkezlerinin toplumsal sistemdeki yeni yerlerine aktarılmasını sağlayan bir tahliye işlemidir¹⁸⁷.

Yine Bauman'a göre, "modernliğe özgü kültürel eğilimlerin ve teknik başarıların dışında anlaşılamayacak, karakteristik bir modern fenomen"¹⁸⁸ olan Holocaust, "modern bürokrasiyi mükemmelleştirmek için geliştirilmiş otorite biçimleriyle yakından bağlantılı"¹⁸⁹dır ve bürokrasi "Holocaust'un yapılmasına yalnızca sahip olduğu kapasite ve becerileriyle değil, yapısındaki hastalıkları nedeniyle de katkıda bulunmuştur"¹⁹⁰.

Özetle, modern devletin oluşum süreciyle eşzamanlı ortaya çıkan egemenlik, gelişim süreci içerisinde önemini kaybetmemiş; aksine, yeni siyasî oluşumların her zaman kendisine müracaat ettiği bir kavram olmuştur ve kavrama ilişkin kuram da değişen dönemsel koşullara göre farklı kalıplara dökülmüştür.

¹⁸⁷ Zygmunt BAUMAN, *Modernite ve Holocaust*, Çev. Süha Sertabiboğlu, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1997, s.132-143.

¹⁸⁸ Bauman, *Modernite ve Holocaust*, s.15.

¹⁸⁹ Bauman, *Modernite ve Holocaust*, s.15.

¹⁹⁰ Bauman, *Modernite ve Holocaust*, s.142.

3- Jean Bodin ve Thomas Hobbes'un Egemenlik Kuramları

a- Jean Bodin'in Egemenlik Kuramı

Bodin, siyasal iktidarı toplumsal yaşamın varolmasının zorunlu kurumu olarak kabul etmesiyle, Padova'lı Marsilius ile Machiavelli'den sonra modern devlet kuramının oluşumuna katkıda bulunan bir düşünürdür. Ancak, eski düşünsel ve kurumsal yapılardan kendisini tümüyle kurtaramaması, kuramında Tanrıya yer vermesi, astrolojiye siyasal olayların açıklanmasında önem atfetmesi, onun tam anlamıyla yeni bir düşünür olmasını engellemektedir. Dolayısıyla düşüncesi eski ile yeni arasında bir geçişten çok bir kopuşu ifade etmektedir¹⁹¹.

Bodin'e göre devlet, birçok ailenin ve onlara ortak malların egemen erk tarafından doğrulukla yönetilmesidir. Ona göre, devletin kökeni zaptetmek isteğinin yol açtığı "zor"dur. İnsanlar zora dayanılarak biraraya getirilmişlerdir. Ancak zamanla baba otoritesi, bu zorun yerini alıp hukuku getirerek devleti yaratmıştır¹⁹². Bodin, devleti Machiavelli gibi yalnızca siyasal olaylar düzeyinde ele almaz; devlet hukuka uygun, meşru bir kurumdur, iyilik, mutluluk, düzen gibi değerlere yabancı değildir. Temel unsuru aile olan devleti, devlet yapan siyasal toplumun birlik ve bütünlüğünü sağlayan

¹⁹¹ Ağaoğulları/Köker, Kral-Devlet, s.17. Bu olumsuzluklara rağmen Bodin'in uzun bir süre sonra "devlet nedir ve nasıl kurulmuştur" sorusu üzerinde durduğu unutulmamalıdır (Yahya Kâzım Zabunoğlu, **Devlet Kudretinin Sınırlanması**, Ajans-Türk Matbaası, Ankara 1963, s.45).

¹⁹² Şenel, s.314.

egemen gücüdür¹⁹³. Devlete dair yaptığı bu tanımdan dört önemli öge çıkarmak mümkündür: Doğruluk, aile, ortak malların yönetimi ve egemen erk¹⁹⁴.

Ona göre devletin kökeni güç kullanmaya dayanmakla birlikte, egemen erkin, devleti zorbalardan hükümden ayıran önemli bir özelliğinin bulunması gerekir ki, bu da yönetimin doğruluğu, adaleti içermesi yani hakça olmasıdır. Bu ise, yalnızca devletin belli ahlâk, adalet ve düzen değerlerine uygun olması değil, fakat aynı zamanda kendi ereğini de bu değerlerin gerçekleşmesinde bulması demektir. Dolayısıyla devletin amacı olan yurttaşlarının iyiliği ve mutluluğu, barışı ve güvenliğinin sağlanması ancak onların bedensel ve ruhsal gereksinimlerinin karşılanması ile sağlanır. Bu nedenle devletin, ulusun maddi ve ekonomik refahını sağlamaya yönelmiş bir politika gütmesi gerekir. Ruhun gereksinimi ise derin düşünmek ve bilgili olmaktır ki, devlet de bunu sağlamaya çalışmalıdır¹⁹⁵.

Aile ise, özel mülkiyet hakkı bulunan ve aile başkanının otoritesi altında örgütlenen doğal bir birimdir; bu birimler devleti oluşturan ilk hücrelerdir. Üstelik aile, iyi düzenlenmiş siyasal toplumun mikro düzeydeki modelidir. Böylece otorite kavramını devreye sokarak devleti yalnızca zora, güce bağlayarak açıklamamış olmaktadır. Bodin aile kavramını ise, Roma

¹⁹³ Göze, s.126.

¹⁹⁴ Ağaoğulları/Köker, Kral-Devlet, s.17.

¹⁹⁵ Şenel, s. 313.

hukukundaki *pater familias* (aile başkanı) kurumuna benzetmektedir¹⁹⁶. Aile başkanı yani baba, erkini Tanrıdan almıştır; otoritesi doğaldır, bunun tartışması bile yapılamaz. Bu anlayıştan yola çıkan Bodin, iki sonuca varır. İlk olarak devleti aileye benzetmekle, babanın aile içindeki yerini ve rolünü devlet içinde krala vermiş olur. Kralın egemenlik hakkı ve yetkisi, babanın hükmetme hakkı ve yetkisi gibi mutlaklıdır. Aile içinde otoriteye boyun eğmeyi öğrenen çocuk, ileride yurttaş olarak devletin yasalarına, başkalarının haklarına saygılı olmayı bilir, kamusal ödevlerini yerine getirmekte zorluk çekmez¹⁹⁷. İkinci olarak, devletin ailelerin yönetimi olması, devletin uyruklarının aile babaları, yani özgür yurttaşlar olduğu anlamına gelir. Bu devleti tiranlıktan, zorbalıktan ayıran önemli bir kıstastır.

Devlet, ortak şeylerin yönetimi olduğuna göre, bu bakımdan kamusal olandır, kamusal çıkarların gözetilmesidir, kamusal şeylerin yönetimidir. Bu kamusal şeyler olmazsa devlet de var olamaz. Özel, kişisel şeyler ise egemen erkin ilgi alanının dışındadır. Dolayısıyla, devletin ailelerin özel yaşamına karışmaya, bunlara ait olup kamuyu ilgilendirmeyen mülkleri yönetmeye hakkı yoktur. Devlet erkinin alanı dışında kalan ailelere özgü mülkiyetin kökeni doğa yasasıdır. Bu bağlamda her türlü eşitsizlik doğal

¹⁹⁶ Bodin, Roma hukukundan esinlenmekle birlikte, “bu otorite anlayışını, yalnız Roma’nın siyasal kuruluşunu nazara alıp ona has olarak değil, her zaman ve her yerde mevcut devlet şekilleri için ileri sürmüştür” (Zabunoğlu, Devlet Kudretinin Sınırlanması, s.44).

¹⁹⁷ Ağaoğulları/Köker, Kral-Devlet, s.20.

düzenin gereği şeklinde gösterilerek doğrulanmakta ve devletin ekonomik alana müdahale etmesi yasaklanmaktadır¹⁹⁸.

Devlet tanımındaki son öge ise egemenliktir. Bodin'e göre, "bir devlette egemenlik, yurttaşlar ve uyruklar üstündeki en yüksek, en mutlak ve en sürekli güçtür"¹⁹⁹. Egemenliğin nitelikleri ise mutlak, sürekli, bölünmez ve devredilmez olmasıdır.

En yüksek buyurma erki olan egemenlik mutlaktır; çünkü, bir başka güç tarafından sınırlandırılmış değildir. Egemenlik başkalarından emir almamaktır, egemen güç teba için yasa yapar, yasayı değiştirir, yenisini yapar²⁰⁰. Egemen hiçbir konuda herhangi bir kimseye ya da kuruma danışmak zorunda değildir. Eylemlerinde ve kararlarında tam anlamıyla özgürdür. Dolayısıyla yasaları da istediği gibi yapar; ne kendi yaptığı yasalarla ne de kendinden öncekilerin yaptıklarıyla bağlıdır. Hatta istese bile bu mutlak erkenden vazgeçemez, bunu sınırlayamaz. Ancak egemenin erkinin bu mutlaklığı, keyfilik anlamına gelmez; çünkü, sözkonusu olan irade, egemenin kişisel iradesi değil, fakat kamusal iyiliği gözeten devletin iradesidir; dolayısıyla, bunun da doğruluğun sınırları dışında olması beklenemez²⁰¹.

¹⁹⁸ Ağaoğulları/Köker, Kral-Devlet, s.24.

¹⁹⁹ Jean BODIN, "Devletin Altı Kitabı", Çev. Özer Ozankaya, Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi – 2, Der. Mete Tunçay, Sevinç Matbaası, Ankara 1969, s. 96.

²⁰⁰ Göze, s.126.

²⁰¹ Ağaoğulları/Köker, Kral-Devlet, s.26-27.

Egemenlik süreklidir; çünkü, değişen yönetimlerin ötesinde hep aynı kalır, egemenliğin sürekliliği siyasal toplumun sürekliliği düşüncesinden kaynaklanır²⁰². Ona göre süreyle kısıtlı olan ya da istendiği zaman geri alınabilen bir iktidar, egemenlik değil, olsa olsa bir yetkidir. Bu yetkiyi de kullanan kişi egemen değil, yalnızca bir yöneticidir. Yöneticiden çok farklı olan egemen prens, egemenlik hakkını ömrü boyu kullandıktan sonra, tacıyla birlikte kendisinden sonra gelene aktarır. Böylece monarşilerde egemenlik, hiçbir kopukluk olmaksızın bir kişiden bir başka kişiye geçmiş olur. Böylelikle siyasal iktidar onu kullanan kişiden bağımsızlaşır ve devlet düşünülebilir bir olgu halinde gelir²⁰³. Akal'a göre, burada sözkonusu olan, dışsallığın farklı bir biçimde kurulması, tanrısallıktan bağımsızlaşmış bir siyasî güç düşüncesinin hükümdarın bedensel varlığına bağlı kalmaktan kurtarılması, egemenlik denen ve soyut niteliğini zamandışılıktan, süreklilikten alan kavramın oluşturulmasıdır. Süreklilik siyasî gücün ilkesine ilişkindir, soyuttur ve bu yüzden egemenliği egemenlik yapan özelliktir²⁰⁴.

Üçüncü olarak egemenlik, bölünemez ve devredilemez. Egemenliğin mutlak ve sürekli oluşu, onun "bir" olmasını gerektirir. Dolayısıyla egemenlik, parçalanmamak ve bir bütün olarak kalmak koşuluyla bir prenste, bir azınlıkta ya da toplumun tümünde olabilir. Düzensizliğin ve kargaşanın kaynağı egemenliğin bölünmesidir, daha doğrusu egemenliğin bölünmesinden dolayı yok olmasıdır. Ayrıca Bodin, egemeni egemenlikle

²⁰² Göze, s.126.

²⁰³ Ağaoğulları/Köker, Kral-Devlet, s.28-29.

²⁰⁴ Akal, s.72.

sınırlar. Egemen olan kişi ya da topluluk, bu üstün erki bir başka kişiye ya da kuruma devredemez²⁰⁵; çünkü " prensin kişiliği, memurlara veya yetkili özel kişilere verilen her türlü gücün kapsamından her zaman ayırık tutulur. Prens kendisine daima daha çok güç alıyolar, bundan fazlasını hiçbir zaman, hiç kimseye vermez. Egemen güçten yoksun bırakılması da düşünülemez; memurlarına ve yardımcılara devretmiş olduğu işlerin incelenmesi ve kararlaştırılması yetkisini yine kendi üzerine alabilir; görevlerinin veya yasaların onlara verdiği gücü de kendi üzerine alabilir yahut bu gücü istediği kadar uzun bir süre askıda tutabilir"²⁰⁶.

Sonuç olarak Bodin'in teorisinde egemenlik, devlette soyut, kralda somut bir nitelik kazanır. Ayrıca bu kuram pratikte de bir amaca hizmet etmiştir ki, o da Fransa monarşisinin ve kralının Papalığın ve imparatorluğun Fransa üzerindeki hak iddialarını bertaraf etmek ve ulusal devlete giden yolda gerekli merkezî otoritenin oluşumuna bir çare olmaktır.

Bodin'in teorisinde değinilmesi gereken son nokta, egemenliğe getirdiği sınırlardır. Bu sınırlar, Tanrısal ve doğal yasalar, temel yasalar ve ekonomik sınırlamadır. Egemenliğin, yani kralın üzerinde bulunan Tanrısal ve doğal yasalar, adaleti içeren ve uyrukların özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve barış gibi haklarının saygı görüp korunmasını gerektiren, yazılı olmayan ama

²⁰⁵ Ağaoğulları/Köker, s.29.

²⁰⁶ Bodin, s.96.

insanların vicdanlarına sinmiş olan yasalardır. Ancak kralın bu yasalara uyması bir temenni mahiyetindedir²⁰⁷.

Bir diğer sınırlama olan temel yasaları kabul etmekle Bodin, egemenin kendisinin bile değiştiremeyeceği özel bir pozitif yasa türünün varlığını kabul etmektedir. Örneğin, Fransa kralı tahta geçişteki ardıllık ilkesini değiştiremez ya da çiğneyemez. Bu sınırlama Bodin'in kuramında bir çelişki yaratmaktadır. Çünkü egemen bir yandan yasanın kaynağı olarak tanımlanmakta bir yandan ise kendisinin yapmadığı ama değiştirme hakkının da bulunmadığı temel yasalara bağımlı kılınmaktadır²⁰⁸.

Egemen son olarak, doğal hukukun ayrılmaz bir parçası olan uyrukların mülkiyet haklarıyla sınırlıdır²⁰⁹. Mülkiyet aileye ait olduğundan egemenliğin erk alanının dışındadır ve egemen sahibinin onayı olmadan karışma hakkından yoksundur.

Koyduğu bu sınırlamalarla direnme hakkına da yer vermeyen kuramında çelişkilere yol açan Bodin, ideal yönetim biçimi olarak mutlak ama keyfi olmayan ve kralca yönetilen meşru monarşiden yana görünmektedir. Çünkü monarşi doğaya en uygun olan, en yetenekli kişileri ön plana çıkaran, egemenliğe en uygun olan devlet biçimidir.

²⁰⁷ Zabunoğlu, Devlet Kudretinin Sınırlanması, s. 48.

²⁰⁸ Ağaoğulları/Köker, Kral-Devlet, s.36.

²⁰⁹ Göze, s.128.

b- Thomas Hobbes'un Egemenlik Kuramı

Hobbes'un modern devlet kuramına getirdiği katkı, sosyal sözleşme kavramı olmuştur. Güvenlik isteğine dayalı sosyal sözleşmeyle, tabii hukuk ve Tanrıyla bağlantısı kesilmiş, soyut, yapay bir devlet modeli oluşturmuş²¹⁰ ve kurduğu devlet modelini 1651'de yayınlanan "Leviathan" adlı eserinde resmetmiştir. Bodin'in Fransa'nın iç karışıklığından etkilenmesi gibi, o da, İngiliz iç savaşında etkilenmiştir. Ama bunun yanında 17. yüzyılda İngiltere'de faydacı ve bireyci ahlâkın yaygınlaşması ve yine bu yüzyılda doğa bilimlerinde gerçekleştirilen önemli aşamalar da bu düşünürün görüşleri üzerinde etkili olmuştur²¹¹.

Doğa bilimleri alanında devrimlerin yaşandığı bir çağda yaşayan Hobbes'a göre, Yunan düşüncesi özellikle de Aristo mantığı bilimin ilerlemesine engel olmaktadır. Aristo'nun etkisinden bir türlü kurtulamayan siyasal teori doğa bilimlerindeki ilerlemelere karşılık oldukça geride kalmıştır. O ise siyasal felsefenin, kullanabileceği güçlü bir araç olan bilim ile yeni bir düzen yaratabileceğine inanmaktadır. Bunun içinse geometri ve matematiği siyasal düşünceye örnek aldığını söylemektedir²¹².

Hobbes'a göre, fizikçinin karşılaştığı dünya (doğa) ile siyasal düşünürün karşılaştığı dünya (toplum) arasında temel bir fark vardır. Doğa bilimcisinin kullandığı dil ve teori, doğal gerçeği "dışsal" bir biçimde

²¹⁰ Akal, s.97.

²¹¹ İlkay SUNAR, *Düşün ve Toplum*, Doruk Yayınları, Ankara 1999, s.70.

²¹² Sunar, s.71-72.

betimlemeye yöneliktir, çünkü düzenini kuramadığımız doğal dünyayı “içerden” anlamak ve değiştirmek olanağımız yoktur. Toplum doğadan farklı bir nitelik taşır; toplumu insan yaratmıştır, düzenini insan kurmuştur. İnsanın yarattığı “yapay” gerçek yine insan tarafından değiştirilebilir. Toplum ve geometri de doğal değil yapay nitelik taşırlar ve her ikisi de dışsal bir gerçekle bağımlı değildir. Doğa ile geometri arasındaki ilişki ne kadar kopuksa, doğa ile toplum arasındaki ilişki de o kadar kopuktur. Geometri gibi toplum da doğaya değil, yapay bir sisteme dayanır ve dolayısıyla geometrik önermeler gibi toplumsal kurallar da empirik değil, kavramsaldir²¹³. Sonuçta doğal bir dünya düzeninden ayrı duran insan algılamasını sözcükler ve bunların tanımları aracılığıyla özümlebilir duruma getirir. Devlet ve daha genel olarak hukukî düzen bu durumda, konuşan varlıkların kurdukları yapay bir gerçeklik olarak ortaya çıkabilir²¹⁴.

Hobbes'un sosyal sözleşme kavramı ile taçlandırdığı devlet kuramında birtakım önermeler vardır. Bunlar insan doğasına ilişkin varsayımı ve tabiat hali varsayımıdır. İnsanı belirleyen özellikleri konuşma (dil) ve geleceği düşünme, yaşamını ona göre düzenleme yetisidir. Ona göre konuşma, düşündüğümüz şeylere uygun düşen kavramları belirtmek için insan tarafından keyfi bir seçimle oluşturulmuş sözcükler bütünüdür. İnsan, yapay ve iradi bir şekilde sözcükler yaratarak düşüncelerini anımsayıp geliştirir. Konuşma, bilim gibi ortak bir anlaşma üzerine kuruludur ve bir

²¹³ Sunar, s.72-73.

²¹⁴ Roger-Pol DROIT, *Düşünürlerin Eşliğinde*, Çev. Şehsuvar Aktaş, Can Yayınları, İstanbul 2001, s.123.

sözleşme toplum yaşamına gerekli bir yapaylık olarak nitelendirilebilir. Demek ki toplumsal yaşamdan önce de, insan, yapaylık ve sözleşme aşamasına ulaşır. Geleceği düşünmek ise, aklın kullanılmasını gerektirir. İnsan, sürekli istek olduğundan, bir istekten bir diğerine yöneldiğinden, gelecekte arzuladığı iyi şeyler yanında, korktuğu kötü şeylerin de bulunabileceğini düşünür. Geleceğin hem hazzı hem de elemi içermesi olasılığı nedeniyle, geleceğe sürekli tedirgin bir şekilde bakar. Kendini koruma, güvenlik içinde bulunma isteği sürekli bir sorundur. Sonuç olarak geleceği düşünen ve bunu, yarattığı sözcükleri sistematik bir şekilde kullanarak önermeler yoluyla yapan insan, teleolojik hesabı gerçekleştirebilen, dolayısıyla genel yasalara, bilime ulaşabilen tek yaratıktır²¹⁵.

Hobbes tabiat hali kavramına da yine insandan varmaktadır. Tabiat hali kuramının bütünü içinde mantıksal bir varsayımdır. Hobbes'a göre insanlar doğuştan toplumsal değillerse de, mutlak bir yalnızlık içinde, diğerlerinden bütünüyle kopuk bir şekilde yaşayamazlar. İnsanlar doğal yapıları gereği birbirleriyle ilişkide bulunurlar. Ama bu birlikte varoluş, insanların toplum içinde yaşadıkları anlamına gelmez. Merkezî iktidarın bulunmadığı bu birliktelik, bir insan kalabalığıdır ve burada sürekli olarak şiddetli ölüm tehlikesi ve korkusu hüküm sürer. Tabiat halinde yaşayan

²¹⁵ Ağaoğulları/Köker, Kral-Devlet, s.172-175.

insanlar, kişisel güvenliklerini sağlamak amacıyla birbirleriyle sürekli savaş içindedirler²¹⁶.

Hobbes'a göre rekabet, güvensizlik ve herkesten üstün olma tutkusunun hüküm sürdüğü bu tabiat halinden toplumsal düzene geçişi temellendirecek olan anlaşmayı ancak egemen güç yani Leviathan sağlayabilir. İnsanların aralarında yapacakları anlaşmanın koşulları doğal yasalar olarak belirlenir. Bu yasa aklın bulduğu genel kurallardan oluşur ve insana yaşamını sürdürebilmesi ve korunabilmesi için yapması ve kaçınması gerekenleri gösterir. Sosyal sözleşmeye uygun olarak herkes herşey üzerindeki hakkından vazgeçmelidir. Ancak insanların bu anlaşmaya boyun eğmeleri için karşı konamayan bir gücün, bir otoritenin varlığı da zorunludur. Böyle bir iktidar toplumdaki tüm insanların bütün yetki ve güçlerini bir kişiye ya da bir meclise devretmeleriyle kurulur²¹⁷.

Sözleşmeyi yapanlar tüm hak ve özgürlüklerini terkederek kendilerini bağlamışlardır; ancak, devlet hiçbir şeyle bağlanmamıştır. Devlet üstün bir kişiliğe sahiptir, son derece güçlüdür, egemendir, tüm insanlar onun uyruğudur. İnsanların kurdukları devletin biçimini değiştirmeye hakları yoktur; egemen güç yapılan sözleşmeye taraf olmadığı için sözleşme hükümlerine aykırı hareket etmesi sözkonusu olamayacağı gibi hiçbir koşulda da bağlı değildir, bu nedenle egemen gücün emirlerine uyulmaması düşünülemez; egemen gücün sahibinin cezalandırılması ya da öldürülmesi sözkonusu dahi edilemez; egemen güç barış ve güvenliğin bozulmasını önlemek ya da

²¹⁶ Ağaoğulları/Köker, Kral-Devlet, s.176-177.

²¹⁷ Göze, s.137-139.

bozulan barış ya da güvenliği yeniden kurmak için gerekli gördüğü bütün önlemleri alacaktır; mülkiyet hakkı egemen gücün verdiği bir hak olacaktır; egemen güç toplumda yasayı yapan, kaldıran, değiştiren tek güçtür, hukukun tek bir kaynağı vardır, o da egemen güçtür; kişinin ancak yasanın yasaklamadığı şeyleri yapmak ve yalnızca onları yapmak özgürlüğü vardır; egemen güç bölünmez, parçalanmaz²¹⁸.

Bu üstün konumu karşısında devletin yapması gerekenler ise, barışı ve güvenliği sağlamak; güvenlik sorunu egemen gücün adalette eşitliği sağlamasını gerektirdiği için kişinin serveti ve mevkii ne olursa olsun yasa önünde ve adalet karşısında eşit muamele görmesini sağlamak; çalışamayacak durumda olanlara yardım etmek; çalışabilecek durumda olanlara iş sağlamak; halkın iyiliği için gerekli olan iyi yasalar yapmak; iyi danışmanlar seçmek ve işlenen suçun ağırlığına göre ceza vermektir.

Hobbes, uyrukların egemene itaat etme yükümlülüklerinin hangi durumlarda ortadan kalktığını da belirlemiştir. Egemenin uyruğunu koruyamayacak denli güçsüzleşmesi, uyruğun bir savaşta tutsak düşüp bir başkasına boyun eğmesi, egemenin hem kendisi hem kalıçları için egemenlikten vazgeçmesi, uyrukların sürgüne gönderilmesi ve savaşta yenilen egemenin yenene teslim olması durumlarında uyrukların egemene itaat yükümlülüğü ortadan kalkar²¹⁹.

²¹⁸ Hobbes, s. 131-138.

²¹⁹ Hobbes, s. 162-163.

Hobbes, üç tür devlet biçiminden bahseder. Bunlar monarşi, aristokrasi ve demokrasidir. Hobbes'a göre karma bir yönetimden söz edilemez. Hobbes'un monarşiyi tercih etmesi kuramının bir uzantısı değildir, bu durum kişisel tercihinden ileri gelir. Ayrıca egemenin mutlak erki aynı zamanda onun sınırını da belirler. Egemen devleti ne dağıtabilir ne yıkabilir. Tarafı olmadığı için sözleşmeyi de bozamaz. Erki mutlak olduğundan erkini bölemez ya da bir bölümünü başkalarına bırakamaz. Haklarını bırakan ya da devreden egemen, erkenden yoksun kalır, yani egemen olmaktan çıkar. Ancak egemen de her insan gibi kendini koruma içgüdüsüne sahiptir. Akıllı bir şekilde davranmasını engelleyecek onur isteği ya da güvenlik kaygısı gibi zayıflıklardan da bağıştır. Dolayısıyla egemen, eylemlerini keyfi bir biçimde gerçekleştiren bir erk değildir. Devlet rasyonel hesabın sonucu olduğuna ve belli bir gereklilik içine oturtulmuş olan devlet erki de akılcı olandan başka bir şey buyuramayacağına göre, egemenin siyasal toplumun yaşamını tehlikeye atacak bir davranışta bulunması olanaksızdır. Devlet erdemin, iyiliğin, adaletin ta kendisidir²²⁰.

Özetle Hobbes, güvenlik isteğine dayalı sosyal sözleşmeyle, tabii hukuk ve Tanrıyla bağlantısı kesilmiş, soyut, yapay bir devlet modeli oluşturmuştur. Bu devin yapay ruhu ise egemenliktir. Artık egemenlik varlığını doğrudan doğruya sözleşenlerin yaptığı sosyal sözleşmeye borçludur. Egemenliğin kaynağı toplumdur²²¹.

²²⁰ Hobbes, s. 139-144.

²²¹ Akal, s.97.

SONUÇ

Egemenlik ve modern devlet eşzamanlı ortaya çıkmış ve egemenlik, uzun süre en yoğun görünümüyle modern devlet bünyesinde yer almıştır. Modern devlet olarak adlandırdığımız yapı, Batı Avrupa'da feodal dönemden sonra varlık kazanmıştır ve her yönüyle yeni bir yapılanmadır. Modern devletin ilk örneği olan mutlakiyetçi devletle beraber siyasal iktidar meşruiyetini Tanrıdışı odaklardan alır hale gelmiştir.

Egemenlik kavramı da, modern devletin oluşumuna giden yolda karşımıza çıkan belli gelişmeler neticesi ortaya çıkmıştır. Tek cümle ile özetlemek gerekirse, insan aklının, geçirdiği dönüşüm sonucu "araçsal akıl" haline gelmesi ve bu aklın rehberliğinde yürütülen insan ve topluma yönelik yeniden yapılandırma faaliyeti sonucu modernlik olarak adlandırdığımız durumla karşılaşmaktadır. Bu çerçevede modernliğin siyasî alana yansıması sonucu dönemin hâkim siyasî yapısı mutlakiyetçi devlet olmuştur.

Egemenlik, kavram olarak içinde şekillendiği yapıdan farklı birtakım özelliklere sahiptir. Bunları iki madde altında sıralayacak olursak; birincisi, egemenliğin hegemonyacı/yayılmacı bir öze sahip oluşu, ikincisi,

total bir kavram oluşudur. Egemenliğe bu iki niteliği veren şey ise, kavramın esasında bir dünya görüşüne işaret etmesidir. Dolayısıyla egemenlik hegemonyacı ve yayılmacı bir öze sahiptir; çünkü, içinde cisimleştiği kurumla sınırlı kalmaz. Kavrama total olma niteliğini veren şey ise, iç işleyişinin insanlar üzerinde doğurduğu etkilerdir.

Egemenliğin modern ve siyasî bir kavram oluşundan dolayı saydığımız karakteristiklere sahip bu anlamda bir egemenlik anlayışına modernlik öncesi dönem olan feodal dönemde rastlamak mümkün değildir. Zira, bu dönemde bu karakteristiklerin içinde var olabileceği bir örgütlenme modeli yoktur. Ayrıca parçalı bir görünüm arzeden mevcut siyasî yapı sahip olduğu iktidarın meşruiyetini kendi içinden değil, Tanrısal bir düşünceden almaktadır. Modern devletin ilk örneği olan mutlakiyetçi devletle birlikte ise coğrafî, siyasî ve hukukî alanda bir merkezîleşme sağlanmış ve asıl önemlisi siyasî iktidar sahibi devlet, meşruiyetini bizzat kendisinden almaya başlamıştır.

Böylece ortaya çıkan yeni siyasî yapı içerisinde egemenliğin büyük bir önemi vardır. Bu dönemde egemenlik kuramı da, devletin ya da o dönemdeki terminolojiyle Kralın en üstün, mutlak, sürekli, bölünmez ve devredilmez güce sahip olduğu şeklinde formüle edilmiştir. Bu kuramın baş mimarları olarak ise Bodin ve Hobbes göze çarpmaktadır. Böylesi üstün bir güçle donatıldığına inanılan "Kral", modern devletin yapısal özellikleri dediğimiz birtakım kurumların oluşumuna hizmet etmiştir. İlk elden, her alanda bir merkezîleşme gayesi sonucu geleneksel "uç"lar ortadan kaldırılmış

ve modern anlamda "sınır"lar ortaya çıkmıştır. Feodal ve yerel güç odaklarının ortadan kaldırılmasıyla siyasi olarak parçalı iktidar yapısına son verilmiş ve bu iktidar yapısı üzerinde adeta vesayet yetkisine sahip bulunan İmparatorluk, Papalık gibi güçler tasfiye edilmiştir. Merkezîleşmenin ardından, bu yeni anlayış üzerine yükselen devletin işleyişini düzenlemek amacıyla bazı girişimler gerçekleştirilmiştir. Bu gelişmelerin en önemlileri ve modern devletin yapısal özelliği olarak adlandırılanları, devletin şiddet tekeline sahip olması, siyasi iktidarın rasyonelleşmesi sonucu zamanla kişisel olmayan iktidar anlayışının ortaya çıkması ve ardından bürokrasinin doğması, yurttaşlık kavramının ortaya çıkması, devletin yasa ve düzen sağlama işlevini üstlenmesi ve nihayet kamu finansmanını sağlamak amacıyla vergilendirme sisteminin doğuşu gibi hususlardır.

Mutlakiyetçi devletin bu durum bakımından önemi ise, saydığımız bu unsurların hepsini birden gelişmiş halleriyle bünyesinde taşımamakla beraber, bu gelişmelerin tohumlarını atmış olmasıdır. Mutlakiyetçi devletin zaman içinde evrilmesi sonucu ulus-devlet kavramı ortaya çıkmış ve bu yapıya ait egemenlik kuramı da artık ulus egemenliği şeklinde formüle edilmiştir. Ulus-devletin temel meşruiyet kaynağı olan "ulus" imgesinin çözülmesi ve ulusal ekonomik sistemlerin yerini giderek daha büyük ölçekteki ekonomik yapıların alması sonucunda da egemenlik bir kez daha deri değiştirmek durumunda kalmış ve bu yeni ekonomik tabanlı oluşumları da içine alır şekilde çok aktörlü ve geçişken bir olgu haline gelmiştir.

Tarihsel seyir dışında önemli olan bir diğer husus ise, modern devletin doğuştan arızlı diyebileceğimiz yapısal özelliklerinin, egemenliğin bünyesinde barındırdığı yapısal özellikleri de içine alarak sürdürdükleri gelişim çizgisinde insanlık tarihi açısından son derece önemli birtakım olaylara sebep olmasıdır. Ulus-devlet kurgusunda yer alan "biz" ve "öteki" ayrımı ile milliyetçilik anlayışı ve bu anlayışın insan haklarının gelişiminde büyük tahrifat yaratması, devletin sahip olduğu şiddet tekeli ve yürüttüğü gözetim-denetim faaliyetinin en uç noktaya ulaşması ile belli dönemlerde totaliter devlet tiplerinin ortaya çıkışı ve yine bu bağlamda Holocaust gibi bir olayın yaşanması, devletin kendisine uygarlaştırma gibi bir misyon edinmesi neticesi insanların gündelik hayatlarının içine sızılması ve bunlara etki edilmesi bu bağlamda ilk elden sayabileceğimiz örneklerdir.

KAYNAKÇA

_____ : **A Dictionary of the Social Sciences**,
Der. Julius Gould - William L. Kolb.

_____ : **American Dictionary of the English
Language**, Vol.II, Noah Webster, 1828.

_____ : **Black's Law Dictionary**, 6th ed., West
Publishing, 1990.

_____ : **Blackwell'in Siyasal Düşünce
Ansiklopedisi I**, Yay. haz. David Miller -
Janet Coleman -William Connolly - Alan
Ryan, Çev. Bülent Peker - Nevzat Kırac,
Ümit Yayıncılık, Ankara 1994.

_____ : **Türk Hukuk Lügatı**, Türk Hukuk Kurumu
Yayınları, Ankara 1944.

_____ : **Türkçe Sözlük**, 4. B., Türk Dil Kurumu
Yayınları, Ankara 1964.

_____ : **Türkçe Sözlük**, 8. B., Türk Dil Kurumu
Yayınları, Ankara 1998.

_____ : **Webster's Revised Unabridged Dictionary, 1913.**

ABADAN, Yavuz : **Amme Hukuku ve Devlet Nazariyeleri,**
Güney Matbaacılık, Ankara 1952.

ABADAN, Yavuz : **Devlet Felsefesi –Seçilmiş Okuma**
Parçaları- , Ajans-Türk Matbaası, Ankara
1959.

AĞAOĞULLARI Mehmet Ali /

KÖKER, Levent : **İmparatorluktan Tanrı Devletine, 3. B.,**
İmge Kitabevi, Ankara 1998.
(İmparatorluktan Tanrı Devletine).

AĞAOĞULLARI Mehmet Ali /

KÖKER, Levent : **Tanrı Devletinden Kral-Devlete, 2. B.,**
İmge Kitabevi, Ankara 1997. (Tanrı
Devletinden Kral Devlete).

AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali : "Halk ya da Ulus Egemenliği'nin Kuramsal
Temelleri Üzerine Birkaç Düşünce",
AÜSBFD, C. XLI, S. 1-4, s.131-152.

AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali/

KÖKER, Levent : **Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, İmge Kitabevi, Ankara 2000. (Kral-Devlet).

AKAL, Cemal Bali : **İktidarın Üç Yüzü**, Dost Kitabevi, Ankara 1998.

AKARSU, Bedia : **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, İnkılap Kitabevi, Ankara 1998.

AKIN, İlhan F. : **Kamu Hukuku**, 2. B., Fakülteler Matbaası, İstanbul 1980.

ARAL, Vecdi : **Kelsen'in Saf Hukuk Teorisinin Metodu ve Değeri**, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul 1978.

ARENDR, Hannah : **İnsanlık Durumu**, Çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2000.

ARENDR, Hannah : **Totalitarizmin Kaynakları 2/ Emperyalizm**, Çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayıncılık, İstanbul 1998.

AUSTIN, John : **The Province of Jurisprudence Determined**, Cambridge University Press, Cambridge 1995.

- BAUMAN, Zygmunt** : **Modernite ve Holocaust**, Çev. Süha Sertabiboğlu, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1997. (Modernite ve Holocaust).
- BAUMAN, Zygmunt** : **Yasakoyucular ile Yorumcular**, Çev. Kemal Atakay, Metis Yayınları, İstanbul 1995.
- BENOIST, Alain de** : "What is Sovereignty?", **Telos**, Issue 116, Summer 1999, s. 99-118.
- BLOCH, Marc** : **Feodal Toplum**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 3. B., Opus Yayınları, Ankara 1998.
- CAMERON, Rondo** : **A Concise Economic History of the World**, 2nd ed., Oxford University Press, Oxford 1993.
- CAMILLERI, Joseph A./**
- FALK, Jim** : **The End of Sovereignty?: The Politics of a Shrinking and Fragmenting World**, Aldershot ; Brookfield, Vt.: Edward Elgar 1992.
- CASSIRER, Ernst** : **Devlet Efsanesi**, Çev. Necla Arat, Remzi Kitabevi, İstanbul 1984.

- CATLİN, George** : **A History of the Political Philosophers**, George Allen and Unwin Ltd., London 1950.
- DEVELLİOĞLU, Ferit** : **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, 12. B., Aydın Kitabevi, Ankara 1995.
- DROIT, Roger-Pol** : **Düşünürlerin Eşliğinde**, Çev. Şehsuvar Aktaş, Can Yayınları, İstanbul 2001.
- DUGUIT, Léon** : "Egemenlik ve Özgürlük", Çev. Didem Köse - Sedef Koç, **Devlet Kuramı** içinde, Der. Cemal Bali Akal, Dost Kitabevi, Ankara 2000, s.379-400.
- DUGUIT, Léon** : **Kamu Hukuku Dersleri**, Çev. Süheyp Derbil, İstiklâl Matbaacılık, Ankara 1954.
(Kamu Hukuku Dersleri)
- DUNLEAVY, Patrick /**
- O'LEARY, Brendan** : **Theories of the State: The Politics of Liberal Democracy**, Macmillan Education Limited, London 1987.

EKELUND, Robert B. Jr./

HÉBERT, Robert F. : **A History of Economic Theory and Method**, 3rd ed., McGraw Hill, New York 1990, s.27.

ELIAS, Norbert : **Uygarlık Süreci - Cilt 1**, Çev. Ender Ateşman, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.

FOUCAULT, Michel : **Hapishanenin Doğuşu**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 2. B., İmge Kitabevi, Ankara 2000.

GIDDENS, Anthony : **Modernliğin Sonuçları**, Çev. Ersin Kuşdil, 2. B., Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1998. (Modernliğin Sonuçları).

GIDDENS, Anthony : **The Nation-State and Violence**, Polity Press, Cambridge 1985.

GIERKE, Otto : "Ortaçağ'da Siyasi Kuramlar: Devlet ve Hukuk", Çev. Olgun Akbulut – Emre Zeybekoğlu, **Devlet Kuramı** içinde, Der. Cemal Bali Akal, Dost Kitabevi, Ankara 2000, s. 129-137.

GINZBURG, Carlo : **Peynir ve Kurtlar**, Çev. Ayşen Gür, 2. B., Metis Yayınları, İstanbul 1999.

- GOLDMANN, Lucien** : **Aydınlanma Felsefesi**, Çev. Emre Arslan, Doruk Yayıncılık, Ankara 1999.
- GÖZE, Ayferi** : **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Beta, 9. B., İstanbul 2000.
- GÜRİZ, Adnan** : **Hukuk Felsefesi**, 4. B., AÜHF Yayınları, Ankara 1996.
- HARDT, Michael**
- NEGRI, Antonio** : **İmparatorluk**, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2001.
- HINSLEY, F. H.** : **Sovereignty**, Alden Press, London 1966.
- HIRST, Paul**
- THOMPSON, Grahame** : **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Çev. Çağla Erdem-Elif Yücel, Dost Kitabevi, Ankara 2000.
- HOBBS, Thomas** : **Leviathan**, Çev. Semih Lim, YKY, İstanbul 2001.
- HOFFMAN, John** : **Sovereignty**, Open University Press, Buckingham 1998.

HORKHEIMER, Max /

ADORNO, Theodor W. : **Aydınlanmanın Diyalektiği**, Çev. Oğuz Özügül, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1995

HORKHEIMER, Max : **Akıl Tutulması**, Çev. Orhan Koçak, Metis Yayınları, 4.B., İstanbul 1998.

HUBERMAN, Leo : **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**, İletişim Yayıncılık, 3. B., İstanbul 1995.

JACKSON, Robert : "Sovereignty in World Politics: A Glance at the Conceptual and Historical Landscape", **Political Studies**, Vol. XLVII, Special Issue, 1999, s.431-456.

JAMES, Alan : "The Practice of Sovereign Statehood in Contemporary International Society", **Political Studies**, Vol. XLVII, Special Issue, 1999, s. 457-473.

JONES, W.T. : **A History of Western Philosophy**, Harcourt, Brace and Company, New York 1952.

JOUVENEL, Bertrand de : **Sovereignty**, Trans. by J. F. Huntington, Cambridge University Press, Cambridge 1957.

KABAAĞAÇ, Sina /

ALOVA, Erdal : **Latince-Türkçe Sözlük**, Sosyal Yayınları, İstanbul 1995.

KAPANİ, Münci : **Kamu Hürriyetleri**, 7. B., Yetkin Yayınları, Ankara 1993.

KELSEN, Hans : 'Sovereignty and International Law', In **Defense of Sovereignty** içinde, Ed. by W. J. Stankiewicz, Oxford University Press, London 1969, s.115-131.

KELSEN, Hans : **General Theory of Law and State**, Trans. by Anders Wedberg, Harvard University Press, Cambridge 1945. (General Theory of Law and State).

LOUGHLIN, Martin : **Sword and Scales: An Examination of the Relationship Between Law and Politics**, Hart Publishing, Oxford 2000.

LOURAU, René : **Bilinçaltında Devlet**, Çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2001.

LÜTEM, İlhan : **Egemenlik Kavramı ve Uluslararası Hukuk**, Sakarya Basımevi, Ankara 1947.

- MacIVER, R. M.** : **The Modern State**, Oxford University Press, London 1926.
- MERT, Nuray** : "Faşizme Karşı Omuz Omuz", **Radikal**, 09.05.2002.
- OKANDAN, Recai Galip** : **Umumî Âmme Hukuku**, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1968.
- OPPENHEIMER, Franz** : **Devlet**, Çev. Alâeddin Şenel – Yavuz Sabuncu, Engin Yayıncılık, İstanbul 1997.
- PIERSON, Christopher** : **Modern Devlet**, Çev. Dilek Hattatoğlu, Çiviyazıları, İstanbul 2000.
- PIRENNE, Henri** : **Ortaçağ Kentleri**, Çev. Şadan Karadeniz, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2000.
- POGGI, Gianfranco** : **Modern Devletin Gelişimi**, Çev. Şule Kut – Binnaz Toprak, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2001.
- POLANYI, Karl** : **Büyük Dönüşüm**, Çev. Ayşe Buğra, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2000.

- REUS-SMIT, Christian** : "Changing Patterns of Governance: From Absolutism to Global Multilateralism", Albert J. PAOLINI/Anthony P. JARVIS/Christian REUS-SMIT, **Between Sovereignty and Global Governance: The United Nations, the States and the Civil Society** içinde, Houndmills: Macmillan 1998, s.3-27.
- RUNKLE, Gerald** : **A History of Western Political Theory**, Ronald Press Company, New York 1968.
- SABINE, George** : **Siyasi Düşünceler Tarihi 2**, Çev. Alp Öktem, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayını, Ankara 1969.
- SANCAR, Mithat** : "Şiddet, Şiddet Tekeli ve Demokratik Hukuk Devleti", **Doğu Batı**, Y. 4, S. 3, Kasım-Aralık-Ocak 2000-01, s.25-43.
- SANCAR, Mithat** : **Devlet Aklı' Kıskaçında Hukuk Devleti**, İletişim Yayınları, İstanbul 2000. (Devlet Aklı).
- SARTORI, Giovanni** : **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev. M. Tunçer Karamustafaoğlu – Mehmet Turhan, Yetkin Yayınları, Ankara 1996.

- SCHMITT, Carl** : **Siyasi İlahiyat**, Çev. Emre Zeybekoğlu, Dost Kitabevi, Ankara 2002.
- SUNAR, İlkay** : **Düşün ve Toplum**, Doruk Yayınları, Ankara 1999.
- ŞAYLAN, Gencay** : **Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, İmge Kitabevi, Ankara 1995.
- ŞENEL, Alâeddin** : **Siyasi Düşünceler Tarihi**, Bilim ve Sanat Yayınları, Kısaltılmış 6. B., Ankara 1996.
- TAYLOR, Charles** : **Modernliğin Sıkıntıları**, Çev. Uğur Canbilen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1995.
- TILLY, Charles** : **Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu**, Çev. Kudret Emiroğlu, İmge Kitabevi, Ankara 2001.
- TUNÇAY, Mete** : **Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi – 2**, Sevinç Matbaası, Ankara 1969.
- TÜRKÖZER, Bahir Güneş** : **Toplumsal Gerçeklik Olarak Hukuk – Léon Duguit Sistematiđi-**, Ankara 1996.
- ULLMAN, Walter** : **A History of Political Thought: The Middle Ages**, Penguin Books, 1965.

- ÜSTEL, Füsün** : **Yurttaşlık ve Demokrasi**, Dost Kitabevi, Ankara 1999.
- WEBER, Max** : **Sosyoloji Yazıları**, Çev. Taha Parla, 2. B., İletişim Yayıncılık, İstanbul 1998.
- ZABUNOĞLU, Yahya K.** : **Kamu Hukukuna Giriş: Devlet (Tanım-Kaynak- Unsurlar)**, Sevinç Matbaası, Ankara 1973.
- ZABUNOĞLU, Yahya K.** : **Devlet Kudretinin Sınırlanması**, Ajans-Türk Matbaası, Ankara 1963. (Devlet Kudretinin Sınırlanması).
- ŽIŽEK, Slavoj** : **İdeolojinin Yüce Nesnesi**, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul 2002.

Türk, Yeliz, Modern Devletin Oluşum Sürecinde Egemenlik Kuramı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof.Dr. Yahya Kazım Zabunoğlu, 151s.

Egemenlik kavramı kamu hukuku ve siyaset biliminin en tartışmalı kavramlarından biridir. Kavrama ait genel kabul görmüş bir tanım mevcut olmadığı gibi kavram üzerine inşa edilen kuram da tarihsel seyir içerisinde farklılıklar göstermiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde tezi sağlam bir temele oturtabilmek için egemenlik, kavram olarak incelenmiştir. Bu amaçla öncelikle terim sorunu üzerinde durulup egemenlik sözcüğünün etimolojik kökeni ve tercih nedeni üzerinde durulmuştur. Ardından tanım sorunu başlığı altında egemenlik sözcüğünün anlamı, ortaya atılan egemenlik sınıflandırmaları ve kavrama ilişkin bir tanımlama denemesine yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise başlıkta yapılan dönemsel sınırlandırmaya uygun olarak öncelikle modern öncesi dönem olan feodalite üzerinde durulmuş ve bu dönemde hakim olan toplumsal ve siyasi yapı, ekonomik sistem ve siyasi düşünüş incelenmiştir. Bunu takiben modern devletin oluşum sürecine giden yolda ortaya çıkan ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmelere ve modern devletin yapısal özellikleri bağlamında egemenliğin önemine yer verilmiştir. Son olarak ise modern devletin kurucu düşünürleri olarak addedilen Thomas Hobbes ve Jean Bodin'in konuyla ilgili fikirleri ele alınmıştır.

Türk, Yeliz, The Theory of Sovereignty at the Birth of the Modern State, Master's Thesis, Advisor: Prof.Dr. Yahya Kazım Zabunoğlu, 151p.

The concept of sovereignty is one of the most debated concepts of public law and political science. There is not a generally accepted definition of the concept and the theory based upon the concept has been differentiated in history.

At the first chapter of the study in order to constitute a strong basis, sovereignty is taken as its concept form. For this firstly, it is been focused on the problem of term and so the etymological origin and reason of the term preference. After this under the title of problem of definition; the definition of the word sovereignty, the existing categories about sovereignty and an attempt to define sovereignty are given.

At the second chapter of the study in accordance with the title of the thesis feudalism is analyzed with its social and political body, economic system and political thought. Following this the economic, social and political developments which we face at the process of the birth of the modern state and the place of sovereignty in the context of properties of the modern state are examined. Finally the ideas of Thomas Hobbes and Jean Bodin who are believed to be the constructors of the modern state about this subject are given.